

**İSTANBUL MEDENİYET
ÜNİVERSİTESİ**

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**AVRUPA BİRLİĞİ'NE TAM ÜYELİK
SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN ALEVİ POLİTİKALARI**
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Didem ÇAKIN

Aralık - 2018

**İSTANBUL MEDENİYET
ÜNİVERSİTESİ**

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

AVRUPA BİRLİĞİ'NE TAM ÜYELİK SÜRECİNDE
TÜRKİYE'NİN ALEVİ POLİTİKALARI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Didem ÇAKIN

Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Özden Zeynep OKTAV
Aralık - 2018

ONAY

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yüksek Lisans öğrencisi olan Didem ÇAKIN'ın hazırladığı ve jüri önünde savunduğu “AVRUPA BİRLİĞİ'NE TAM ÜYELİK SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN ALEVİ POLİTİKALARI” başlıklı tez başarılı kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Özden Zeynep OKTAV

.....

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Doç. Dr. İsmail ERMAĞAN

.....

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Mehmet ERTAN

.....

Kurumu: Düzce Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 28.12.2018

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Alıntılanan başkalarına ait tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dâhil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini kaynak göstererek atıfta bulunduğum gibi, yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

Didem ÇAKIN

TEŞEKKÜRLER

Tez çalışmam sırasında bana destek olan değerli danışman hocam Sayın Prof. Dr. Özden Zeynep OKTAV'a, Yüksek Lisans eğitimi almama vesile olan kıymetli hocam Sayın İbrahim Halil Danış'a, tez çalışmam sırasında kıymetli bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana yol gösterici ve destek olan değerli hocam Sayın Doç. Dr. İsmail Ermağan'a, çalışmalarım boyunca maddi manevi destekleriyle beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan aileme sonsuz teşekkür ederim.

KISALTMALAR

- AB** : Avrupa Birliği
ABD : Amerika Birleşik Devletleri
AET : Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİT : Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AİHM : Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AK : Avrupa Konseyi
AKÇT : Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AKP : Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP : Anavatan Partisi
AP : Avrupa Parlamentosu
ATAD : Avrupa Topluluğu Adalet Divanı
BM : Birleşmiş Milletler
DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı
DKAB : Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi
DSP : Demokratik Sol Parti
EPB : Ekonomik ve Parasal Birlik
İHEB : İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
INSEE : Fransa Ulusal İstatistik Enstitüsü
ODGP : Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
MEB : Milli Eğitim Bakanlığı
MHP : Milliyetçi Hareket Partisi
STK : Sivil Toplum Kuruluşları
UNESCO : Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu

ÖZET

Türkiye, 1959 yılından itibaren 1991 yılında Avrupa Birliği (AB) olarak adı değişen birliğe üye olmak istemektedir. Aleviler, ülkenin kurucu inanç gruplarından biri olarak, hem hukuksal hem de algısal alanlarda sorunlar yaşadıklarını belirtmektedir. Bu bağlamda taleplerini, Türkiye'nin AB üyelik sürecine de entegre etmeye çalışmaktadır. AK Parti Hükümetinin Alevilerin taleplerine ilişkin yürüttüğü çalıştayların sonunda bir rapor yayımlanmıştır. Yargıtay Cemevini artık ibadethane olarak kabul etmiştir. AB, üyelik kriterleri arasında; demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlık hakları gibi başlıkların altını önemle çizmiştir. Bu tez, son tahlilde, Alevilerin hangi hukuksal ve algısal problemler yaşadıklarını berraklaştırmaktadır. Bu hedefte, Alevi yazarlar ve kuruluşların yazılı eserleri, AK Parti Hükümetinin Alevi Çalıştayları ve AB İlerleme Raporlarındaki Alevilere ilişkin değerlendirmeler incelenmektedir. Ayrıca, 5 adet derinlemesine röportaj da gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma, bu sorunun karşılıklı olarak konuşulmasının bile ülkenin iç barışına hizmet edeceğini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Aleviler, Avrupa Birliği, Haklar, Kopenhag Kriterleri

ABSTRACT

Since 1959, Turkey has been expecting to be a member of the unity whose name changed as European Union (EU) in 1991. Alevis say that they have experienced problems throughout their life in both legal and perceptual areas as one of the founding belief groups of the country. In this framework, they have been trying to integrate these demands into Turkey's participation in the EU process. A report was published at the end of the AK Party Government's workshops on the demands of the Alevis. The Court of Cassation has accepted Cemevi as a place of worship anymore. EU membership criteria include democracy, the rule of law, human rights and minority rights. In the final analysis, this thesis clarifies legal and perceptual problems which Alevis have experienced. The written works of Alevi writers and organizations, the Alevi Works of the AK Party Government and the Alevis in the EU Progress Reports are examined in this thesis. In addition, 5 in-depth interviews have been conducted. This study emphasizes that even if this problem is discussed mutually, it will serve the inner peace of the country.

Keywords: Turkey, Alevis, the European Union, Rights, Copenhagen Criteria

İÇİNDEKİLER

ONAY.....	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
TEŞEKKÜRLER.....	iii
KISALTMALAR.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii-x
GİRİŞ.....	1-5

1. BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: AVRUPA BİRLİĞİ VE İNSAN HAKLARI.....6

1.1 Hak ve Hak Türleri.....	6
1.1.1. Birinci Kuşak Haklar.....	7
1.1.2. İkinci Kuşak Haklar.....	8
1.1.3. Üçüncü Kuşak Haklar.....	8
1.2 Demokrasi ve İnsan Hakları - Din, vicdan ve inanç özgürlüğü.....	9-12
1.2.1. Din ve Vicdan Özgürlüğü.....	12-13
1.3. Dünyada ve Avrupa Birliği'nde İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi.....	13-15
1.3.1. Avrupa Birliği Antlaşmalarında İnsan Hakları.....	15-16
1.3.1.1. Kurucu Paris ve Roma Antlaşmaları.....	15
1.3.1.2. Avrupa Tek Senedi.....	15
1.3.1.3. Maastricht (Avrupa Birliği) Antlaşması.....	16
1.3.1.4. Amsterdam Antlaşması.....	16
1.3.1.5. Nice Antlaşması.....	16
1.3.1.6. Avrupa Birliği Anayasası.....	16
1.3.2. Avrupa Birliği'nde İnsan Hakları Bildirileri ve Şartları.....	16-17
1.3.2.1. Demokrasi Bildirisi.....	16
1.3.2.2. 1991 Ortak Bildiri.....	16

1.3.2.3. Temel Hak ve Özgürlükler Bildirisi.....	16
1.3.2.4. Avrupa Sosyal Haklar Şartı.....	17
1.3.2.5. Kopenhag Kriterleri.....	17
1.4 Avrupa Birliği'nin İnsan Haklarına Bakışı ve Kopenhag Kriterleri	17-20
1.5 Çokkültürlülük.....	21
1.5.1 Çokkültürlülük Nedir?.....	21
1.5.2 Çokkültürlülüğün Tarihsel Gelişimi.....	22-23
1.6 Avrupa Birliği'nin Çokkültürlülüğe Bakışı.....	23-26
1.7. Haklar bağlamında Avrupa Birliği'nin tutumu.....	26-27
1.7.1 Din ve İnanç Özgürlüğü.....	27-30
1.7.2 Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik Hakkı.....	30-32

2. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ALEVİLİK VE AVRUPA

BİRLİĞİ.....	33
2.1. ÇOĞULCULUK-ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK ÇERÇEVESİNDE ALEVİLİK.....	33
2.1.1. Alevilik İnancının Öğreti ve Değerleri.....	33-40
2.1.2. Alevilerin Coğrafi Dağılımı	40-41
2.1.3. Aleviliğin İslam Dini İçerisindeki Konumu.....	41-45
2.1.4. Alevilerin Sorunları ve Talepleri.....	45-46
2.1.4.1. Kimlik ve Aidiyet Sorunu.....	46-47
2.1.4.2. Cemevlerine ' İbadethane Statüsü' Verilmesi Talebi	47-48
2.1.4.3. Zorunlu Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi Sorunu.....	48-51
2.1.4.4 Alevilerin Diyanet İşleri Başkanlığının Kaldırılması Talebi veya Aleviliğin Temsil Edilmemesi Sorunu.....	51-53
2.1.5 Alevilerin Maruz Kaldığı Söylemler.....	53-57
2.1.6 Alevilerde Sünnilere Karşı Önyargılar-Negatif Söylemler.....	57-58

**2.2. TÜRKİYE’DE ALEVİ POLİTİKALARI:
ÇALIŞTAYLAR.....59**

2.2.1. Birinci Alevi Çalıştayı.....	61-63
2.2.2. İkinci Alevi Çalıştayı.....	63-64
2.2.3. Üçüncü Alevi Çalıştayı.....	64-65
2.2.4. Dördüncü Alevi Çalıştayı.....	65-66
2.2.5. Beşinci Alevi Çalıştayı.....	66-67
2.2.6. Altıncı Alevi Çalıştayı.....	67-68
2.2.7. Yedinci Alevi Çalıştayı.....	68-69
2.2.8. Nihai Raporun Yayınlanması.....	69-76
2.2.9. Çalıştayların Değerlendirilmesi.....	76-79

**2.3. AVRUPA BİRLİĞİ’NİN TÜRKİYE’DE ALEVİLİK KONUSU
KARŞISINDA TUTUMU.....80-81**

2.3.1. Avrupa Birliği Komisyonu 1998 Yılı İlerleme Raporu.....	81
2.3.2. Avrupa Birliği Komisyonu 1999 Yılı İlerleme Raporu.....	81
2.3.3. Avrupa Birliği Komisyonu 2000 Yılı İlerleme Raporu.....	81
2.3.4. Avrupa Birliği Komisyonu 2001 Yılı İlerleme Raporu.....	81-82
2.3.5. Avrupa Birliği Komisyonu 2002 Yılı İlerleme Raporu.....	82
2.3.6. Avrupa Birliği Komisyonu 2003 Yılı İlerleme Raporu.....	82
2.3.7. Avrupa Birliği Komisyonu 2004 Yılı İlerleme Raporu.....	82-83
2.3.8. Avrupa Birliği Komisyonu 2005 Yılı İlerleme Raporu.....	83-84
2.3.9. Avrupa Birliği Komisyonu 2006 Yılı İlerleme Raporu.....	84-85
2.3.10. Avrupa Birliği Komisyonu 2007 Yılı İlerleme Raporu.....	85-86
2.3.11. Avrupa Birliği Komisyonu 2008 Yılı İlerleme Raporu.....	86-87
2.3.12. Avrupa Birliği Komisyonu 2009 Yılı İlerleme Raporu.....	87-88
2.3.13. Avrupa Birliği Komisyonu 2010 Yılı İlerleme Raporu.....	88-89
2.3.14. Avrupa Birliği Komisyonu 2011 Yılı İlerleme Raporu.....	89
2.3.15. Avrupa Birliği Komisyonu 2012 Yılı İlerleme Raporu.....	89-90
2.3.16. Avrupa Birliği Komisyonu 2013 Yılı İlerleme Raporu.....	91
2.3.17. Avrupa Birliği Komisyonu 2014 Yılı İlerleme Raporu.....	91
2.3.18. Avrupa Birliği Komisyonu 2015 Yılı İlerleme Raporu.....	91-92

2.3.19. Avrupa Birliği Komisyonu 2016 Yılı İlerleme Raporu.....	92
2.3.20. Avrupa Birliği Komisyonu 2017 Yılı Yayınlanmayan Raporu... 92-93	
2.3.21. Avrupa Birliği Komisyonu 2018 Yılı İlerleme Raporu.....	93
2.3.22. Raporların Değerlendirilmesi.....	94-95

SONUÇ.....	96-101
-------------------	---------------

**EKLER: TEZ ÇERÇEVESİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN
YAPILANDIRILMIŞ MÜLAKAT DÖKÜMLERİ102**

Nevşehir Hacı Bektaş Kùltür Derneği 2.Başkanı Ali Kaim.....	102-105
Üskùdar Kracaahmet Sultan Cemevi Dedesi Hüseyin Özgöz.....	106-107
Gazi Cemevi ve Kùltür Vakfı Dedesi Mehmet Karabulut.....	108-110
Diyarbakır Cemevi ve Kùltür Vakfı Dedesi Naki Kargın.....	111-112
Ankara Pir Sultan Abdal Kùltür Merkezi ve Cemevi.....	113-114
Yeni Akit Gazetesi Yazarı Abdurrahman Dilipak.....	115-119

KAYNAKÇA.....	120-130
----------------------	----------------

GİRİŞ

1951 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) adıyla ve Fransa, Batı Almanya, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg olmak üzere altı kurucu üye devleti ile yola çıkmış olan Avrupa Birliği (AB), başlangıçta özellikle ekonomi temelli politikalar geliştirmek istemiştir.¹ Üyeleri arasında Gümrük Birliği'ni 1968 yılında tesis eden ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) adını alan bu oluşum, II. Dünya Savaşı sonrası karşılaşılan ekonomik kayıpların telafisini birliktelik yoluyla aşmayı denemiştir. Bunun ötesinde “ekonomiden siyasete” (spill-over effect) yaklaşımı ile ekonomik bazda yapılan ortak faaliyetler ortak siyasal birlikteliği beraberinde getirecek düşüncesi, siyasal elitlerin kafasında bulunmuş, Avrupa coğrafyasında savaşların ve istikrarsız ortamların sonunun getirilmesi amaçlanmıştır. Hem kurumsal olarak derinleşmiş hem de coğrafi olarak genişlemiş olan topluluk 1986 yılında Avrupa Tek Senedi belgesi ile siyasal çalışmanın da deklarasyonunu yapmıştır. Soğuk Savaş sonrası konjonktüründe, 1991-1993 Maastricht Antlaşması ile Avrupa Birliği adını alan oluşum temelde şu üç sütunlu politikanın üzerine yükselmeyi hedeflemiştir: 1-) Ekonomik ve Parasal Birlik (EPB), 2-) Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) ve 3- Adalet ve İçişleri Alanında İşbirliği.

1993 yılında yapılan Kopenhag Zirvesi'nde Merkezi Doğu Avrupa Ülkelerini kapsayacak genişleme öncesi gerçekleştirilmesi gerekli talepler belirlenmiş; siyasi, ekonomik ve topluluk mevzuatının benimsenmesi olmak üzere üç grupta toplanan bu taleplere Kopenhag Kriterleri denmiştir. Birlik'e üye olmak isteyen ülkelerden bu kurallar talep edilmektedir. Siyasi kriterler başlığında; demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı gösterilmesini ve korunmasını garanti eden kurumların varlığını; ekonomik kriterler başlığında, işleyen bir pazar ekonomisinin varlığının yanı sıra AB içindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısına karşı koyma kapasitesine sahip olunmasını ve topluluk mevzuatının üstlenilmesi başlığında; siyasi,

¹ Helen Wallace, Mark A. Pollack and Aladair R. Young, *Policy-Making in the European Union*, Oxford: Oxford University Press, 2005.

ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına uyma dahil olmak üzere üyelik yükümlülüklerini üstlenme kabiliyetine sahip olunmasını talep edilmektedir.²

2002 yılında milli paraların tedavülden kaldırılıp ortak AB parası olarak Euro'nun kabul edilişi ile ümitlenen "Avrupa Birleşik Devletleri" taraftarları 2005 yılında Avrupa Anayasası'nın Fransa ve Hollanda tarafından reddedilmesiyle büyük bir hayal kırıklığı yaşamışlardır. 2007-2009 Lizbon Antlaşması ile siyasal birliktelik derinleştirilmeye çalışılsa da 2016'da İngiltere'nin topluluktan ayrılması (Brexit), birleşik siyasal bir Avrupa için yeni bir yara olmuştur. Ortak bir dış politika geliştirememekle eleştirilen AB, bu alanda yüksek bir temsilci atamayı başarabilmiştir (AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi). Hâlâ bazı alanlarda üye devletlerin veto hakları olsa da, AB kurumları, adaletten iç işlerine, hukuktan siyasete çok sayıda alanda üye devletlerin mevzuatını şekillendirmektedir.

AB, hangi ülke AB'ye üye olmak isterse istesin – demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan ve azınlık hakları gibi haklar ile ilgili alanlarda – eksikliklerini gidermesini (örneğin Kopenhag Kriterleri üzerinden) talep etmektedir. Genel düzenin korunmasının yanı sıra sosyal, kültürel, dini vb. hakların muhafazası ve bütün toplum kesimlerine-yurttaşlara eşit bir şekilde uygulanması, AB mevzuatının esaslı bir parçasını teşkil etmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti 1923 yılında kurulurken devlet ve gelecek hedefleri yönetiminde "muasır medeniyeti yakalama" ülküsü belirlenmiştir. Çoğulcu bir demokrasi modeli her ne kadar ancak 1950 yılında ispatlansa da, Cumhuriyet sistemi – uygulamada kimi eksikliklere rağmen – ülkede birçok azınlığa haklar çizgisinde güvence sunmuştur. Ülke elitleri hem demokrasi ve ekonomik istikrar yolunda ilerleyebilmek hem de Sovyetler Birliği tehdidine karşı güvenlik çemberini genişletmek adına Soğuk Savaş yıllarında Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üye olmayı en önemli dış politika amacı olarak görmüştür. Ayrıca ezeli rakip olarak görülen Yunanistan'ın gerisinde kalmamak hedefi ile 1959 yılında üyeliğe başvurulmuş, 1960 yılındaki askeri darbeden dolayı üç yıl gecikmeli olarak 1963 yılında Ankara Ortaklık Antlaşması imzalanmıştır. 1995 yılında Gümrük Birliğine üye

² TBMM, İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Kopenhag Kriterleri, <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/752d1--Kopenhag-Kriterleri.pdf> (7 Mayıs 2018) s. 437-438

olan Türkiye'ye üyelik statüsü ancak 1999 yılında verilmiştir. 1999-2002 yılları arasında DSP-ANAP-MHP üçlü koalisyonu ve 2002-2004 yılları arasında Ak Parti ile çok sayıda reformlar yapan ülke, 2004 yılında Avrupa Komisyonu tarafından "Kopenhag Kriterlerini yerine getirmiştir" ifadesini almış ve 2005 yılında üyelik müzakerelerine başlamıştır. Fakat AB üyeleri ve kurumları ile yapılan uzun görüşmeler sonucunda Türkiye'nin AB üyelik müzakerelerinin sonu açık olarak belirlenmiştir. Bu durumun son tahlilde ülkenin üyeliği için negatif bir etki ürettiği vurgulanmalıdır. Ayrıca hem Fransa ve Güney Kıbrıs AB üyelerinin AB müktesebatındaki bazı başlıklarda Türkiye'ye getirdiği blokeler hem de Almanya gibi AB lideri konumundaki bir ülkenin Türkiye'nin üyeliğini onaylamayan tavrı (Başbakan Merkel'in "İmtiyazlı Ortaklık" önerisi) bu bağlamda dile getirilmelidir. Buna karşın Türkiye'de siyasi iktidarın 2010 yılından itibaren beklenen reform temposundan uzak kaldığı bildirilmektedir. Bu şartlar altında 2005-2018 yılları arasında Türkiye AB müktesebatındaki başlıklarda çok fazla yol alamamış, hatta sadece üç başlık açılıp-kapanabilmiştir. Bununla birlikte genel bir değerlendirme anlamında ifade edilmelidir ki, ülkenin ekonomik modernleşmesinde Gümrük Birliği üyeliğinin önemi açıktır ve ülkenin demokratik kurumsallaşmasında AB hedefinin bir çığa işlevine dikkat çekilmelidir.

Bu tezin başlıca amaçları; Türkiye'deki Alevilik konusunu irdelemek, Aleviliği tanımlayarak Alevi yurttaşlarının başlıca talep ve sorunlarını dile getirmek ve bu bağlamda hem AK Parti hükümetlerinin hem de Avrupa Birliği'nin tutumlarını yansıtmaktır. Bu çerçevede, AK Parti Alevi Çalıştayları ve AB İlerleme Raporları incelenecektir.

Tez için ana olarak şu araştırma soruları düşünülmüştür:

1. Alevilik nedir? İlkeleri, öğretileri ve değerleri nelerdir?
2. Alevilik İslam dininin bir parçası mıdır? "Alevilik İslam dışıdır" tezi ne kadar isabetlidir?
3. Alevilerin maruz kaldığı ön yargılar ve söylemler nelerdir?
4. Diyanet İşleri Başkanlığı kapatılmalı mıdır? "Dedelik" kurumu Diyanet İşleri Başkanlığında temsil edilmeli midir?
5. Türkiye'de toplumsal huzurun ve kardeşliğin sağlanması çerçevesinde Alevilerin hangi sorunları çözüme kavuşturulmalıdır? Nasıl?

6. Alevilerin Türkiye’den taleplerinde devletin tavrı nasıldır?
7. Bu taleplerde Alevi grupların tavırları nasıldır?
8. Avrupa Birliği bu bağlamda nasıl bir politika üretmektedir?

Yine bu teze yönelik aşağıdaki hipotezleri kurguladık:

1. Alevilik ve Aleviler meselesi anayasal hukuk metinlerinde Birinci Kuşak Haklar düzleminde değerlendirilmelidir. Burada özellikle din ve vicdan özgürlüğü, ayrımcılık yasağı ve eşitlik hakkı temel ilkelerdir. Türkiye’nin bu bağlamda laiklik kabulüne istinaden şekil olarak sorunsuz, uygulamada kimi haklar çerçevesinde sorunlu olduğu gözlenmektedir. (Örneğin Alevi önderi dede yetiştirme hakkı, MEB’de Alevilik dersinin olmasına rağmen açılmaması)

2. Gerek Doğu gerekse Batı metinlerinde “insan hakları eşit ve doğuştandır” öğretisi temeldir. Türkiye’de Aleviler eşit biçimde haklarını kullanmalarına rağmen, kimi içerik sınırlandırmaları yaşadıkları aşikârdır ve toplumsal bellekte “insan olma” sorunu ile karşı karşıyadır. (Örneğin Alevi deyince “işe yaramaz, sapkın, bizden değil” kavramlarının davranışları yönlendirmesi)

3. Hem dünya toplumları hem de AB üyeleri tarihsel gelişim çerçevesinde insan haklarını temel hukuk metinlerine yerleştirmişlerdir. Bu hem Birleşmiş Milletler ve AB üyeleri hem de AB’ye üyelik için müzakere eden devletler (örneğin Türkiye) için tercih değil, zorunluluk halidir. Türkiye, AB’ye üye olmak istiyorsa Kopenhag Kriterleri gereğince diğer talepler gibi Alevilik hususunu da bu düzlemde yönetmelidir. Günümüzde AB İlerleme Raporları göstermektedir ki, Türkiye’nin bu konuda hâlâ çözüm bekleyen sorunları vardır, Alevi Çalıştayları yapılmasına rağmen eyleme geçilememiştir.

4. AB’nin başlıca kabullerinden biri, toplumların çokkültürlü yapıları barındırması, bunun hukuksal olarak garanti edilmesidir. Bu çerçevede, Diyanet İşleri Başkanlığı’nda Alevi temsilcilerine yer verilmemesi veya cemevlerinin statüsü gibi konularda AB yolundaki Türkiye çokkültürlülük başlığında sorunlar yansıtmaktadır. Bunun bir çözümü olarak, 2018 Cumhurbaşkanlığı seçim vaatlerinde Cumhurbaşkanı Recep T. Erdoğan “Cemevlerine hukuki statü sağlayacağız” demiştir.

Tezin yöntemine ilişkin bildirilmelidir ki, konu seçiminden sonra ilk olarak Türkçe literatürde Alevilik üzerine yayınlanmış olan birincil ve ikincil kitaplar ve

tezler etraflıca taranmış, İngilizce kaynaklar gözden geçirilmiş ve ilgili internet kaynakları analiz edilmiştir. Medya ve STK yazıları kadar Türkiye Cumhuriyeti AB ya da Dışişleri Bakanlığı verilerine ve AB dokümanlarına odaklanılmıştır. Fakat özgün bir adım olarak, tezin ana konuları bağlamında altı adet derinlemesine röportaj gerçekleştirilmiş olup, ekler kısmında bu röportajların transkripti (dökümü) verilmiştir. Röportajlarda Nevşehir Hacı Bektaş Veli Kültür Derneği, Ankara Pir Sultan Abdal Kültür Merkezi, Diyarbakır Cemevi ve Kültür Vakfı ve Cemevi, Üsküdar Karacaahmet Sultan Cemevi, Gazi Cemevi Kültür Vakfı ve gazeteci Abdurrahman Dilipak ile görüşülmüştür. Seçilen şehirlerden Nevşehir, “Alevilerin kutsal kabul ettikleri merkezdir” denilebilir; Ankara, başkentte bütün kurumların temsilcilerinin bulunduğu kenttir; Diyarbakır ise etnik olarak farklılığı sembolize etmektedir. Seçilen ilçelerden Üsküdar Karacaahmet İstanbul’da Alevi kültüründe oldukça özel bir öneme sahiptir, öyle ki Nevşehir Hacı Bektaş Veli Dergâhından sonra en geniş kitlelerin uğrak yeri olarak kabul edilmektedir. Gazi Cemevi ise göç ve yerleşim sebepleriyle içerisinde hem etnik hem de kültürel farklılığı test etmektedir. Karşıt olabilecek fikirler Dilipak üzerinden yansıtılmaya çalışılmıştır. Böylece bilimsel-objektif bir tutum izlenilmeye çalışılmıştır.

Tezin içeriği şu şekilde planlanmıştır: Girişten sonraki ilk bölümde, kavramsal çerçeve tasarlanmıştır. Bu noktada demokrasi, insan hakları, çoğulculuk, haklar kavramları ile AB-Kopenhag Kriterleri ve haklar bağlantısı açıklanmıştır. Teorik irdeleme, “AB çoğulculuk-çok kültürlülük ve kolektif haklar konusunu nasıl değerlendirmektedir? Üye ve aday ülkeler nezdinde nasıl bir görüntü sunmaktadır?” soruları üzerinden gerçekleştirilmiştir. İkinci bölüm, tezin açıklama ve araştırma konusudur. Türkiye’de Alevilik ve Avrupa Birliği başlıklı bölüm, üç alt bölüme ayrılmıştır. 2.1. “Çoğulculuk ve Çokkültürlülük Çerçevesinde Alevilik” alt başlığında; Alevilik inancı ve mensupları hakkında bilgilendirme yapılmakta, Alevilerin başlıca talepleri, sorunları ve maruz kaldığı söylemler yansıtılmaktadır. 2.2. “Türkiye’de Alevi Politikaları” alt başlığında AK Parti hükümetleri dönemine odaklanılmış olup, çalıştaylar incelenmektedir. 2.3. alt başlığında ise Avrupa Birliği’nin Alevilik konusundaki politikaları, AB Komisyonunun yayınladığı 1998’den itibaren Türkiye İlerleme Raporları üzerinden araştırılmaktadır. Sonuç kısmında ise genel bir değerlendirme gerçekleştirilmektedir. Ekler kısmında röportajların tamamı verilmiştir.

I. BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE: AVRUPA BİRLİĞİ VE İNSAN HAKLARI

Bu bölüm birey ve grup haklarının literatürde nerede durduğu, Alevilerin inanç, din özgürlüğü gibi birçok başlıkta haklarının nasıl olması gerektiğinin konusunun kavramsal olarak nasıl yorumlanması gerektiği üzerine hazırlanacaktır.

1.1 HAK VE HAK TÜRLERİ

Üye ve aday ülkelerde demokratik kıstasları yükseltip hukuk sistemini temel haklar çerçevesinde mümkün olan en yüksek mertebeye eksiksiz kılmayı örgütleyen/zorunlu kılan AB ve oluşum yolunda ilerleyen Türkiye’de Alevilerin konumunu ve hukuk düzlemindeki haklarını irdeleyip açığa çıkarmak için, hak kavramının nereden geldiğini ve Alevilerin hakları tartışmasının temelini anlamak üzere öncelikle hukuktaki hak kavramının tanımı verilmelidir. Akabinde hak kavramının çeşitleri açıklanarak Türkiye’de Alevi haklarının literatürde hangi hak düzleminde olduğu saptanmalıdır.

Hak kelimesi Arapça kökenli bir kavramdır. “Hakk, lügat itibariyle asıl olan, sabit olan, doğru olan, adalet, herkesin meşru iktidarı, bir şeyin üzerindeki malikiyet, emek, pay ve din gibi anlamlara sahiptir ve bütün bu anlamlar insanla ilişkilidir.”³ Pozitif hukuk sisteminde ise “bir hürriyetin sağlanması için kişiye anayasa ve kanunlar ile tanınmış yetkiler olarak tanımlanmaktadır.”⁴ Gözler’e göre: “Hukukun genel teorisinde hak kavramı çok değişik şekillerde tanımlanmakta ise de bu tanımlardan en eskisi ve yaygınına göre hak, kişilere hukuk düzeni tarafından verilen bir irade kudreti, isteme yetkisidir.”⁵ Keyman hak kavramını hukuk düzeninin bireye tanıdığı bir irade gücü ve irade hâkimiyeti olarak tanımlamakta ve şu hususlara dikkat çekmektedir: “Eğer kişi iradesini başkasına karşı ileri sürebiliyorsa ve bunu kabul ettirebiliyorsa; hukuk düzeni de bu durumu destekliyorsa, o kişi hak sahibidir. Hakkın özü menfaattir.

³ Muharrem Balcı, *Sivilleşme*, s.17 <http://www.muhamrembalci.com/yayinlar/tebligler/1.pdf>, (30 Temmuz 2017)

⁴ Tarık Zafer Tunaya, *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*, İstanbul: Araştırma Eğitim Ekin Yayınları, 1982 s.187.

⁵ Kemal Gözler, *Hukuka Giriş*, Bursa: Ekin Yayınları, 2000 s.318

Hak, hukukça korunan menfaattir. Menfaat, hak sahibine bir talepte bulunma, dava açma yetkisi tanır.”⁶

Anayasalarda ve diğer pozitif metinlerde hak kavramı temel hak ve özgürlükler başlığı altında Birinci Kuşak Haklar, İkinci Kuşak Haklar ve Üçüncü Kuşak Haklar olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır:

1.1.1. Birinci Kuşak Haklar

Birinci Kuşak Haklar klasik haklar olarak da adlandırılmaktadır. Klasik Haklar, kişi özgürlüğü ve siyasal hakları içinde barındırmaktadır ve bunlar insanın insan olmasından dolayı bazı haklara sahip olduğu söyleminin ortaya çıkmasıyla ilk defa ileri sürülmüş olan haklardır. Bu hak türü bireyi korumaya yöneliktir. Kişi bu haklar çerçevesinde özgürdür ve devlet ya da diğer bireyler karışamaz. “Klasik haklar bireyleri devlete ve topluma karşı koruyan, bireylere, kendilerini özgürce gerçekleştirebilecekleri özel, dokunulmaz alanlar sağlayan ve bireylerin devlet yönetimine katılmalarını güvence altına alan haklardır. Klasik Haklar, bir başka ifadeyle, özünde bireyin maddi ve manevi bütünlüğünü koruyan, özgürlüğünü güvence altına alan ve bireyi devletin keyfi yönetimine karşı koruyan hakları ifade eder. Asıl amacı birey karşısında devletin gücünü sınırlandırmayı sağlamak olan klasik haklara devletin müdahale etmeme, yani karışmama yükümlülüğü vardır.”⁷

Haklar konusunda başlangıç aşamasında üç gelişme önem taşımaktadır: ABD'nin 1776 tarihli İnsan Hakları Bildirisi ile Fransız Devrimi'nden sonra açıklanan 1791 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nde ve İngiltere'de yayınlanan Haklar Beyannamesi.

Literatürde başlıca Klasik Haklar şu şekilde toplanabilir: Yaşama hakkı ve kişi dokunulmazlığı, İşkence ve Kötü Muamele Yasağı, Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği, Düşünce ve İfade Özgürlüğü, Din ve Vicdan Özgürlüğü, Özel hayatın Gizliliği Hakkı, Adil Yargılanma Hakkı, Mülkiyet Hakkı, Ayırıcılık Yasağı, Toplantı ve Gösteri yürüyüşü hakkı, Dernek Kurma Hakkı, Çalışma Özgürlüğü, Dilekçe Hakkı, Seçme ve Seçilme Hakkı ve Kamu hizmetlerine girme hakkı.⁸

⁶ Selahattin Keyman, *Hukuka Giriş*, 5. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları, s.140-145

⁷ Ahmet Uzak ve Mehmet Altuntaş(edt.), *İnsan Hakları nedir?*, Ankara: Başbakanlık Yayınları, Aralık 2007 s.5-6

⁸ Uzak ve Altuntaş, s.8

1.1.2.İkinci Kuşak Haklar

Bu haklar İngiltere’de Sanayi Devrimi ile işçi sınıfının mücadelesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Uluslararası düzeyde tanındığı ilk belge İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’dir. Sosyal, ekonomik ve kültürel haklar olarak da nitelendirilen İkinci Kuşak Haklar; hem uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ile hem de Avrupa Sosyal Şartı ile tanımlanmaktadır.

Başlıca İkinci Kuşak Haklar şunlardır: Sosyal Güvenlik Hakkı, Çalışma Hakkı, Sendika Kurma Hakkı, Eğitim Hakkı, Dinlenme Hakkı, Grev ve Toplu Sözleşme Hakkı.

1.1.3.Üçüncü Kuşak Haklar

Klasik ve Sosyal Haklardan farklı olan Üçüncü Kuşak Hakları, Dayanışma Hakları olarak da adlandırılmaktadır. 2. Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkmıştır. “İkinci Dünya Savaşı sonrasında teknolojinin gelişmesiyle birlikte kontrolsüz bir şekilde yapılan büyük sanayi tesisleri, insanın sağlıklı yaşama alanını daraltmıştır. Devletler, insanca yaşayabilmek için ortaklaşa hareket etmişlerdir. İnsanın sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı gündeme gelmiştir. Bu haklar hem bireylere hem de toplumun tümüne aittir.”⁹

Üçüncü Kuşak Hakların belli başlıları şunlardır: Çevre Hakkı, Barış Hakkı, Halkların Kendi Kaderini Tayin Hakları, Haberleşme Hakkı, Gelişme Hakkı.

Temel haklar başlığı altında gruplamalar yapılmasına rağmen görünen şudur ki dünyadaki siyasi, sosyal, ekonomik gelişmelere göre bu haklarda değişimler olabilmektedir. Ancak önemli olan gruplamalar ya da sayısal değişimler değil İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde de söz konusu olduğu gibi kadın-erkek, dil, din, ırk ya da başka bir nedenden dolayı hiçbir ayırım yapılmadan tüm bireylerin hukuk çerçevesinde bu hakları kullanabilmesidir.

⁹ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Adalet İnsan Hakları, Ankara, 2011, s. 8. http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/%C4%B0nsan%20Haklar%C4%B1.pdf, (28 Aralık 2017)

1.2 DEMOKRASİ VE İNSAN HAKLARI – DİN, VİCDAN VE İNANÇ ÖZGÜRLÜĞÜ

Demokrasi ve insan hakları toplumun her kesimini ilgilendiren, tüm dünyada adaletin, barışın ve özgürlüğün temelini oluşturan, temel hukuk ilkeleri olarak nitelendirilmektedir. Demokrasinin olmadığı yerde insan haklarından bahsedilemediği gibi insan haklarının görülmediği toplumlarda da demokrasiden söz edilemez. Bu çerçevede BM Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948 tarihinde kabul ettiği İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin ilk iki maddesi öne çıkmaktadır: 1.maddesine göre; “*Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar*”¹⁰, ve 2. maddesine göre “*Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayırım gözetmeksizin bu bildirme ile ilan olunan bütün haklardan ve bütün özgürlüklerden yararlanabilir.*”¹¹

Evrensel değerler bütünü olan insan hakları Donnelly'e göre; “*bireylerin insan olmaları dolayısıyla sahip olduğu haklardır.*”¹² Geniş bir tanım yapmak gerekirse; “*insan hakları dil, din, ırk, renk, cinsiyet, ekonomik, sosyal, siyasal statü ya da kültürel hiçbir ayırım gözetilmeksizin insanın doğuştan sahip olduğu, insan varoluşunun ve doğasının özü olan insan onurunu koruyan, insanın maddi ve manevi gelişmesini amaçlayan, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez evrensel üstün nitelikli ahlâki değerlerdir.*”¹³ Bu haklar eşit ve onurlu bir yaşamın vazgeçilmez koşullarıdır. İnsanların bu haklara sahip olması için dünyanın neresinde yaşadığının önem arz etmediği çünkü bu değerlerin bütün insanlık için ortak olduğu, farklı kültürlere, değişik tarihi tecrübeler ve inançlara göre değişmediği vurgulanmaktadır.

Uygur toplumların idealize ettiği insan hakları kavramı hukuk çerçevesinde şekillenmektedir. Siyasal meşruluğun ölçüsü olan bu hakların, iktidarlar tarafından korunur ve uygulamaya konulursa geçerlilik kazanacağı kabul görmektedir. Başka bir ifadeyle kişinin sadece insan olduğu için sahip olduğu bu hak hukukileştirilmediği

¹⁰ Danıştay, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, <http://www.danistay.gov.tr/upload/insanhaklarievrenselbeyannamesi.pdf>, s. 203, 30 Temmuz 2018

¹¹ Danıştay, a.g.e., s. 203-204

¹² Jack Donnelly, *Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları*, Mustafa Erdoğan ve Levent Korkut (çev.), Ankara: Yetkin Yayınları, 1995, s.22

¹³ Ahmet Nohutçu, *İnsan Hakları ve Demokratikleşme Kuram ve Pozitif Hukukumuz*, Ankara: Savaş Yayınları, 2012, s.8.

müddetçe ideal olmaktan öteye geçemeyeceği savunulmaktadır. Ancak bu söylemden bu haklar siyasi iktidarlar verdiği sürece elde edilir manası çıkarılmamalıdır çünkü netice itibarıyla evrensel ve ahlâki sistemler bütünü olan insan hakları doğuştan sahip olunan değerler olarak kabul edilmektedir.

Felsefe olarak insan hakları değerlendirildiğinde “*doğal hukuk teorisi*, modern insan hakları teorisiyle en çok ilişkilendirilen doğal haklar teorisine zemin hazırlamıştır. Bunun başlıca teorisyeni John Locke, insanı bir doğa halinde düşünmektedir. Bu doğa halinde kadın erkek tüm insanlar özgür, yani kendi fiillerine kendisi karar vermekte ve eşittir. Yani kimse bir başkasının iradesine otoritesine tabi değildir. Ancak insanlar doğa halinin bazı tehlikelerinden korunmak için bir ‘toplum sözleşmesi’ ile karşılıklı olarak bir siyasal birlik oluşturmayı kabul ederler. Böylelikle bir siyasal otorite kurulmakla birlikte insanlar yaşama hakkı, kişi özgürlüğü ve mülkiyet gibi doğal haklarını muhafaza ederler. Devlet yurttaşlarının bu doğal haklarını korumakla yükümlüdür ve eğer bu yükümlülüğünü yerine getirmese meşruiyetini ve otoritesini kaybeder... Marx, insan hakları konusunda doğal hukuk yaklaşımının tarih dışı ve idealist bir yaklaşım olduğunu düşünmektedir. Ona göre doğal veya mutlak haklar yoktur. Sermaye sahiplerinin üretim araçlarının tekeline sahip olduğu bir toplumda bireysel haklar bir burjuva illüzyonudur. Kanun, ahlâk, demokrasi, özgürlük gibi kavramlar, içeriği maddi ve sosyal şartlarla tanımlanan tarihi kategorilerdir. Yaşam şartları değiştikçe düşüncelerin ve kavramların içeriği de değişir.”¹⁴

Demir’e göre “insan hakları kavramındaki ‘insan’ vurgusuyla bir kimsenin başka hiçbir özelliğine bakılmaksızın, yürürlükte olan pozitif hukuk tarafından tanınması ya da tanınmaması sadece insan olması nedeniyle insan onuruna yakışır bir yaşam sürmesi için sahip olması gereken hakları ifade edilmiştir.”¹⁵

Uzak ve Altuntaş’ın insan haklarının ne olduğuna dair tanımını ise bu hakların insanın değerini ve onurunu koruduğu, insanın ‘*insanca*’ yaşaması için gerekli, zorunlu koşulları ifade ettiği, insanın insan olmaktan kaynaklanan gereksinimlerini

¹⁴ J. Jerome Shestack, İnsan Haklarının Felsefi Temelleri, *Liberal Düşünce*, Cilt:11, No:43, Yaz 2006, s.87-119

¹⁵ Hande Seher Demir, *Türkiye’de Din ve Vicdan Özgürlüğü, AİHM Kararları ışığında*, , Ankara: Adalet Yayınları, 2011, s.8

karşılamaya yönelik maddi ve manevi varlığını korumayı, geliştirmeyi hedef edinen en temel değerler olduğudur. Bu iki yazar bir başka bir açıdan insan haklarını insan onurundan kaynaklanan siyasi talepler olarak da ifade etmenin mümkün olduğunu savunmaktadır. Çünkü her iki yazar da insan haklarının bireyin bilhassa devlet karşısında ileri sürdüğü ve ondan ihlal etmemesini istediği haklar olarak görmektedir. Üstelik devletin varlık nedenini bireyin doğuştan sahip olduğu hak ve özgürlükleri güvence altına almak olarak değerlendirmektedir.¹⁶

Hacı Bektaş Veli'nin insanlık bağlamındaki dünya görüşünün asırlar sonra *İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi*'nin temelini oluşturduğu ve aynı anlayışı aksettirdiği dile getirilmektedir. Hacı Bektaş Veli'nin 'düşmanınızın dahi insan olduğunu unutmayınız' sözü onun insanı en değerli varlık olarak kabul gördüğünün, kimseyi ırk, cinsiyet, din, dil bakımından ayıplamayan ve eşit gören bir inanç sistemine sahip olduğunun göstergeleridir. Felsefesindeki günümüz evrensel değerleri olan insan sevgisi, hoşgörü ve eşitlik ilkeleri insan hakları konusunda hedeflenen kriterleri yansıtmaktadır.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin ilan edildiği 10 Aralık tarihi tüm dünyada insan hakları günü olarak kutlanırken 7-17 Aralık tarihleri ülkemizde ayrıca *Mevlana'yı ve Düşüncelerini Anma Haftası* olarak kutlanmaktadır. Bu ortak payda düşünüldüğünde ve Mevlana gibi büyük bir tasavvufun fikirleri incelendiğinde insan haklarının önemi bir kez daha akıllara gelmektedir. Mevlana'nın dünya görüşüne bakıldığında insanın doğuştan belli haklara sahip olmasının ötesinde yüce bir varlık olduğu, insana ırk, cinsiyet, din, statü gibi hiçbir ayırım yapmadan yaklaştığı görülmektedir. İnsanlara farklılıklarından dolayı ayrımcılık yapılmasını, hor görülmesini tasvip etmemekte ve fikirlerini şu şekilde dile getirmektedir: "Üstünlük iddia etmek, kendini beğenip başkalarını hor görmek ne anlamsız ve boş şeydir. Ey onda bunda kusur arayan kişi! Hiçbir insanı hor görme, hangi millette, hangi dinde olursa olsun, insanda onun bir emaneti vardır. İnsan onun aynasıdır. Düşünceden

¹⁶ Uzak ve Altuntaş, s.5

dolayı suçlamak yoktur. İnsanın içi özgürlük dünyasıdır. Düşünceler latiftir, ona dayanarak hüküm verilmez.”¹⁷

Demokrasi ve insan hakları modern toplumlarda önemsenmektedir. Bu haklar gerek ulusal gerekse uluslararası belge ve sözleşmelerle hukuk içerisinde yerini almaktadır. Uzak ve Altuntaş hukuk içerisinde sadece ‘klasik (birinci kuşak)’ haklar olarak bilinen medeni ve siyasal haklar değil aynı zamanda ‘ikinci kuşak’ haklar olarak bilinen ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ile ‘ üçüncü kuşak (dayanışma)’ olarak bilinen çevre hakkı, kalkınma hakkı, barış hakkı gibi hakların da insan haklarının ayrılmaz bir parçası olduğu ve bu hakların bir bütün olarak insan onurunu ve insanca bir ‘varoluş’un vazgeçilmez ve bölünmez bir bütün parçası olduğu genel kabul gören bir görüş olduğunu belirtmektedir.¹⁸

1.2.1. Din ve Vicdan Özgürlüğü

Din ve vicdan özgürlüğü insan hakları kapsamı içerisinde yer alan bir alt başlıktır. Temel hak ve özgürlüklerden olan inanç özgürlüğü İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 18.maddesinde şöyle yer almaktadır: “*Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak din veya topluca, açık olarak ya da özel biçimde öğrenim, uygulama, ibadet ve dinsel törenlerle açığa vurma özgürlüğünü içerir.*”¹⁹

Koç’a göre; “Din ve vicdan özgürlüğü çok boyutlu bir temel özgürlük alanı olup tamamen bireyin serbest tercihiyle şekillenmektedir. Diğer hak kategorilerinde olduğu gibi din ve vicdan özgürlüğünün uygulanması için yasal korumaya ve bu bağlamda devletlerin pozitif yükümlülüklerini yerine getirmelerine ihtiyaç bulunmaktadır”²⁰

Özenç’e göre; “İnsan haklarını içeren uluslararası belgelerde dinin yanı sıra vicdan ve inanç kavramlarına yer verilmesi, bir dine inanma dışındaki dünya görüşlerinin korunması olarak yorumlanır. Böylelikle inanç özgürlüğünün kapsamı içine hiçbir ayırım yapılmaksızın inananlar yanında ateistler, agnostikler, inanç

¹⁷ Ergin Ergül, Mevlânâ Perspektifinden İnsan Hakları, *Adalet Dergisi*, 2015, Sayı: 51 s.13-17

¹⁸ Uzak ve Altuntaş, s. 5

¹⁹ Danıştay, s. 205

²⁰ Malike Bileydi Koç, *Cumhuriyet Döneminde İnsan Hakları Bağlamında Aleviler*, Destek Yayınları, 2016, s.119

konusunda şüpheli olanlar, dine ilgisiz olan görüşler ya da inanışların da dâhil edilmiştir.”²¹

Akyüz’e göre; “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi tarafından kabul edilen inanç özgürlüğü tüm insanların doğuştan sahip olduğu temel hak ve hürriyetlerden bir tanesini oluşturmaktadır. İnanç özgürlüğü herkesin kendi hür iradesi ile inancını seçmesi ve bunu baskı görmeden özgürce tatbik etmesi şeklinde tanımlanabilir.”²²

1.3. DÜNYADA VE AVRUPA BİRLİĞİ’NDE İNSAN HAKLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ

İnsan hakları kavramı ve insan haklarının korunması fikri eski tarihlere dayanmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde de gelişmiş ve tüm dünyada evrensel bir boyut kazanmıştır. “İnsan hakları kavramı tarihsel süreç içerisinde değerlendirildiğinde, insan haklarına ilişkin temel ilkelerin oluşturulmasına, Antik Çağ’dan itibaren her toplum kendine özgü yapısı ve değer yargıları çerçevesinde katkıda bulunmuştur. Antik Çağ’da siyasi iktidarın sınırlandırılması öğretisiyle insan hakları kavramını gündeme getiren Çin’den, bireylerin kanunlar önünde eşitliği ilkesi ve demokrasi kavramlarını yaratan eski Yunan şehir devletlerine ve bu kavramı geliştirip yazılı hukuk sistemine dönüştüren Roma’ya kadar, insanlık tarihinin belli başlı uygarlıkları insan hakları kavramının gelişiminde önemli rol oynamıştır.”²³

1215 yılında ilan edilen *Magna Charta Libertatum* insan hakları düşüncesinin ilk uygulama örneği olarak kabul edilmektedir. Bu metni takiben 1628 tarihli *Haklar Dilekçesi* (*Petition of Rights*), 1679 tarihli *Habeas Corpus Act*, 1689 tarihli *Temel Haklar Bildirgesi* (*Bill of Rights*) ve 1701 tarihli *Veraset Kanunu* (*Act of Settlement*) temel hak ve özgürlüklerin yer aldığı İngiliz belgeleridir.

“*Magna Charta* krala karşı toprak sahibi soylularla kilisenin yararını gözeten haklardan oluşmaktadır. *1628 Haklar Dilekçesi*; *Magna Charta*’dan çok ayrıntılı olan bu belge, 63 maddesi olan kapsamlı bir belgedir. Bu maddelerin bir tanesinde yasa

²¹ Berke Özenç, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İnanç Özgürlüğü*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006, Bileydi Koç (hızl.), s.119

²² Emrah Akyüz, “Demokrasî, Laiklik ve Eşit Yurttaşlık Bağlamında Alevi Sorununun Çözümü”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8 Sayı: 40, (Ekim 2015)

²³ Hilal Sanioğlu, “AB Hukukunda İnsan Hakları”, *TBB Dergisi*, Sayı:74,(2008)

olmadan özgür bir kişinin tutuklanamayacağı, sürgüne gönderilemeyeceği ve kötü işleme uğratılmayacağı yazılıdır.”²⁴ 1679 *Habeas Corpus*, İngiltere’de herkesin bağımsız mahkemelerde yargılanma hakkına sahip olduğu temeline dayanmaktadır. 1689 *Temel Haklar Bildirgesi* vatandaşların temel haklarını güvence altına almakta ve parlamentoyu bu hakların koruyucusu olarak monarşi karşısında güçlendirmektedir.

İnsan hakları kavramlarının günümüzdeki yorumuyla “gündeme geldiği; bireyin doğuştan eşit ve devredilemez haklarla donatılmış olduğu yaklaşımının ilk kez devletin anayasal ve hukuk düzeninin bir parçası olarak algılanmaya başladığı dönem, XVII ve XVIII. yüzyıllardır. İngiliz belgeleri daha çok uygulamadaki ihtiyaçlara göre şekillenen ve evrensel olarak bütün insanları kapsamayan metinlerdir. Amerikan ve Fransız insan hakları bildirileri ise bireylerin hak ve özgürlüklerini belirleyen ve bütün olarak ilan eden ilk resmi insan hakları belgeleridir. 1776 tarihli *Virginia Haklar Bildirisi* ve 1778 tarihli *Amerikan Bağımsızlık Bildirisi*, bütün insanların eşit ve devredilemez haklarla yaratıldığını; *yaşama hakkı, özgürlük hakkı mutluluğu arama hakkı* olarak tanımlanabilecek bu temel haklardan vazgeçilemeyeceğini belirtmiştir.”²⁵

1789 Fransız Devrimi “Amerikan Bağımsızlık Bildirisi’nin ötesine geçerek, insan haklarının evrenselliğini ve dokunulmazlığını vurgulamış ve yeni bir siyasi düzenin temel taşlarını oturtmuştur. Bireyin özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnme gibi doğal ve vazgeçilmez haklarının korunmasının, tüm siyasi gruplaşmaların hedefi olduğunun vurgulandığı Fransız Bildirisi’nde bireysel özgürlüğün sınırları, başkalarının hak ve özgürlüklerine zarar vermeme ve yasalara aykırı olmayan her tür davranışta bulunabilme serbestisi olarak çizilmiştir.”²⁶

20.yy. insan haklarının Kuzey Amerika’da ve Avrupa’da geliştiği ve bu kavramın evrensel bir boyut kazandığı dönemdir. “İnsan Haklarının tüm insanlar için geçerli olduğu anlayışının tüm devletlerce benimsenmesi ve uluslararası hukuk kapsamında değerlendirilmesi özellikle 2.Dünya Savaşı sırasında yaşanan insanlık dışı muamelelere ve insan hakları ihlallerine duyulan tepkiler sonucu

²⁴ Mesut Gülmez, “İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Ulaştığı Nokta, Farklı Bakış Tarzlarıyla İnsan Hakları Uygulamaları”, *APK Dairesi Başkanlığı Yayınları*, (2000), s.25

²⁵ Sanioğlu, s.79

²⁶ Cemile Arıkoğlu, *Avrupa Birliği’nin İnsan Hakları Politikası / Türkiye Örneği Üzerine İnceleme*, s.35-36

gerçekleşebilmiştir.”²⁷ İnsan hakları kavramı 1. Dünya Savaşı sonrasında bile “uluslararası planda söz konusu değildi. Bu terim uluslararası sözleşme ve belgelere ilk defa ancak 2.Dünya Savaşı sonrasında BM Antlaşmasıyla girmiştir.”²⁸ BM Antlaşması aralarında Türkiye’nin de bulunduğu 50 devlet tarafından 1945 yılında imzalanmıştır. BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 10 Aralık 1948 tarihinde kabul ve ilan edilmiştir. Kişilik hakları ve sosyal özgürlükler başta olmak üzere sosyo ekonomik ve kültürel haklar bildiride yerini almıştır. İHEB’nin hukuki bağlayıcılık niteliği ve hakları koruma mekanizması yoktur. Ancak buna rağmen insan haklarını somut olarak geniş çerçevede ele alması uluslararası platformda önemli bir belge olma özelliğini taşımaktadır. Bölgesel anlamda atılan ilk ortak adım Avrupa Konseyi’nce hazırlanan, 1950 yılında imzalanan ve 1953’te yürürlüğe giren Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesidir. AİHS temel özgürlüklerin demokrasiye ve insan hakları ortak anlayış ve saygısına dayandığı inancı üzerine kurulmuştur. Sözleşme insan hak ve özgürlüklerini somut ve ayrıntılı bir şekilde tanımlamakta ve bunların sınırlarını belirlemektedir. AİHS somut ve etkin bir denetim/yaptırım mekanizması oluşturmuş ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ni kurmuştur.

1.3.1. Avrupa Birliği Antlaşmalarında İnsan Hakları

1.3.1.1. Kurucu Paris ve Roma Antlaşmaları

AB’nin temelini oluşturan Paris Antlaşması 1952 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu antlaşmada insan haklarına sadece değinilmiş, detayına inilmemiştir. Çünkü öncelikli hedef Avrupa’da ekonomik ve politik işbirliğini sağlamak olmuştur. Roma Antlaşması 1957 yılında kabul edilmiştir. Antlaşmada ekonomik işbirliklerinin yanı sıra kadın ve erkekler için eşit ücret, genel ayrımcılık yasağı gibi konulara yer verilmiştir.

1.3.1.2. Avrupa Tek Senedi

Avrupa Tek Senedi 1987’de yürürlüğe girmiştir. İnsan haklarının topluluk içinde korunması ve üçüncü ülkelerle ilişkilerde insan haklarının korunmasından bahsedilmiştir.

²⁷ Sanioğlu, s.79

²⁸ Baskın Oran, *Türkiye’de Azınlıklar*, İstanbul: İletişim Yayınları , 2004, s.72

1.3.1.3. Maastricht (Avrupa Birliği) Antlaşması

1993'te yürürlüğe giren Maastricht Antlaşmasında yaşama hakkı, özel yaşamın korunması hakkı, işkence yasağı, yargılanma hakkı, düşünce ve basın özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşleri hakkı gibi hak ve özgürlüklerden söz edilmiştir. Antlaşmada özgürlük, demokrasi, insan haklarına saygı ve hukuk devleti ilkelerine bağlılık vurgulanmıştır.

1.3.1. 4. Amsterdam Antlaşması

1999 yılında yürürlüğe girmiştir ve demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü ilkeleri yer almıştır. Diğer antlaşmalardan farkı ise Avrupa Topluluğu Adalet Divanının (ATAD) birlik kurumlarının yaptıkları eylem ve düzenlemelerde temel haklara uygunluğunu denetlemekte yetkili kılınmıştır.

1.3.1.5. Nice Antlaşması

Antlaşma 1 Şubat 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Getirdiği yenilik ise; kendisine karşı yaptırım uygulanan üye devlete karşı Adalet Divanı'na gitme yolunu açmış olmasıdır.

1.3.1.6. Avrupa Birliği Anayasası

Avrupa Birliği Anayasası, Birliğin Temel Haklar Şartı'nda ortaya koyulan hak ve özgürlükleri tanıdığından ve AİHS tarafından belirlenen temel hakların birlik hukukunun genel ilkelerini oluşturduğundan bahsetmektedir.

1.3.2 Avrupa Birliği'nde İnsan Hakları Bildirileri Ve Şartları

1.3.2.1. Demokrasi Bildirisi

7-8 Nisan 1978'de Kopenhag'da toplanan üye devletler, hükümet ve devlet başkanları tarafından yayınlanmıştır.

1.3.2.2. 1991 Ortak Bildiri

29 Haziran 1991'de Avrupa Zirvesi'nin yayınladığı bu ortak bildiride hakların evrenselliği ve bölünmezliği vurgulanmıştır.

1.3.2.3. Temel Hak ve Özgürlükler Bildirisi

Avrupa Parlamentosu 12 Nisan 1989'da kabul etmiştir. Bu bildirmede yaşama hakkı, yasa önünde eşitlik, mülkiyet hakkı gibi hak ve özgürlükler düzenlenmiştir.

1.3.2.4. Avrupa Sosyal Haklar Şartı

2000 yılında kabul edilmiştir. Sadece Birlik yurttaşları için değil, Birlik'teki tüm yurttaşları kapsayan hak ve özgürlükleri içermiştir. İnsan onuru, özgürlük, eşitlik ve dayanışma bölünmez ve evrensel değerler olarak kabul edilmiştir.

5. Kopenhag Kriterleri

1993'te gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi'nde Birliğe adaylık için başvuruda bulunan ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaması gereken kriterleri belirlemiştir. Siyasi, ekonomik ve topluluk mevzuatının belirlenmesi olmak üzere 3 grup kriter vardır. Siyasi kriterlerde demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlık haklarını güvence altına alan kurumların varlığı aranmıştır.

1.4 AVRUPA BİRLİĞİ'NİN İNSAN HAKLARINA BAKIŞI VE KOPENHAG KRİTERLERİ

Demokrasi ve insan haklarına saygı, hukukun üstünlüğü AB'nin temel değerleri arasındadır. Birliğin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel haklara odaklandığı kurulduğu yıldan bu yana bilinmektedir. "İnsan hakları Batı Avrupa mirasının bir parçasıdır. Bu kavramın ortaya çıkmasında ve dünyaya yayılmasında, Batı Avrupa'nın ciddi katkısı vardır. Bugün de Batı Avrupa ülkelerinin hemen hemen hepsinde insan hakları şu veya bu şekilde düzenlenmiş ve garanti edilmiştir. Ancak bu alanda izlenen yöntemler farklıdır. Fransa'da anayasaya dâhil edilmiş bildirimlerle, Almanya ve diğer Avrupa ülkelerinde anayasanın kendisiyle, İngiltere'de bildirimlerden de destek alan içtihatla, temel hak ve özgürlükler tanımlanmış ve garanti edilmiştir."²⁹

AB'nin kurucu antlaşmaları ve yayınlanan bildirimler insan hakları kavramını AB hukuku içine taşımaktadır. "AB hukukunda insan haklarının korunması noktasında, kurumsal, siyasal ve yargısal yapılanmalarda önemli gelişmeler sağlanmıştır. Her ne kadar AB kurucu antlaşmalarından Paris ve Roma Antlaşmalarında, insan hakları kavramı önemini bulamasa da daha sonra imzalanan antlaşmalar çerçevesinde insan hakları ön planda tutulmuş ve geniş bir platformda koruma altına alınmıştır. Aynı şekilde, Birliğin siyasi mekanizmalarından olan

²⁹ Münici Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, Ankara: Yetkin Yayınları, 1993

Konsey, komisyon ve parlamento bünyesinde düzenlenen belgelerde de insan haklarının öeni vurgulanmıştır.”³⁰

AB'nin kapsamlı entegrasyon hareketi olduğu, insan haklarına ve azınlık haklarına ayrı bir önem verdiği görüşü yaygındır. Özgürlük, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı ilkeleri ve hukukun üstünlüğü üzerine kurulan AB tarihsel süreçte hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik çabalarını yapmış olduğu çalışmalarla ispatlama gayreti içerisinde olduğu vurgusu yapılmaktadır. “AB'nin tüm dünyada insan hakları ve demokrasiyi geliştirici rolü uluslararası toplumun da dikkatini çekmiş, Norveç Nobel Komitesi tarafından verilen 2012 Nobel Barış ödülüne 60 yıldır Avrupa'da barış, demokrasi ve insan haklarının geliştirilmesine yaptığı katkılar nedeniyle Avrupa Birliği layık görülmüştür.”³¹

Birlik, üyesi olan tüm devletler için izlemek ve uymak zorunda oldukları vazgeçilemez ilkeler ve normlar koymaktadır. Özgürlüğe, demokrasiye, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı göstermelerini, hukukun üstünlüğüne dayalı bir sisteme sahip olmalarını zorunlu kılmaktadır. Bu amaçla üye ülkeler Avrupa Birliği Antlaşması'nın başlangıç bölümünde hürriyet, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlükler ile hukukun üstünlüğü prensiplerine bağlı kalacaklarını belirtmişlerdir. Şayet AB ülkeleri insan haklarına saygılı olmaz ise Amsterdam Antlaşması'nda yazılı olan tedbirler alınmaktadır. Aksi şekilde uygulamalarda bulunan ülkeyle ilgili müeyyide uygulanması teklif edilmekte, karar alınırsa hangi yaptırımların uygulanacağı görüşülmektedir. Sonucunda da Antlaşma'da doğan hakları askıya alınabilmektedir. Ancak bu ülke aykırı uygulamasını iyi yönde değiştirirse yaptırımlar kaldırılabilir.

AB'nin haklar bağlamındaki çalışmalarına rağmen dış politikası insan haklarına saygı esasına göre şekillendirildiği resmi olarak ilan edilmemiştir. Ancak insan haklarına saygı üçüncü ülkelerle olan ilişkilerinde önemli olmuştur. Bu ilişkilerde insan haklarının korunması için bir takım uygulamalar ortaya koymaktadır. Bu uygulamaların başlıcaları şunlardır:

³⁰ Sanioğlu, s.110

³¹ Haydar Efe, “Avrupa Birliği'nin Bir İnsan Hakları Sorunu Olarak Türkiye'deki Alevilerin ve Bektaşilerin Sorunlarına Artan İlgisi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (2012), s.173

- 1-Antlaşmalarda insan hakları hükümlerine yer verme
- 2-Pozitif ve negatif koşulluk uygulama
- 3-Bu konudaki bilinçlenmeyi sağlamak için programlara destek verme
- 4-Bildiri yayınlama
- 5-Diplomatik girişim veya siyasi diyalog başlatma

Temel olan bu maddeler göstermektedir ki, AB sadece kendi içindeki insan haklarıyla ilgilenmemektedir. Demokrasi ve insan haklarının tüm dünyada geliştirilmesini hedeflemektedir. Üstelik bu hakların sadece geliştirilmesini amaç haline getirmemekte ayrıca ülkelerin insan haklarıyla ilgili sorunlarıyla da ilgilenmektedir. “Birlik, yalnız kendi sınırları içinde etkin değildir. Aynı zamanda 120’den fazla 3.ülkeyle imzaladığı ticaret ve işbirliği antlaşmalarının tümüne insan haklarıyla ilgili maddeler koymakta, 30’dan fazla ülkeyle insan hakları diyalogu geliştirmekte, bu kapsamda 3.ülkelerle insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için ortaklık yapma yoluyla ya da uzman yardımı veya diyaloga dayanan bir yaklaşım kullanır. AB insan hakları ihlalleri her nerede ortaya çıkarsa çıksın o ihlalleri yüksek sesle dile getirmeyi görev kabul etmektedir. Özellikle BM başta olmak üzere insan haklarını savunan tüm uluslararası örgütlerle işbirliği yaparak tüm dünyada insan haklarının gelişimine katkıda bulunmaktadır.”³²

Her yıl düzenli olarak yayınlanan İnsan Hakları İlerleme Raporlarında da görüldüğü üzere AB, demokrasiyi benimseyen ve insan hakları bağlamında ilerleme kaydeden ülkelere destek vermeye ve kapılarını açmaya hazırdır. Bu hedefler ve istekler doğrultusunda AB, Birliğe üye olmak isteyen aday ülkelere bazı ön koşullar getirmektedir. İnsan haklarına saygı bu koşulların bu şartların ilki olarak yerini almaktadır. Birliği genişletme yönündeki atılmış en önemli adım ise aday ülkelerin üye olabilmeleri için koşul ve kriterlerin saptandığı 1993 Kopenhag Zirvesi’dir. Zirve’de kararlaştırılan ve Kopenhag Kriterleri diye adlandırılan şartlar ise şunlardır:

1-Her aday devletin demokrasiyi, hukuk devleti ve hukukun üstünlüğünü, insan hakları ile azınlıkların korunmasını ve saygı duyulmasını garanti eden istikrarlı ve yerleşmiş kurumlara sahip olması,

³² Haydar Efe, “Avrupa Birliği’nde İnsan Hakları Gelişimi”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 5, (Bahar 2010), s.47-67

2-AB içinde, piyasa güçleri ve rekabet baskıları ile başa çıkabilecek yetenekte, işlevsel bir Pazar ekonomisinin varlığını,

3-Tam üyeliğin gereği olan siyasal, ekonomik ve parasal birlik hedefleriyle bütünleşmeye imkân sağlayacak yükümlülükleri üstlenme yeteneğine ve ayrıca AB'nin aldığı ve alacağı kararlara uyum sağlama kapasitesine sahip olması gerekmektedir. “Özellikle demokratikleşme ve insan hakları ile ilgili nitelikleri ifade eden ‘siyasi kriterler’ önem taşımaktadır.”³³

Kopenhag Kriterleri kanıtlamaktadır ki AB, Birliğe katılacak ülkelerin demokrasiyle yönetilenler olmasına önem vermektedir. AB ile ilişki kuracak ülkelerin insan haklarına saygı göstermesini kaçınılmaz bir koşul olarak öne sürmektedir. Bu kriterler Birliğe üye olma yolunda ilerleyen ülkelere yol gösterici unsurlar olmaktadır.

AB'nin tüm bu uygulamalarına ve siyasal, ekonomik, sosyal koşullarına bakıldığında hem birliğe üye devletler için hem de aday ülkeler için insan haklarının korunması önemlidir. “Üçüncü ülkelerle yapılan antlaşmalarda insan haklarının korunması, hukukun üstünlüğü ve demokrasi hükümlerine yer verme konusunda Birlik Batı’da ilktir ve bu faaliyetleriyle insan hakları ihlallerinin uluslararası camiada artık kabul görmediğini göstermede öncü rol oynamıştır.”³⁴ AB'nin insan hakları çerçevesinde yapmış olduğu düzenlemelerin ve geliştirmiş olduğu stratejilerin tüm dünyaya deklare edildiği belirtilmektedir. Bu uğraşların sonucunda da birçok ülkede gelişme adına fazlaca yol kat edilmektedir.

Sonuç itibariyle “İnsan saygınlığı, özgürlük, demokrasi ve hukuk devleti ilkeleri üzerine kurulan ve bir özgürlük, güvenlik ve adalet alanı yaratan AB, 21.yüzyılda da insan haklarının korunması konusunda küresel rolünü oynamayı sürdürecektir.”³⁵

³³ Faruk Şen, “TR-AB İlişkileri Üzerine Karşılıklı Perspektifler”, *Karizma Dergisi*, Sayı:4, (2000), s.59-62

³⁴ M. İlker Haktankaçmaz, “İnsan Haklarının Korunması AB İçin Gerçekten Önemli mi?”, *İnsan Hakları Yıllığı*, 2010, Cilt: 28, s.1-22

³⁵ Efe, s.47-67

1.5 ÇOK KÜLTÜRLÜLÜK

Günümüz dünyasının en önemli olgularından biri de çokkültürlülüktür.³⁶ Modern çağın toplumlarına bakıldığında çokkültürlülüğün hemen hemen bütün toplumlarda var olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü toplumların yapısı farklılıklardan oluşmaktadır, yani homojen değildir.³⁷ Homojen bir toplumun olmadığını, olmasının da mümkün olamayacağı dile getirilmektedir. Üstelik çeşitliliğin zaruri olduğu tezi savunulmaktadır. Bu gerçek ise bireylerin çokkültürlülük kavramının tanımının ve beraberinde getirdiği olumlu-olumsuz şartların üzerinde durmasına sebep olmaktadır.³⁸

1.5.1 Çokkültürlülük Nedir?

Çokkültürlülükle ilgili birçok tanım yapılmasına rağmen temelde bir toplumdaki dinsel, dilsel, etnik, kültürel ve diğer diğer farklılıkların kamusal ve siyasal alanda tanınması olarak kabul edilmektedir. Çokkültürlülük olgusu üzerine yazıp çizen birçok aydın ve bilim adamı, çokkültürlülük kavramını hem betimleyici hem de normatif bir kavram olarak kullanmayı önermektedir. Söz gelimi siyaset kavramcısı Parekh çokkültürlü toplum ve bu olguya yaklaşımlar konusunda şunları dile getirmektedir: “Çokkültürlü toplum bünyesinde iki veya daha fazla kültürel topluluğu barındıran bir toplumdur. Çokkültürlü toplum, herbiri farklı biçimler göstermekle birlikte kültürel çeşitliliğe iki şekilde tepki verebilir. Ya kültürel çeşitliliği olumlu karşılar, onu anlamak için merkeze koyar ve onun kendi varlığını sürdürmek üzere öne sürdüğü kültürel taleplere saygı duyar, ya da bu toplulukları çoğunluk kültürü içinde eriterek asimile edebilir.”³⁹ Ensaroğlu’na göre çokkültürlülük, “hem modern toplumun kültürel bakımdan türdeş olmadığı anlamında bir tespiti hem de bu çeşitliliğin barışçıl bir beraberlik için engel olmadığı anlamında bir yargıyı ifade etmektedir.”⁴⁰

³⁶ Peter Burke, *Kültür Tarihi*, Mete Tunçay(çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008

³⁷ Milena, Doytcheva, *Çokkültürlülük*, Tuba A. Onmuş(çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

³⁸ Mustafa Kemal Şan, “Küreselleşme Çağında Farklılık ve Çokkültürlülük Siyasetleri”, *Avrupa Günlüğü Euroagenda*,(2006)

³⁹ Kadir Canatan, “Avrupa Toplumlarında Çokkültürcülük: Sosyolojik Bir Yaklaşım”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:26, (2009), s.82

⁴⁰ Yılmaz Ensaroğlu, *Modernleşme Sürecinde Çokkültürlülük, Modernleşme ve Çokkültürlülük*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001 s.86

Çokkültürlülüğün hedefi ise “farklı kültürel kimliklere sahip toplulukların aynı toplum içinde varlıklarını kabul etme, birbirleriyle olan ilişkilerini herhangi bir çatışmaya imkân vermeden eşit ve barış içinde sürdürme ve var olan tüm politik imkânlardan eşit düzeyde yararlanmayı esas alır.”⁴¹

Çokkültürlülük etnik, dinsel, dilssel vb. çeşitlilik sergilemekte, toplumdaki homojenliğe ve asimilasyona karşı çıkmaktadır. Bu kavram beraberinde toplumsal eşitliği ve toplumsal bütünleşmeyi savunmaktadır. Bu bağlamda Taylor “kültürel kimliğe saygının ve kimliğin tanınmasının çok önemli ve belirleyici bir insani unsur”⁴² olduğunu vurgulamaktadır. Bir toplumda farklı kimlikler ve gruplar olabilir lakin önemli olan husus onların kültürel kimliklerini koruyarak birlikte yaşamasıdır.

1.5.2 Çokkültürlülüğün Tarihsel Gelişimi

Çokkültürlülük hem siyasal hem sosyal alanda kendisini 1900’lü yıllarda göstermeye başlamış ve tüm dünyada hâlâ var olmaya devam etmektedir. Tam manasıyla ilk defa 1971 yılında Kanada’da hükümet programında kullanılmıştır. Daha sonra Avustralya ve ABD’de dile getirilmiştir. 1975 yılına gelindiğinde İsveç resmi olarak kabul etmiştir. Hollanda ise 1980’lerden itibaren politik söylemlerinde çokkültürlülük kavramına yer vermiştir. Böyle bir söylemin ortaya çıkışındaki en temel sebep Dünya savaşları ve sonucunda yaşanan Avrupa’dan yeni dünya ülkelerine göçtür. Göçler gerçekleştikçe ülkelerdeki ulus-devlet algısının artık geçerliliğini yitirdiği anlaşılmaktadır. Bunun sebebi ise göçün homojen yapıları bozucu bir unsur olduğu kabul görmektedir. Ayrıca birden çok kültürü bir arada tutacak yaşam tarzlarını gerekli kılmaktadır. Ancak genel eğilime bakıldığında çokkültürlülüğü azınlıkların yerli halk ile bir arada yaşaması olarak yansıtıldığı görülmektedir. Bu tür yansımalarda çokkültürlülüğü oluşturan temel kaynaklar olarak da ulusal, etnik, dinsel ve dilssel azınlıklar gösterilmektedir. İskandinav ülkelerinde Laplar, İspanya’da Basklar ve Katalanlar, Azerbaycan’da Ermeniler, Litvanya’da Polonyalılar, Birleşik Krallık’ta Kuzey İrlandalılar, Makedonya’da Arnavutlar azınlık olarak zikredilmektedir. Fakat bu çalışma etnisite, din, dil temelli çeşitliliği ve buna kaynak olan farklı grupları

⁴¹ Ertan Özensel, “Doğu Topluluklarında ve Türkiye’de Birlikte Yaşama Arayışı: Çokkültürlülük Mü? Yoksa Yeni Bir Model Mi?”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt:8, Sayı: 3, (2013)

⁴² Charles Taylor, *Modern Toplumsal Tahayyüller*, Hamide Koyukan(çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 2006, s.187

azınlık olarak değerlendirmemektedir. Bir arada yaşamanın şartı azınlık-çoğunluk ayrışması yapmadan tüm bireylerin kendilerine has olan özel aidiyetlerini ve değerlerini kabul ederek, birbirlerine meydan okumadan hayatlarını sürdürmeleridir. Kültürel çeşitliliği tanımak, olumlu karşılamak hatta ona saygı duymak dikkate alınması gereken öncelikli unsurlardır.⁴³ Görülmektedir ki geçmişten günümüze tarihi olaylar ve yönelimler incelendiğinde barışçıl bir ortam yaratma gayesiyle devletler eski politik söylemlerin yerine çeşitliliği merkeze koyan, toplumu bütünleştiren, demokrasi ve insan haklarına önem atfeden adımlar atmaktadır. Bu tarz yönelimlerin de toplumlara hoşgörüyü, barışçıl birlikteliği, eşitliği ve dayanışmayı getirdiği; negatif duyguları, çatışmaları ve önyargıları azalttığı vurgulanmaktadır.⁴⁴

1.6 AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ÇOKKÜLTÜRLÜLÜĞE BAKIŞI

Çokkültürlülük kavramının tarihi gelişim sürecinde de bahsedildiği gibi 1970'lerin sonundan itibaren devletler ülke vatandaşlarının çeşitliliğinin farkına varmışlardır. Bu aşamadan sonra ise bir takım haklar vermeye başlamışlardır. Spencer'a göre; "çokkültürlülüğün 1970'li yılların sonuna doğru dünya politikasına yeniden hatırlattığı en önemli konu, toplumsal farklılıkların gruplanabilmesi olmuştur."⁴⁵ Helsinki Nihai Senedi, Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, UNESCO Irk ve Irksal Önyargılara Dair Bildiri, BM Ayrımcılığa Karşı Sözleşme, BM Etnik, Dilsel ve Dinsel Azınlıklara Bağlı Kişilerin Hakları Hakkında Çalışma çokkültürlü yaşam şeklinin ve hiçbir ayırım yapılmaksızın birarada yaşamanın gerekliliğini vurgulayan resmi belgelerdir. 1990'larda Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Maastricht süreci ve akabinde AB genişleme süreci Avrupa'da ilişkilerin gelişmesine sebep olmuştur. Böylelikle çokkültürlü, çok etnisiteli, çok dilli toplumsal biraradalık kaçınılmaz olmuştur. Sonucunda da farklı bireyler, değişik gruplamalar birer tehdit olma algısından çıkarılıp demokrasi bağlamında değerlendirilmiştir. Bu çerçevede

⁴³ Gerd Baumann, *Çokkültürlülük Bilmecesi*, Işıl Demirakın(çev.), Ankara: Dost Kitabevi Yay, 2006

⁴⁴ Ertan Özensel, s.22-55

⁴⁵ Martin E. Spencer, "Multiculturalism, Political Correctness and The Politics of Identity", *Sociological Forum*, Vol.9, No: 4, (1994), s.547-567

AB'ye üye devletlerin çokkültürlülük deneyiminin bu gruplara daha fazla hak vererek başladığı belirtilmektedir. AB bu tür uygulamalarda Avrupa'da en yeni aktör olarak görülmektedir. AB, çokkültürlülük içinde yer alan farklı grupları azınlık olarak tanımlamaktadır. Ancak azınlıklara dair Birlik olarak ortak bir politikası yoktur. “Öncelikle belirtmek gerekir ki hem azınlıklar sorununun bir içi güvenlik meselesi olma anlayışının sorgulanmasına yeni başlanmış olması hem de AB'nin kendi içerisinde siyasal bir yön tutma sürecinin yirmi yıla dayandırılması nedeniyle, Birlik üyelerinin azınlıklar ya da dışlanmış gruplar hakkında ortak bir politikası bulunmamaktadır.”⁴⁶

Fransa, Hollanda, Belçika ve Yunanistan gibi ülkeler azınlıklar konusunu bir iç mesele olarak görmektedir. Onlara yönelik ülkenin güvenliğini de düşünerek politikalar geliştirmektedir. “Fransa başından beri, Hollanda ise izlediği aşamalı benzeşme (asimilasyon) politikasıyla çokkültürlülüğe kapalı olduklarını göstermişlerdir. Bu iki ülkede ‘tek dil’ ve hatta ‘tek kültür’, farklı kökenlere ve kültürlere sahip olan azınlık ve göçmen gruplara kabul ettirilmek istenmektedir.”⁴⁷ Almanya ve İspanya gibi insan haklarının savunucusu olan ülkeler ise Birliğin bu konuda etkin olmasını istemektedir. Azınlık gruplara ya da farklı topluluklara kolektif haklar verilmesi taraftarıdır.

AB'nin her ne kadar azınlıklar meselesiyle ilgili ortak bir politika izlemediği dile getirilse de AB kurumlarının toplumdaki çokkültürlülüğe ve azınlık olarak tanımladığı gruplara yönelik göz ardı edilemez çalışmaları bulunmaktadır. “Bugün azınlıkların korunabilmesi için gerekli düzenlemelerle uğraşan ve Avrupa Birliği'nin kendine referans aldığı üç örgütten (BM, Avrupa Konseyi, AGİT) biri olan BM, azınlık hakları konusunda ilk ve en önemli uluslararası doküman olan Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'ni 1966 yılında yayınlamıştır.”⁴⁸ Avrupa Birliği Komisyonu, Avrupa Parlamentosu ve AB Konseyi de bu alanda faaliyet göstermektedir. AB Komisyonu bölgesel diller ve azınlık dilleri ile ilgili çalışmalar

⁴⁶ Erol Kurubaş, *Asimilasyondan Tanınmaya: Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı*, Ankara: Asil Yayınları, 2004, s.113-146

⁴⁷ Kadir Canatan, “Avrupa Ülkelerinin Azınlık Politikalarında Türkçe Anadil Eğitiminin Konumu, İsveç, Fransa ve Hollanda Örnekleri”, *Türkoloji Araştırmaları*, Cilt: 213, (Yaz 2007), s.171

⁴⁸ Hakan Taşdemir ve Murat Saraçlı, “Avrupa Birliği ve Türkiye Hakları Sorunu”, *Uluslararası Hukuk ve Politika* Cilt: 2, No:8, (2008), s.25-35

yürütmekte, konuyla ilgili raporlar hazırlamaktadır. *Gündem 2000 Raporu* azınlıklıklarla ilgili politikalara yer veren önemli bir belgedir. *Euromosaic* adlı proje ise Komisyonun farklı dillerin konuşulması ile ilgili yaptığı bir diğer çalışmadır. *Euromosaic: Avrupa Birliği'nde Azınlık Dil Gruplarının Üretilmesi ve Yeniden Üretilmesi Raporu* Komisyon tarafından 1996 yılında yayınlanmıştır. 2000 yılında yayınlanan başka bir rapor da dil ve kültürlerin korunması ve teşvik edilmesini kapsamaktadır. “Raporda Birliğe üye ülkelerdeki resmi dillere ek olarak kullanılan 40’tan fazla azınlık dilinin Avrupa vatandaşlarının sahip olduğu kültürel mirasın bir parçasını oluşturduğu ve Avrupa vatandaşı olmanın getirdiği ana sorumluluğun dilsel ve kültürel kimliklere saygı göstermek olduğu ve bu dillerden bir kısmının önümüzdeki 50 yıl içinde unutulacağı belirtilerek AB’nin, bunların korunması ve geliştirilmesi için ne yapması gerektiği üzerinde durulmuştur.”⁴⁹ Bunların yanında Komisyon aday ülkelerin AB’ye uyum çalışmalarını ve bu ülkede azınlık diye tanımladığı çeşitli grupların durumunu incelemektedir. Her aday ülke için İlerleme Raporu hazırlamakta ve her yıl yayınlamaktadır.

AB Konseyi de çoğulculuğa, çokkültürlülüğe ve insan haklarına yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu kapsamda İnsan Hakları Çalışma Grubu’nu kurmuştur. Uluslararası alanda önemli bir yere sahip olan Kopenhag Kriterleri de Konsey tarafından belirlenmiştir. Konsey 1999 yılında ilk AB Yıllık İnsan Hakları Raporu’nu yayınlamıştır. Bu raporda Ayrımcılık Yasağı ve Farklılıklara Saygı bölümüne yer vermiştir. Avrupa Birliği Parlamentosu da insan haklarına saygı ilkesini hem üye devletlere hem de aday ülkelere uygulamaya çalışmaktadır.

Çokkültürlülük ve çoğulculuk perspektifinden AB’ye üye devletleri mercek altına aldığımızda her ülkenin kendine özel uygulamalarının olduğu görülmektedir. Hemen hemen hepsinde etnik, dinsel, dilsel ve ulusal çeşitliliğin var olduğu açıktır. Ancak kimi Birlik üyesinin bu gerçeği görmezden gelip tüm kültürleri bir potada eritmeyi tercih ettiği, kimisinin de Temizkan’ın da belirttiği gibi “çokkültürlülüğü ulusal kültürün bir parçası olarak, farklı kültür yapılarının doğal gelişim süreçlerini

⁴⁹ Kurubaş, s.113-146

yaşamalarını ve kendilerini geliştirmelerinin kabulü”⁵⁰ olarak gördüğü vurgulanmaktadır.

Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme’si, AB üyesi ülkeler tarafından kabul edilmekteyken Fransa ve Belçika’nın bu sözleşmeyi imzalamaması azınlıklar konusunda farklı görüşlerin olduğunun göstergesi olabilmektedir. “Bu Sözleşme azınlık haklarına ilişkin olarak kültürel çeşitliliğin toplumu bölen değil, zenginleştiren bir kaynak ve etmen olabilmesi için bir hoşgörü ve diyalog ortamı yaratmak gerektiğini; hoşgörülü ve müreffeh bir Avrupa’nın gerçekleşmesinin yalnızca ülkeler arasında işbirliğine dayanmadığını; anayasalara ve her bir ülkenin toprak bütünlüğüne saygı içerisinde yerel ve bölgesel yönetimler arasında sınır ötesi işbirliğinin de gerektiğini belirtmektedir.”⁵¹

AB’nin tüm bu uygulamaları çerçevesinde söylenebilir ki, AB çokkültürlülük konusunda toplumlardaki farklı gruplara ait kişilerin kendi kültürel değerlerini yaşama, kültürel haklarını kullanma, inandığı din gereği ibadet etme, kendi kimliğini özgürce ifade etme ve miras aldığı dili konuşma gibi haklarını desteklemektedir. Bu ideolojisini de hukuki platforma taşımaktadır. Benimsediği evrensel ilkeler doğrultusunda üye devletlere bu kararlarını kabul ettirmekte, aday ülkeler içinse ileride doğabilecek sorunlara karşı barışçıl bir birlik sağlamak amacıyla olmazsa olmaz şartları arasına koymaktadır. Böylelikle çokkültürlü ve demokratik bir toplum düzenini güvence altına almaktadır.

1.7. HAKLAR BAĞLAMINDA AVRUPA BİRLİĞİ’NİN TUTUMU

Çoğulcu ve özgürlükçü anlayışın hâkim olduğu AB hukukunda haklar ve korunması konusuna yer verilmekte; Birliğe üye devletler tarafından ortak bir dil kullanılarak tüm dünyaya duyurulmaktadır. Ancak anayasal düzlemde ve politik söylemlerde yer almasına rağmen AB’de haklar pratikte nasıl uygulanmakta, hangi alanlarda işlevsellik kazanmakta ve toplumun taleplerine ne şekilde cevap vermekte

⁵⁰Ömer Temizkan, “Kültürlere Karşı Çokkültürlülük, s.3 https://www.academia.edu/1744248/Modern_Toplumda_Cokkulturluluk, (6 Temmuz 2018)

⁵¹ Meral Atılğan, “Avrupa Birliği, Azınlık Hakları ve Türkiye”, *Türk İdare Dergisi*, Sayı: 450, (2006), s.51

soruları bu bölümde yanıt bulacaktır. AB'ne üye ülkelerin Klasik Haklar içerisinde yer alan, insan haklarının temelini inşa eden belli başlı maddelere karşı tutumunu örneklemelerle açıklamak yerinde olacaktır.

1.7.1 Din ve İnanç Özgürlüğü

Demokratik rejimle yönetilen ülkelerde ve AB'ye üye devletlerde din ve inanç özgürlüğü uluslararası belgelerde, bölgesel düzenlemelerde ve anayasal metinlerde yer bulan bir kavramdır. Bu kavram “bir dine sahip olmayı, din değiştirmeyi, bu dini veya inancı ibadetler yoluyla ortaya koymayı, inandığı din konusunda eğitim almayı ve inandığı dinin göreneklerini yerine getirmeyi içerir.”⁵²

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 9. maddesine göre : “Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir. Bu hak din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, açıkça ve özel tarzda ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını açıklama özgürlüğünü de içerir.”⁵³ “Batı Avrupa ülkelerindeki hukuk sistemleri birbirine çok yakın gözükse de din ve vicdan hürriyeti her birinde az da olsa bir takım farklılıklar göstermektedir. Bunda her ülkenin geçirdiği tarihi sürecin dini yapısının, din-kilise ilişkisinin önemli payı vardır.”⁵⁴

Fransa örneğinden başlamak gerekirse, ülkenin tarihi deneyimleri incelendiğinde tüm halkı için eşitliği sağlamak amacıyla tüm dinlere tarafsız kalarak laiklik ilkesini uyguladığı vurgulanmaktadır. Ancak zaman içerisinde laiklik uygulamalarında farklılıklar olduğu savunulmaktadır. 11 Eylül 2001 saldırısı ile 90'lı yıllardaki Cezayir iç savaşının bu farklılığa sebep olduğu belirtilmektedir. Uygulamadaki farklılıklar şu şekilde açıklanmaktadır: “Militan laiklik anlayışı karşısında pozitif laiklik modelinde devletin dinler karşısında pozitif tarafsızlığı söz konusu olup, dinlere belli şartlar altında yardımda bulunulur. Ayrıca dini sembollere eğitim kurumlarında yer verilir. Ancak devletin tarafsızlığını temsil eden memurların, görevleri başında dinsel sembol kullanımı yasaklanmıştır.”⁵⁵ Savaşlardan sonra ise

⁵² Sebahattin Nal, “Avrupa’da İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt:57, Sayı:4, (2002), s.7

⁵³ *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi*, Avrupa Konseyi (Council of Europe), “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi” http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf (1 Ağustos 2017)

⁵⁴ Aslan Gündüz, “Din ve Vicdan Hürriyeti”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 9, İstanbul, (1994), s.330

⁵⁵ Adnan Küçük, *Türkiye'nin Siyasal ve Anayasal Rejimi*, Orion Kitabevi, 2012, s.100

uygulamalarda değişikliğe gidilmiştir. “Fransa’da devlete ait ilköğretim okullarında benimsenen, laiklik anlayışı kapsamında din eğitimi verilmez.”⁵⁶ “Devlet okullarında din dersi olmadığı için Müslüman öğrencilerin resmi eğitim sistemi bağlamında dinlerini öğrenmeleri söz konusu değildir.”⁵⁷ Fransa’da din ve inanç özgürlüğü kapsamında tartışılan bir mesele de Müslüman kız öğrencilerin başörtüsü takmasıdır. 2004’te onaylanan yasaya göre: “Devlet ilk ve orta dereceli okullarında, öğrencilerin dini aidiyetlerini ortaya koydukları simge ve elbiseler yasaklanmıştır... Bu tasarıya göre Müslüman başörtüsü, Yahudi takkesi, Hristiyan haçı, Sih sarığı gibi dini semboller yasaklanmıştır.”⁵⁸ Köse ve Küçükcan’a göre : “Fransa’da anayasal prensip, siyasi güç ile din arasında bir ayırım tesis eder. Devlet dini konularda tarafsızdır ve kamu hizmetleri dinin dışındadır. Fransız laikliği devlet açısından bütün dinlere saygı duyan ve dini çoğulculuğu tanıyan pozitif bir tarafsızlık prensibini tesis eder.”⁵⁹

Almanya din ve inanç özgürlüğü kapsamında Alman Federal Anayasası’nın 4.ve 136.maddesinde “*Vatandaşlar dinlerini rahatça yaşarlar, inançlarından dolayı farklı muameleye tabi tutulmazlar.*” hükmüne yer vermiştir.⁶⁰ “Almanya’da ebeveynlerin çocuklarına din dersi aldırma hakları Anayasanın 7/2. maddesi ile güvence altına alınmışken, aynı maddenin 3.fıkrası uyarınca din dersleri okullarda mecburi olarak okutulmaktadır.”⁶¹ “Ayrıca, din dersi almak istemeyenler veya farklı bir dine veya inanca bağlılığını belirtenler dilekçe ile başvurmaları halinde bu derslerden muaf olurlar.”⁶² 1995 yılında Almanya’da yaşanan bir olay da bu hak çerçevesindeki somut örneklerden biridir: Bavyera eyaletindeki bir yasa, sınıflarda haç bulunmasını zorunlu hale getirmiş, Anayasa Mahkemesi ise bir itiraz durumunda haçın kaldırılacağına hükmetmiştir. “Alman Federal Mahkemesi’ne göre ibadetle ilgili her

⁵⁶ Küçük, “AB Üyesi Bazı Ülkeler ile ABD ve Türkiye’de Din Eğitim ve Öğretiminin Hukuki Çerçevesi”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Cilt 14, Sayı: 55, (Yaz 2009), s. 61-92

⁵⁷ Ahmet Yükleven ve Ahmet T. Kuru, *Avrupa’da İslam, Laiklik ve Demokrasi, Fransa, Almanya ve Hollanda*, İstanbul: Tesev Yayınları, Mart 2006, s.23

⁵⁸ Gökhan Erdoğan, AB Hukukunda Din ve İnanç Hürriyetinin Kapsamı, *Yayımlanmamış DT*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, 2014

⁵⁹ Ali Köse ve Talip Küçükcan, “AB Ülkelerinde Din-Devlet İlişkisi Hukuki Yapı Din Eğitimi Din Hizmetleri”, *İslam Araştırmaları Merkezi*, (2006)

⁶⁰ *Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası* s..217-271
<http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/08-ALMANYA%20209-276.pdf> (1 Ağustos 2017)

⁶¹ Ömer Yılmaz, “AB Üye Ülkelerinin Ulus Anayasalarında Din ve Vicdan Özgürlüğü”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:11, Sayı:1, (2007), s.310

⁶² Köse ve Küçükcan, s.349

türlü davranışlar, dini gelenek görenek ve alışkanlıklar, dini ayin, kutsal törenler ve yürüyüşler, çan ve ayrıca dini eğitim, misyonerlik faaliyetleri, dini günlerinde her türlü işlem imtina etme, yetkili makamlar tarafından verilen vazifelerin yapılmaması dahi dinin gereklerinin icrası cümlesindedir.”⁶³

Din ve inanç özgürlüğü hususunda Hollanda'nın başarılı bir dini özgürlük geleneğine sahip olduğu dile getirilmektedir. Dini inançlar bakımından çoğulcu bir bakış açısına ve yapısına sahip olduğu dile getirilmektedir. “Hollanda'nın sosyo-politik organizasyon sistemine göre devlet dini ve ideolojik grupları tanır ve onları eşit şekilde destekler. Her bir dini –ideolojik grubun kendine ait sağlık, eğitim, medya ve siyasi kurumları olabilir ve devlet bunları desteklemekle yükümlüdür.”⁶⁴

Hollanda'da devlet okullarında din dersi seçmeli olarak okutulmaktadır. İlkokul seviyesindeki dini okullar devlet tarafından finanse edilmektedir. Hollanda'nın din ve inanç özgürlüğü kapsamındaki pratikteki uygulamalarının bazıları ise şunlardır: “Yahudilere Pazar yerine Cumartesi günleri tatil etme, mahkemeler dini bayram günlerinde çalışanların önceden başvurmaları halinde izinli sayılmaları, özel bir düzenleme ile uygun sağlık şartlarına uymaları koşuluyla Hindulara ölülerinin küllerini etrafa serpmelerine izin verme ve Eşit Muamele Komisyonunun okul idarecilerinin Müslüman kız öğrencilerinin başörtüsü giymelerini yasaklayamayacağı hükmünü vermiştir.”⁶⁵

Birlik üyesi devletlerin uygulamaları arasındaki farklılıklara rağmen din ve inanç özgürlüğü bakımından hepsinin kabul ettiği ortak değerler vardır. Türkiye'de de bir dine inanma ya da inanmama, dini inancı dolayısıyla ayrımcılık yapmama gibi maddeler hukuksal düzlemde kabul edilmektedir. Ancak toplumsal hayatta din ve inanç özgürlüğüyle ilgili bir takım sorunların olduğu gerçeği de sık sık dile getirilmektedir. Örneğin zorunlu din dersleri, nüfus cüzdanlarında zorunlu din hanesi, Alevi toplumunun ibadethanesi olan cemevlerine yasal statü verilmemesi, öğrencilerin istememesine rağmen İmam Hatip Liselerine zorunlu olarak yerleştirilmeleri, inanç gruplarının tanınmaması. Bu sorunlar göz önünde bulundurulduğunda Avrupa Birliği

⁶³ Savaş Bozbel, “Alman Anayasa Uygulamasında Din ve Vicdan Hürriyeti”, *Mevzuat Dergisi*, Sayı: 20, (Ağustos 1999), s.3

⁶⁴ Yükleven ve Kuru, s.45

⁶⁵ Stephen V. Monsma ve S. Cristopher Soper, “Çoğulculuğun Meydan Okuması Beş Demokraside Kilise ve Devlet”, Bilal Sambur (çev.), *Liberal Düşünce Topluluğu*, (2005), s.71

yolunda ilerleyen Türkiye’den öncelikle din ve inanç özgürlüğü bağlamında adımlar atması beklenmekte, barışçıl bir ortamın sağlanması için de siyasi otoritelerin tüm dinlere ve inançlara karşı tarafsız / eşit olması talep edilmektedir.

1.7.2 Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik Hakkı

Avrupa Birliği hukukunun temel ilkelerinden bir tanesi de ayrımcılık yasağı ve ayrımcılığın önlenmesidir. Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı’nın 21.maddesine göre ; “*Cinsiyet, ırk, renk, etnik, sosyal köken, genetik özellikler, dil, din ya da inanç, siyasi ya da herhangi bir başka görüş, bir ulusal azınlığın üyesi olma, mülkiyet, doğum, özürllük, yaş ya da cinsel yönelim gibi temellere dayanan her türlü ayrımcılık yasaktır.*”⁶⁶ Bu çerçevede Birlik 1997 yılında *Avrupa Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı Gözlem Merkezi*’ni oluşturmuş, 2000 yılında ise *Irak Ayrımcılığı Direktifi* adıyla hukuki bir belge yayınlamıştır. *Direktif* ırk ve etnik kökene bakılmaksızın insanlar arasında eşit muamele ilkesinin uygulanmasını gerektirmektedir. AB, üye devletlerine bu direktifi uygulama zorunluluğu getirmiştir.

Merkezi yönetim sisteminin uygulandığı Birlik üyesi Fransa’da ayrımcılık yasağının ve eşitlik ilkesinin uygulamadaki şeklini analiz etmeden önce ülkedeki göçmen sayısını bilmekte fayda vardır. Fransa Ulusal İstatistik Enstitüsü’nün (INSEE) 13 Ekim 2015 tarihli göç raporuna göre, toplam nüfusun % 9’unu göçmenler oluşturmaktadır.⁶⁷ Fransa’nın özellikle göçmen gruplara yönelik azınlık kavramını kullanmaması ve yasal olarak kabul etmemesi eleştiri konusu olmaktadır. Bununla ilgili olan Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesini imzalamamış ve Bölgesel Azınlık dilleri Avrupa Şartını da onaylamamıştır. Ancak “ayrımcılıkla ilgili yasal düzenlemeler İş Kanunu, Ceza Kanunu ve Medeni Kanun gibi bir dizi yasaya yayılmıştır. Bu yasalar lafzi olarak etnik köken, ırk ve din temelli ayrımcılığı yasaklamaktadır.”⁶⁸

⁶⁶ Ulaş Karan, “Ayrımcılık Yasağı, Kavram, Hukuk, İzleme ve Belgeleme”, *İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*, Sayı: 351, (2011), s. 71.

⁶⁷ *Fransa Ulusal İstatistik Enstitüsü*, “Ulusal İstatistik Enstitüsü Fransa göçmen raporunu açıkladı: Ülkede 6 milyona yakın yabancı yaşıyor”, (16 Ekim 2015), <http://www.fransa24.com/ulusal-istatistik-enstitusu-fransa-gocmen-raporunu-acikladi-ulkede-6-milyona-yakin-yabanci-yasiyor> 1 Ağustos 2018

⁶⁸ Karan, “AB Ülkelerinde Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik Kurumları”, *İnsan Hakları Ortak Platformu*, Ankara, (2009) s.144, <http://insanhaklarisavunuculari.org/dokumantasyon/files/original/230b1af082c93483fd391a56339cf5c7.pdf> Erişim (10 Ekim 2017)

Yasalara rağmen Fransa'nın ayrımcılık yasağı ve eşitlik uygulamalarına bakıldığında ülkede yaşamakta olan Müslümanların ırkçı söylemlere ve eylemlere maruz kaldığı, bilhassa iş dünyasında ve konut edinmede göçmen ve yabancı kökenlilerin ayrımcılıkla karşı karşıya kaldığı belirtilmektedir.⁶⁹ Fransa'nın ayrımcı uygulamalarının sadece Müslümanlara yönelik olmadığı, ülkede yaşayan Korsikalılara, Oksitanlara, Alsaslılara, Bretonlara, Basklara ve dinsel azınlık olan Yahudilere de yönelik olduğu vurgulanmaktadır. Çünkü Fransa bu etnik ve dinsel grupları resmiyette azınlık olarak kabul etmemektedir. Fransa'nın dil kullanımı konusunda da katı tutumu sık sık dile getirilmekte, Fransızca'dan başka dilleri kamusal alanda kullanma hakkı vermemesi eleştiri konusu olmaktadır.

“Almanya’da başta Danimarkalılar, Frizler, Sorblar ve Romanlardan olmak üzere çeşitli azınlık grupları mevcuttur. Ancak bu gruplardan daha fazla sayıda ‘misafir işçi’ olarak anılan göçmen gruplar söz konusudur. Bu gruplar arasında Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve İtalya kaynaklı kişiler göze çarpmaktadır.”⁷⁰ Almanya bu tür topluluklara azınlık statüsü vermekte ve onları ‘Azınlık Konseyi’ çatısı altında biraraya getirmektedir. Federal Mecliste azınlık haklarıyla ilgili bir kurul oluşturmuştur. Almanya etnik grupların dilleri olan Danca, Yukarı Sorb dili, Aşağı Sorb dili, Friz dili ve Çingeneceyi koruma altına almıştır. Almanya etnik grupların varlığı ve dil çeşitliliğini kalıcı ve çoğulcu bir demokrasinin unsurları olarak gördüğü, bu nedenle ayrımcılık yasağının uygulandığı bir ülke olarak görülmektedir. Ancak tam tersini savunan kişilerin de olduğu bilinmektedir. Örneğin Almanya Ayrımcılıkla Mücadele Birliği’nin Genel Müdürü Daniel Bartel bir röportajında şu sözleri sarfetmektedir: “Almanya’da ırkçılık olduğu, siyahilerin, göçmenlerin ve yabancıların komşusu olmak istemeyenlerin bulunduğu bir gerçektir. Ten rengi gibi faktörler öne çıkarılabilir. Hakaretler, kırıncı espriler, posta kutularına yapılan karalamalar, ev sahibine yapılan ‘çok gürültü çıkarıyorlar, daireleri kokuyor’ gibi haksız şikâyetler Almanya’da ayrımcılık her alanda... Sosyal ilişkilerde, alışverişte, hizmetlerde...”⁷¹

⁶⁹ Pınar Başbilen, “AB’nin Etnik ve Dini Kimliklere Yaklaşımı: Güneydoğu Anadolu Bölgesi Örneği”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayımlanmamış YLT*, Ankara, 2008

⁷⁰ Karan, s.81

⁷¹ Uta, Steinwehr, “Ayrımcılık Almanya'nın Bir Gerçeği”, *Deutsche Welle* (31 Mayıs 2016) <http://www.dw.com/tr/ayr%C4%B1mc%C4%B1l%C4%B1k-almanyan%C4%B1n-bir-ger%C3%A7e%C4%9Fi/a-19295385> (8 Ağustos 2016)

Hollanda’da göçmen nüfusa bakıldığında Türk, Fas, Endonezya kökenlilerin ilk sıralarda olduğu görülmektedir. Dini çeşitlilik bakımından Katolik Hristiyanlık, Protestan Hristiyanlık, Müslümanlık ve diğer dinler mevcuttur. Farklılıklar içerisinde Hollanda’nın ayrımcılık konusunda özenli olduğu, uluslararası sözleşmelerde her zaman imzası bulunduğu kayıtlara yansımaktadır. Hollanda Anayasası’nın 1.maddesi ayrımcılık yasağı ile ilgilidir. Aynı şekilde Ceza Kanununda da ayrımcılık üzerinde durulmuş, ayrımcı söylem ve sosyal ve ekonomik alanda yasaklanmıştır. Bunlara ek olarak yasakla ilgili birçok yasa çıkarılmış ve düzenlemeler yapılmıştır. Tüm bu çalışmalara rağmen Hollanda’da son yıllarda göçmen ve azınlıklara karşı ayrımcılık yapıldığı kanaatine varılmaktadır. Hollanda’da, 11 Eylül sonrasında Müslüman kişi ve kurumlara yönelik ülke genelinde çok farklı ayrımcılık uygulamalarının olduğu, iş arayan göçmenlerin ayrımcılığa uğradığı, aşırı sağın yükselişiyle beraber toplumda kutuplaşmaların, etnik ve dini temelde ayrımcılıkların, saldırıların ve terör hareketlerinin ortaya çıktığı belirtilmektedir.⁷²

Ayrımcılık yasağı ve eşitlik ile ilgili Birlik üyelerinde görüldüğü gibi Türkiye’de de anayasada herkesin ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşitliği yazılı olmasına rağmen günlük yaşamda uygulamalarda eksikliklerin olduğu savunulmaktadır. Alevi vatandaşlar Sünni vatandaşlarla eşit muamele görmediklerini, kamusal alanlarda işe alımlarda ayrımcılık yaşandığını, cemevlerinin cami gibi statüde kabul görmediğini dile getirmektedirler.

⁷² *İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi*, “İslamofobi ve Entegrasyon Arasında Azınlıklar, 2014 Yılı Hollanda İnsan Hakları Raporu”, 2014

II. BÖLÜM: TÜRKİYE'DE ALEVİLİK VE AVRUPA BİRLİĞİ

Bu tez çalışmasının saha irdelemesi esas itibariyle üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk kısımda, çoğulculuk-çokkültürlülük çerçevesinde Alevilik konusunu daha anlaşılabilir kılmak, yani “Alevilik nedir?” sorusuna ilişkin Aleviliğin dini, toplumsal ve kültürel kodlarının bir dökümü yapılacak, sorunun kaynağını oluşturan hususlar dile getirilecek ve Alevi yurttaşların talepleri belirtilecektir.

2.1.ÇOĞULCULUK-ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK ÇERÇEVESİNDE ALEVİLİK

2.1.1. Alevilik İncancının Öğreti ve Değerleri

Öncelikle altı çizilmelidir ki, Alevilik incancının kökeni ve tanımı hakkında literatürde bilgiler farklılaşabilmektedir. Çoğunluk, Aleviliği İslam dini içerisinde gelişmiş, farklı yorumlarla yeni bir mezhepsel öğreti olarak görürken; azınlık, İslam dini ile etkileşimlenmiş ama bu dinin dışında yeni bir din⁷³ olarak tanımlamaktadır. Marcus Dressler Alevilik tanımlamasına şöyle devam etmektedir: “Alevi” terimi eski İslâmi metinlerde yer alırken, “Alevilik” terimine ancak II. Abdülhamid dönemindeki Osmanlı belgelerinde rastlanır ki, bu da bugünkü modern Aleviliğin çağrıştırdığı kavramları içermekten çok uzaktı. Özellikle küçültücü, sapkın bir tanımlama olarak bugün de kullanılan Kızılbaşlık ve bazı belgelerde Alevi topluluklarından “alevi cemiyet-i fesadiyesi” diye sözedilmesi bu erken dönemin anlayışını da karakterize etmektedir. Ancak daha sonra Türk milliyetçiliğinin ulusdevlet inşasında ihtiyaç duyduğu bilgi oluşturulurken; Alevilik, Sünnilikten sapmış ama özünde heteredoks Türk Müslümanlığı ile Türk kültür öğelerini barındıran bir oluşum olarak

⁷³ Marcus Dressler, *Türk Aleviliğinin İnşası Oryantalizm, Tarihçilik, Milliyetçilik ve Din Yazımı*, İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016

tanımlanmıştır.”⁷⁴ Ayrıca “Tek bir Alevilik tanımı yoktur”⁷⁵ denilmesi, bu inancın mensupları/önderleri arasındaki yorum farklarına işaret etmektedir.

Türk akademisyen ve yazar Prof. Dr. Ocak’a göre “Alevilik kelime olarak Arapça’da ‘Ali’ye mensup, Ali’ye ait’ anlamında kullanılmakta olup, çoğulu ‘Aleviyye’ ‘Aleviyyün’dür.”⁷⁶ Yazar Dedekargınoğlu daha geniş bir perspektif çizmiştir: “Alevilik en basit tanımlamayla İslam devletlerini 656-661 yılları arasında yönetmiş olan Hz. Ali’nin [Hz. Muhammed’in damadı ve dördüncü Halife, D.Ç.] yanında olmak ve onu yolundan gitmek demektir. Yani Alevilik Hz. Ali’nin tarafını tutan insanların dünya görüşüdür.”⁷⁷ Burada taraf kelimesi daha iyi anlamak için Sıffin Savaşı’na kısaca değinilmelidir: 657 yılında İslam Devleti’nin Suriye valisi Muaviye iktidarı elde etmek için Halife Hz. Ali ile savaşmıştır. Bu olay, Hz. Ali’nin ölümünden sonra onun düşüncelerine yoğunlaşmış kesimler için bir milat sayılmaktadır.⁷⁸ Türk ilâhiyatçı Fığlalı ise genel resmi şu cümlesi ile vermektedir: “İslam tarihi ve tasavvuf edebiyatında Hz. Ali ve onun soyuna bağlılık, Allah, Hz. Muhammed ve Hz. Ali’yi beraber sevmektir.”⁷⁹

Alevilik inanç ve öğretilerinin tarihsel gelişimi ve etkileşimleri incelendiğinde farklı görüşlere rastlamak mümkündür: “Aleviliğin tarihi üzerine yapılan çalışmalarda, Hz. Ali inancının Aleviliğe yansması 15. yüzyılın sonları ve 16. yüzyılın başları olarak gösterilirken, Aleviliğin başlangıç zamanına ilişkin, Türklerin Müslümanlığa geçiş dönemi olan 10. yüzyıldan itibaren yarı göçebe hayatı yaşayan kitlenin yeni din ile birlikte daha önce mensup oldukları din anlayışlarıyla birleştirmesi olarak da ifade edilir. Bununla birlikte Aleviliği oluşturan toplumsal tabanın ve inanç yapısının kökenleri önce Orta Asya’dan Anadolu’ya, oradan da Balkanlar’a uzanan topraklarla ilişkilendirilir, Arap topraklarının katkısının ise 11. yüzyıldan itibaren söz

⁷⁴ Dressler, s.20-55

⁷⁵ Sayın Dalkıran, “Alevi Kimliği ve Anadolu Aleviliği Üzerine Bir Deneme”, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 6 Sayı: 10 (Kış 2002), s. 95-117, http://ktp.isam.org.tr/pdfdrq/D01777/2002_10/2002_10_DALKIRANS.pdf, s.109 (9 Eylül 2017)

⁷⁶ Ahmet Yaşar Ocak, “Alevi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 2, s.368-370

⁷⁷ Hüseyin Dedekargınoğlu, “Dünki ve Bugunki Alevilik”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi*, Cilt:6, s.327-348

⁷⁸ İsmail Yiğit, “Sıffin Savaşı”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 37; s. 108, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=370108> (11 Aralık 2108)

⁷⁹ Ethem Ruhi Fığlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, İstanbul: Selçuk Yayınları, 1990 s.234

konusu olduğu ifade edilir.”⁸⁰ Üzüm’e göre “Alevilik başlangıçta Yesevilik, Vefaililik, Kalendarilik ve Haydarilik gibi Sufi kalıplar içerisinde şekillenmiş, 10-14. yüzyıllarda Anadolu’ya taşındığında buradaki bazı eski kültürlerden etkilenecek Hurufilik, bir dereceye kadar Batınlık ile yüz yüze gelmiş, Safevi Hareketi ile beraber yüzeysel biçimde On İki İmam Şiiliği ile tanışıp ondan bazı özellikler alarak ‘karma’ bir yapıya sahiptir.”⁸¹ Zelyut ise “Anadolu Aleviliği” olarak isimlendirdiği inanç ve değerlerin yüzyılları bulan zaman diliminde kültürel ve coğrafi yönlerden özgünleştiğini ve İslam içinde kendine ait bir inanç ve yaşama biçimi olarak *vücut* bulduğunu iddia etmektedir.⁸² M. Zeki Duman ise Aleviliği heterodoksi bir inanç olarak tanımlamaktadır: “Aleviliği, bir inanç sistemi ve yaşam biçimi olarak kökeni 13. yüzyıla kadar dayanan, dini içeriği yanında geleneksel kültürden de izler taşıyan, resmi söyleme, egemen ideolojiye ve hâkim inanca karşı muhalif bir gelenek oluşturan, hem din dışı hem de dini öğeleri içinde eriten bir inançlar ve pratikler manzumesi olarak görmek gerekir. İçinde son derece senkretik bir yapıyı barındırması ve gittiği her yerde bunu daha da genişletmesi, Aleviliğin doğal olarak merkezden uzaklaşarak periferi bir konuma düşmesine neden olmuştur. ... heterodoksi, modern toplumların bir gerçeğidir. Modern toplumlar, siyasal anlamda yeni bir devlet ve toplum düzeni tesis etmeye çalışırken bu sistemin dışında kalan, sisteme dâhil edilemeyen veya kurulu düzene muhalefet eden bir heterodoksi sorununu yaratmıştır.”⁸³ O sebeple “Alevilik, hem İslam öncesi Türk inançlarını, hem de Bizans kültürü ve Hıristiyanlık inancını İslam dinine eklemeyerek senkretik bir dini inanç biçimi üretmiştir denilebilir. Nitekim Alevilik, gerek İslama ilişkin itikat ilkeleri gerekse dini ibadetlerin uygulanması konusunda hem, İslam öncesi gelenek ve inançları, hem de İslami değerleri bir arada bulundurur. Bu durumu heterodoks inancın ve halk dininin bir özelliği olarak görmek gerekir.”⁸⁴

⁸⁰ Bileydi Koç, s.25

⁸¹ İlyas Üzüm, *Kültürel Kaynaklarına Göre Alevilik*, İstanbul: Horasan Yayınları, 2002, s.11

⁸² Rıza Zelyut, *Türk Aleviliği*, Ankara: Kripto Yayınları, 2015 s.18

⁸³ M.Zeki Duman, “Heterodoksi Bir İnanç Olarak Alevilik/ Alevism As a Heterodox Belief”, *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, ZfWT Vol. 3, No. 1, (2011), s. 193.

⁸⁴ M.Zeki Duman, a.g.e., s. 196; Atay, Tayfun. (2004). *Din Hayattan Çıkar*. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 107-110.

Bu tez çalışması için görüşülen Nevşehir Hacı Bektaş Veli Kültür Derneği 2. Başkanı Ali Kaim'e göre ise; "Alevilik Anadolu coğrafyasının en kadim İnançlarından en önemlisidir. Orta Asya şaman inancının özelliklerinin yanı sıra Anadolu'da etkin olan diğer inançların insancıl yanlarını da içine alan hümanist, temeli sevgi ve hoşgörüye dayanan bir inanç sistematiğidir. [...]. "Enelhak" Tanrı benim ilkesi de insanı Tanrı ile özdeş olarak değerlendirir. Tanrı inancı korkuya değil sevgiye dayalıdır. İslam'ın doğuşu ve yayılması ile Alevilikte İslam dininden etkilenmiş bu dinin insancıl, sevgi, hoşgörü ve haksızlıklara karşı duran yönlerini benimseyerek Peygamber ve Ehlibeyt sevgisi üzerine ilkelerini zenginleştirmiştir. Hazreti Ali bir rehberdir. Allah'ın aslanı, gücün kudretin timsalidir. Ehlibeyt, Peygamber'in kızı Hazreti Fatıma ve Hazreti Ali'nin soyundan gelenlerdir. Temsilcileri Hazreti Ali'den başlayarak on iki imamlardır. Kerbela'da katledilen Hz. Hüseyin ve ailesi zulme işkenceye ve haksızlığa karşı durmanın simgesidir ve Alevi edebiyatı düvazimamlarıyla, mersiyeleleriyle, deyişleleriyle bu ilkeler etrafında şekillenmiştir. Bütün inançların temelini sonradan Peygamberin de kabul edildiği "kırklar meclisinin" oluşturduğuna inanılır. Kırklar Meclisi mürşidinin Hazreti Ali olduğu kadınlı erkekli kırk kişiden oluşturulduğuna inanılan bir meclistir. Tanrıdan sonra belirleyici olandır. Bütün sorunların ve anlaşmazlıkların görüşülüp çözüme kavuşturulduğu bir kurumdur. Alevi cemleri de Kırklar Meclisi ilkelerine göre şekillenmiş ve erkânlarını (gelenek ve kurallar) buna göre belirlemiştir. Hacı Bektaş Veli'nin Makalat adlı kitabında yer alan "dört kapı kırk makam" öğretisi inananları insanı kâmil (olgunlaşmış insan) aşamasına taşıyan bir yoldur. İnsanı kâmil insan eline beline diline sahip olan, seven sevilen, her türlü haksızlığa ve zulme karşı duran, kadına değer veren insandır. Kadın erkek eşitliği esastır. Fatma Ana kadıncık ana saygıdeğer örnek kadınlardır. Kız-erkek evlat ayrımı yapılmaz. Kadınlar okutulur. Birlikte çalışılıp üretilir. Dede ve eşi ana birlikte inanç önderleridir ve cemleri birlikte yönetirler. Müsaiplik kurumu ile dayanışma ve yardımlaşma sağlanmıştır. Dergâhlarda ortak üretim ve ortak tüketim ilkeleri geçerlidir. Cemlerde yapılan lokma biriktirme ve cem esnasında dağıtılması dergâh üretim tüketim geleneğinin devamı

olarak yapılmaktadır. Alevilik tarihte yerini almış olan kadim inançların insanı ve sevgiyi temel alan ortak paydalarının ulu bir yoludur.”⁸⁵

Aleviliğin inanç sistemi içerisindeki temel değerlerini dedelik, cem, dar ve düşkünlük, musahiplik ve kirvelik oluşturmaktadır. Alevilerin inanç önderine/dini liderine “Dede” denmektedir. Dini vasfının dışında dedeler ayrıca Alevi toplumunun düzenini sağlayan, kuralların oluşmasına liderlik eden, Alevi cemaati üzerinde yetkileri ve yaptırımları olan kişilerdir. Cemleri yöneten dedeler Alevilerin dini işlerinin görmek, onların toplum içindeki sorunlarını çözmek ve onlara yol göstermekle sorumludurlar. Alevilikte dedelik mertebesine ulaşmak için herhangi bir eğitim alma zorunluluğu yoktur, bu ünvanı taşımak için soy önemlidir. Yani soya bağlı olarak dedeler devam ettirilir. Ancak bu durum soya bağlı herkesin dede olacağı anlamına gelmemektedir. Bilgili, yetenekli, Alevi inancının kural ve ilkelerinin yerine getiren, ceme katılan kişilere her türlü bilgiye sunan, hal ve hareketleri ile örnek bir kişiliğe sahip olan kişiler dede olabilmektedir. Alevilikte dedenin eşine de “Ana” diye hitap edilmektedir. Dede’ye ne kadar saygı duyuluyorsa Ana’ya da o kadar saygı duyulmaktadır. Aleviliğin diğer bir yapıtaşı olan “cem” temel ibadetin adıdır. “Manâsı ‘ birlik olma, toplanma, bir araya gelme’ olan cem tasavvufi olarak da ‘kulun Allah’ta eriyip kendini kaybederek onunla bir olması ve zikir meclisi, zikir halkası’ gibi anlamlara gelmektedir.”⁸⁶ Cem erkânının Hz. Ali başkanlığında kurulduğuna inanılmakta, Hz. Fatıma’nın da bulunduğu kabul edilmekte bu sebeple de cem ayinine kadınlar da katılmaktadır. Cemde kadın-erkek ayrımı yapılmamakta, ceme katılanların hepsi ‘ can’ olarak görülmektedir. “Cem, On iki İmam’ı sembolize ettiğine inanılan on iki erkânın / hizmetin yerine getirilmesiyle gerçekleşir. Semah, Alevilerin ibadeti olan cemin ayrılmaz bir parçasıdır. Semah dönmek, cem içinde yapılan on iki hizmetten biridir. Alevilikte cem esnasında kullanılan saz, aşk-ı niyaz olarak kabul edilmektedir.”⁸⁷

Cem ayininde sadece inançsal bir durum yoktur ayrıca sosyal ilişkiler, toplumsal düzen ve değerler de işlenmektedir. “Aleviler için cem dini ibadetin

⁸⁵ Eklerde ilgili röportaja bakınız.

⁸⁶ Muammer Cengil, “Cem Ayininin Fert ve Toplum Üzerindeki Etkileri”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı:3, (2003) s.76

⁸⁷ İsmail Eker, “Alevilikte Temel Kurumlar”, II. Uluslararası Tarihten Bugüne Alevilik Sempozyumu (23-24 Ekim 2010), *Cem Vakfı Yayınları*, Ankara, (2012), s.174

yaşandığı, aynı zamanda ahlâki değer yargılarının verildiği ve adaletin sağlandığı yer olarak kabul edilir.”⁸⁸

Cem ibadetinin içine bakıldığında bazı temel kurallar ve bölümler bulunmaktadır. Ancak bunların dışında olan diğer ritüeller bölgeden bölgeye değişebilmektedir. Cem ibadetinin yapıldığı cemevlerinden de kısaca bahsetmek gerekirse Alevilerin ibadetinin yanı sıra dini, kültürel, sosyal ve eğitim faaliyetlerinin yürütüldüğü yerlerdir. Cemevlerinde yoksullar için yemekler verilmekte, maddi zorluk içinde olan öğrencilere eğitim sağlanmakta, vefat eden insanlara cenaze hizmeti verilmekte, Alevi tarihi ve kültürü anlatılmakta, seminerler-konferanslar düzenlenmekte, kütüphane ve okuma salonlarıyla kültür hizmeti sunulmakta ve Alevilerce değer verilen yerlere ziyaretler düzenlenmektedir.

Aleviliğin hukuk düzeni diye adlandırılan inanç kuralı da “düşkünlük” kurumudur. Bu kurum yaptırımları belirlemekte ve uygulamasını düzenlemektedir. Aleviliğin temel kurallarını ihlal edenler düşkün/suçlu konumuna düşürülmektedir. Geçici ve sürekli olmak üzere iki kategorisi mevcuttur. Geçici düşkünlükte kişi toplumdan soyutlanır ve aklanana kadar bu durum devam eder. Sürekli düşkünlükte ise durum daha ağırdır. Haram kazanç sağlayan, zina yapan, adam öldüren, ikrardan (sözden) dönen kişiler “yol düşkünü” olarak görülmekte böylece toplumdan dışlanmaktadır.

“Aleviler için önem verilen toplumsal kurumlardan biri olan musahiplik, ‘âhiret kardeşliği, yol kardeşliği, can kardeşliği’ anlamında kullanılır. Alevi inancında, ‘malı mala, canı cana katmak’ olarak açıklanır.”⁸⁹ Kişilerin musahip olabilmesi için yaşlarının ve toplumsal durumlarının birbirine aynı olması, aynı yerlerde ikamet etmeleri gerekmektedir. Alevi inancında her çiftin bir musahibi olması şarttır. Musahiplik sadece bir kez yapılmaktadır. Ayrılık, dargınlık ve ölüm halinde bile tekrarı olmamaktadır. Musahip olan çiftler kardeş sayılmakta bu nedenle çocukların birbirleriyle evlenmeleri yasaklanmaktadır. Çiftler ihtiyaç halinde birbirlerine ekonomik ve sosyal yardım yapmakla yükümlüdürler. Bu kurumun inançsal

⁸⁸ Mehmet Yaman, *Alevilik, İnanç, Edep, Erkân*, İstanbul: Demos Yayınları, 2011, s.168

⁸⁹ Bileydi Koç, s.39

boyutunun ötesinde toplumsal birlikteliği ve dayanışmayı da sağladığı belirtilmektedir.

Aleviliğin en temel geleneklerinden biri de “kirvelik”tir. Kirvelik kişinin çocuğunu sünnet ettirirken uygun gördüğü kişiyi yanında bulundurmasıdır. Kirve, babadan sonra çocuk üzerinde en büyük hakka sahip olan kişi olarak kabul edilmektedir. Bu kişiler ya da aileler kirve olduktan sonra yakın bir bağ oluşmakta ve aile gibi olmaktadır. Kirvelikte de evlenme durumu yasaklanmaktadır.

Dedelik, cem, düşkünlük, musahiplik ve kirvelik gibi inançsal kurumlar Alevi toplumunun iç düzenini sağlamakta, nesilden nesile devam etmesine hizmet etmektedir. Alevi inancının olmazsa olmazı bu değerlerin dışında yazılı olmasa da sözlü bir şekilde genel kabul gören öğretileri de mevcuttur. Örneğin Hacı Bektaş Veli'nin getirdiği “eline, diline, beline” üslubu Alevi toplumunun ahlâk anlayışını şekillendirmektedir. Yani hırsızlık yapmayacaksın, senin olmayan malı yemeyeceksin, namuslu olacaksın, yalan söylemeyeceksin. Hoşgörü, düşmanlık yerine dostluk ve sevgi Aleviliğin öğretileri arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Alevilik anlayışının temelini İslam'ın temel taşı hümanizm oluşturmaktadır. İnsan sevgisi ve Tanrı'yla bütünleşme büyük önem arz etmektedir. Edep, erkân ve yol Aleviliğin değerlerini temsil etmektedir. Bu kültürde *Dört kapı Kırk makam* asırlarca süren bir gelenektir. *Dört kapı Kırk makam* Aleviliğin genel kurallar bütünüdür ve Tanrı'ya giden yolda geçirilmesi gereken aşamalarıdır. Aleviliğin tüm öğretileri ve değerleri göstermektedir ki Alevilikte ilim insandır. İnsan doğduğunda hiçbir din, dil, ırk ve inanca ait değildir. Bu sebeple Alevilik öğretilerinde hiç kimse bir diğerinden üstün değildir. Merkezinde eşit haklarla doğan insan vardır. Tanrı'yı insan, insanı Tanrı olarak gören bir felsefi anlayışa sahiptir. Evrensel insani değerlere sahip olan bu inanç sisteminde başka inançları hakir görmek yoktur. Sevgi ve saygı her türlü ibadetten daha önemlidir anlayışı insanın Tanrı'nın yeryüzündeki yansıması olarak kabul görmesinden kaynaklanmaktadır. Demokrasi, hak ve özgürlük, zalime karşı duruş, ezilenin yanında olma Alevilik öğretisini tanımlayan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Alevilik, insanı merkeze koyan, Anadolu kaynaklı, kendine özgü inanç sistemi, öğretileri ve değerleri olan bir inanç, bir kültür ve toplumsal olgudur. Tarihsel süreç içerisinde sosyolojik gelişime uygun olarak varlığını sürdürmüştür ve geniş bir coğrafyaya yayılmıştır.

Yaptığımız röportajda gazeteci Abdurrahman Dilipak bu bağlamda şunları belirtmiştir: “Alevilik, Şia’nın Anadolu’daki bir uygulama biçimi olarak daha çok kültürel, folklorik ve geleneğe dayalı motiflerle biçimlenmiş bir öğretilerdir. Kendi içlerinde bir bütünlük yoktur. Adana, Hatay, Sivas, Tunceli, Maraş Alevileri kendi aralarında büyük farklılıklar gösterirler. Şii ve Sünni, Türk, Kürt, Ermeni, Balkan kökenliler arasında da, hem dini, hem etnik kimlik açısından farklılıklar gösterirler. “ŞİA” İran akla gelir ama, “ALEVİLİK” deyince Anadolu geleneği anlaşılır. BEKTAŞİLİK Balkanlarda daha güçlüdür. KIZILBAŞ diyince Tunceli akla gelir. NUSEYRİ diyince Lazkiye ve Hatay akla gelir. [...] Alevilik biraz da “olunan” bir şey değil, “doğulan” bir şeydir. Anadolu Hristiyanlığındaki kavimle ilişkinendirilmiş dini bir gelenek karakteri gösterir. Motif olarak “Ali” yanında güçlü bir “Ehlibeyt” anlayışı vardır. Burada Hz. Muhammed, Hz. Ali Hz. Fatıma, Hz. Hasan-Hüseyin güçlü motiflerdir.”⁹⁰

2.1.2. Alevilerin Coğrafi Dağılımı

Geçmişten günümüze Aleviliğin tarihine bakıldığında nüfusuna ve coğrafi dağılımlarına yönelik bazı tahminlerde bulunularak sonuçlara varılmaya çalışıldığı görülmektedir. Türkiye’de yaşayan Alevi nüfusuna dair farklı rakamlar zikredilmektedir. Örneğin Zelyut’a göre, geçmişe ilişkin rakamlara bakarak Türkiye’de 15 milyon Alevinin bulunduğu kanıtlanabilmektedir.⁹¹ Diğer bir görüş ise Durdu Özbolet’in araştırmaları sonucu elde ettiği verilerdir. Bu verilere göre; 81 ilde yaklaşık 13 milyon Alevi yaşamaktadır.⁹² Türkiye’deki Alevi nüfusunu oluşturan 4 ana grup olduğu görülmektedir. Bu gruplar şunlardır: Anadolu Alevileri, Nusayriler, Azeri Caferiler, Dedebabacı, Bektaşiler

Anadolu Alevileri: Sayılarının en az 12 milyon olduğu tahmin edilmektedir. Bu gruptaki Türk kökenli Alevilerin yaşadıkları bölgeler incelendiğinde tüm Türkiye’ye yayılmakla beraber başta İstanbul olmak üzere İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinde yoğunluğun fazla olduğu görülmektedir. Özellikle Sivas,

⁹⁰ Eklerde ilgili röportaja bakınız.

⁹¹ Zelyut, s.42

⁹² *Hacı Bektaş Veli Kültür Derneği*, “Yerel Yönetimler ve Aleviler” Paneli, Ankara, (2014) <https://www.haberler.com/chp-li-ozbolat-ulke-genelinde-12-milyon-521-bin-5732812-haberi/> (17 Eylül 2016)

Erzincan, Tunceli, Tokat, Çorum ve Kahramanmaraş illeri Alevi nüfusunun ve köylerinin fazla olduğu yerlerdir.

Nusayriler: Anadolu Alevilerine benzeyen Nusayriler çoğunlukla Arap kökenli Alevilerdir. Nusayrilerin nüfusunun iki buçuk milyon olduğu tahmin edilmektedir. Yoğun olarak Hatay, Adana ve Mersin illerinde yaşamaktadırlar.

Azeri Caferiler: Türk kökenli olan Caferiler, İran Şiası'na benzemektedirler. Nüfuslarının 500 bin civarlarında olduğu tahmin edilmektedir. Yoğun olarak Kars, Iğdır, İstanbul illerinde bulunmaktadırlar.

Dedebabacı Bektaşiler: Bektaşî tarikatına bağlı Alevilerdir. Nüfuslarının 50 bini bulunduğu sanılmaktadır.⁹³

Yapılan çalışmalar incelendiğinde Türkiye'de tamamı Alevi olan yaklaşık 4.000 bin Alevi köyü olduğu ortaya çıkarılmıştır. En çok Alevi bulunan ilimiz ise Sivas olarak kayıtlara yansımaktadır.

2.1.3. Aleviliğin İslam Dini İçerisindeki Konumu

Günümüzde Alevilik ile ilgili tartışmalardan biri de Aleviliğin İslam'daki yeridir; bazı kesimler Aleviliğin İslam'ın dışında ayrı bir inanç sistemi olduğunu savunurken, bir kısım otoriteler ise İslam'ın tam da merkezinde olduğunu ve asla ayrı düşünülmemeyeceğini ileri sürmektedir. Alevilik-İslam ilişkisi bağlamında şu farklı kategorilendirmeler görülmektedir: “a) Alevilik bağımsız bir dindir, b) Alevilik Zerdüştlüğün uzantısıdır, c) Alevilik Oniki İmam Şiiliği'dir, d) Alevilik heterodoks bir İslam'dır, e) Alevilik kısmen İslam içi, kısmen İslam dışıdır, f) Alevilik İslam dininin özüdür, g) Alevilik İslam'ın Anadolu yorumudur, h) Alevilik ilahilik ve irfanlık bütünüdür, i) Alevilik bir yaşam biçimidir, j) Alevilik toplumsal bir başkaldırıdır, k) Alevilik komünist kavramlar içeren bir öğretiler, l) Alevilik materyalist bir anlayıştır.”⁹⁴

Ahmet Yaşar Ocak'a göre, “Alevilik algılayışıdır, İslam'ın bir yorumudur.”⁹⁵ Rıza Zelyut Aleviliği İslam'ın içerisinde tarif etmektedir. “Alevilerin inançlarına göre, yaşayan Alevilik geleneğine göre, tarihi bilgilere göre, Alevi efsanelerine göre, Alevi

⁹³ Zelyut, s.43

⁹⁴

Dalkıran,

s.95-117,

http://ktp.isam.org.tr/pdfdrq/D01777/2002_10/2002_10_DALKIRANS.pdf (13 Aralık 2018)

⁹⁵ Bileydi Koç, s. 244

felsefesine göre değerlendirirsek, 1- Alevilik İslamiyet'in içindedir. 2- Hz. Muhammed, İslamiyet'in kurucusu olarak Alevilikte de temeldir. 3- Bazılarının göstermek istedikleri gibi Alevilikten İslamiyet ve Hz. Muhammed dışlanamaz. Yalnız bu kavramların yorumu değişiktir.”⁹⁶ Hayrettin Karaman ise Aleviliğin aslında kökü itibariyle Şiiğin bir kolu olduğunu; yani bir İslam mezhebi tezini savunmaktadır.⁹⁷ O'na göre: “Alevîliğin ne olduğu konusunda farklı yaklaşımlar ve değerlendirmeler var. Onun bir tarikat, bir mezhep, farklı bir din olduğunu söyleyenlerin bulunduğunu görüyoruz. [...] Zaman içinde Alevîler'in dini hayatlarına Bektâşilik, Mevlevîlik gibi tarikatlardan, İslam öncesi kültürden bazı inançlar, âdâb, erkân ve uygulamalar da girmiştir. Türkiye'de inanç ve amel bakımlarından tek tip bir Alevîliğin bulunduğunu söylemek de zordur. Alevîlik okuma yoluyla değil, şifahî anlatım yoluyla yayıldığı ve çeşitli sebeplerle bir ölçüde gizli tutulduğu için çağlara ve bölgelere göre farklı Alevîlik anlayış ve uygulamaları ortaya çıkmıştır. [...] Bir Alevî, Allah'a, Peygamber'e, Kur'an'a ve âhirete iman ediyorsa onu mümin ve Müslüman kabul etmek gerekir. Hz. Ali, Mehdi ve bazı Sahâbiler hakkındaki inançları ile ibadet ve ameldeki noksanlıkları onları mümin ve Müslüman olmaktan çıkarmaz.”⁹⁸

Aleviliğin İslam'ın içinde olduğu savını seslendirenlere göre bazı temel sebepler bulunmaktadır. Örneğin Aleviliğin tanımı yapılırken Hz. Ali'nin yanında olma, tarafında olma ibaresi kullanılmaktadır. Hz. Ali İslam'ın kuruluş ve yayılışında büyük rol oynamıştır. Dolayısıyla O'na bağlı olan bir grup İslam'ın inancının yolundan gitmektedir. Dahası, İslam'ın kutsal kitabı Kur'an'ı Kerim Alevilikte de kutsal kitap olarak kabul edilmektedir. Kur'an'ı Kerim'de yer alan emir ve öğütlerin Aleviler tarafından günlük yaşantıda uygulandığı görülmektedir. Allah'ın varlığına ve tekliğine olan inanç Alevilikte değişmez bir kuraldır. Hz. Muhammed Aleviler için hem bir peygamber hem de çok kutlu bir zattır. Öyle ki “Âlemlerin rahmeti” olduğuna inanılmaktadır. İlâveten, ilgili tartışmalarda Alevilikte İslam'ın temel değerlerinden biri olan hümanizmin Alevilikte büyük önem arz etmesinin Alevilik ve İslam arasında Alevilikte güçlü bir bağ olduğu ifade edilmektedir. Özellikle altı çizilmelidir ki, âhiret

⁹⁶ Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, İstanbul: Karacaahmet Sultan Kültür ve Tanıtım Derneği Yayınları, 1990, s.20.

⁹⁷ Hayrettin Karaman, *Sünni-Alevi ilişkisi* (t.y.), www.hayrettinkaraman.net/yazi/turkiyeveislam/0049.htm (17 Eylül 2016)

⁹⁸ Karaman, s.2

inancı, meleklerle inanç, kadere inanç ve Ehl-i Beyt sevgisi (Hz. Muhammed'in soyundan gelenler için kullanılmaktadır) Alevilikte de mevcuttur. Bu sebeplere dayanarak Aleviliği İslam'ın kaynağından beslenen, İslam'ın Anadolu yorumu olarak niteleyen diğer önemli isimler de Cemal Şener, Reha Çamuroğlu ve İzzettin Doğan'dır. Şener'e göre, "Aleviliğin dinsel referansları ile İslam'ınki aynıdır. Bu nedenle ayrı düşünülemez."⁹⁹ Reha Çamuroğlu, "Aleviliğin heteredoks İslam olduğunu ve Tanrı inancının Aleviliğin tam merkezinde duran vazgeçilmez bir inanç olduğunu" belirtmektedir.¹⁰⁰ Cem Vakfı Başkanı İzzettin Doğan'a göre, "Alevilik İslam'ın özüdür."¹⁰¹

Bu tez çalışması için görüşülen Üsküdar Karacaahmet Sultan Cemevi Dedesi Hüseyin Özgöz'e göre: "Alevilik İslam'ın özü olduğuna göre İslam'ın dışındadır söylemi kabul edilemez. Bu söylem siyasi bir söylemdir. Alevilik İslam'ın içindedir. Aynı zamanda böyle bir tartışma konusu da sadece Alevilerin iç sorunudur. Ortak bir çözüm bulunacaksa da bunu sadece Alevi önderler, yazarlar ve tarihçiler tartışmalıdır."¹⁰²

Alevilik inancının dört semavi dinin dışında olduğunu, dolayısıyla İslamiyet'ten farklı bir inanç olduğunu savunan kesim ise Aleviliğin Hz. Muhammed, Hz. İsa ve Hz. Musa'dan daha önce zuhur ettiğini iddia etmektedir. Örneğin Alevi Dedesi Hasan Kılavuz "Alevilik, İslam'ın dışında bir inançtır."¹⁰³ O'na göre: "Alevilik inancı nice uygarlıklardan mayalanarak gelip Dersim'de mayalanmıştır. Günümüzdeki birçok Alevi dedesi ve Alevi önderi, Alevi gelenekleri olan, Alevi erkânı, müsaiyplik geleneği, kirveligi, yaşamını, geçmişini anlatacağına, ama bakıyoruz ki çıkıp sadece Aleviliğin İslam'ın içinde yer alan bir inanç olduğunu anlatıyorlar. Dört semavi dinin içindeki birtakım olgular, bizim inancımızın içine girmiştir. İslam dininde, Hak, Muhammed, Ali üçlemesi ve 12 İmam kültürü gerçeği bizim inancımızın içine girmiştir. 12 imam kültürünün Alevi inancının içine girdiği 9'uncu yüzyıldan sonra

⁹⁹ Cemal Şener, *Sorularla Alevilik*, Pozitif Yayınları, 2007, s. 176-187.

¹⁰⁰ Reha Çamuroğlu, *Değişen Koşullarda Alevilik*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2005, s. 122.

¹⁰¹ Ayhan Aydın, *İzzettin Doğan'ın Alevi-İslam İnancı ile Görüş ve Düşünceleri*, Cem Vakfı Yayınları, 2000, s. 96.

¹⁰² Eklerde ilgili röportaja bakınız.

¹⁰³ *Cumhuriyet*, "Alevilik İslam dışında bir inanç" (5 Ocak 2015) www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/178283/Alevilik_İslam_dışında_bir_inanc.html (18 Eylül 2016)

14'üncü yüzyılda Şah Hataî ile pekişmiştir. İncancımıza giren bugün, hâlâ zikrettiğimiz Hak, Muhammed, Ali üçlemesi ile 12 imam kültürü; insan özüdür. Şu gerçek var ki İslam dininde Hak Muhammed Ali deyimi yoktur. Bu sadece Anadolu Aleviliğinde ve Kızılbaş geleneğinde vardır.”¹⁰⁴ Bu bağlamda aynı düşünceyi Diyarbakır Cemevi dedesi Naki Kargın da savunmaktadır.¹⁰⁵

Bu fikri destekleyen diğer bir isim ise Alevilik Araştırmaları Başkanı Ali Yıldırım'dır. O'na göre “Alevilik tümüyle İslam'ın dışında, bambaşka bir dindir. [...] Hz. Ali, Peygamberler, 12 İmamlar Aleviliğe 1500'lü yıllarda, Şah İsmail döneminde girmiş. Aleviliğin 1500'lerden önceki tarihinde Ali, Kerbela, 12 imamlar, Ehl-i Beyt gibi ritüelleri göremezsiniz. [...] Ali, Aleviliği İslam yapmaz! Alevi deyişlerine, şiirlerine baktığımız zaman, Ali'yi dünyayı yaratan, bütün evreni dizayn eden bir şahsiyet olarak görürsünüz. Bir de Alevilere Kur'an'a inanır mısınız dersiniz, 'Evet, inanırız' derler. 'Peki, niye gereklerini yapmıyorsunuz?' dersiniz, 'Çünkü bu Kuran'a inanmıyoruz. Bu Kuran tahrip edilmiş, gerçek değil' derler. Burada İslam'la İslam'ı aşma durumu söz konusudur. Bu kadar baskı görürseniz, kendinize İslam dersiniz ama yaptığımız hiçbir şeyin İslam'la hiç alakası olmaz! Aleviliğin durumu da budur. Alevi ritüellerinin hiçbirinin İslam kaynaklı bir yanı yoktur.”¹⁰⁶

Alevilerin düşünce yapısından ve ibadetlere bakış açısından hareketle Aleviliğin İslam ile bir ilintisinin olmadığını ifade eden bazı yazarlar da bulunmaktadır: Nejat Birdoğan, Aleviliğin İslam ile bağlantısının bulunmadığını, duygusal bir inanç olduğunu ve Aleviliğin bambaşka bir din olduğunu iddia etmektedir.¹⁰⁷ Faik Bulut, Aleviliğin İslam dışı bir inanç, kültür ve yaşam tarzı olduğunu ileri sürmektedir.¹⁰⁸ Erdoğan Çınar ise Aleviliğin kesinlikle İslam'ın içinde bir oluşum olmadığını, Alevilik ve İslam'ın iki ayrı din olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁹ Abdurrahman Dilipak'a göre ise; “Alevilik bir bütün olmadığı için, Hacı Bektaş Veli'nin herhangi bir Müslüman nezdinde Hacı Bayram Veli'den bir farkı yok. İmam-

¹⁰⁴ Kılavuz, s.2

¹⁰⁵ Eklerde ilgili röportaja bakınız.

¹⁰⁶ Şenay Yıldırım, “Camide Cem Önerisi”, *Akşam*, (9 Şubat 2012), <http://www.aksam.com.tr/guncel/camide-cem-onerisi--97967h/haber-97967> (18 BEylül 2016)

¹⁰⁷ Nejat Birdoğan, *Anadolunun Gizli Kültürü –Alevilik*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2003, s. 169-203

¹⁰⁸ Faik Bulut, *Ali'siz Alevilik*, Berfin Yayınları, 2015, s. 11

¹⁰⁹ Erdoğan Çınar, *Aleviliğin Gizli Tarihi*, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2007, s. 49-51.

ı Caferi sadık da sonuçta bir İslam âlimidir, mezhep imamıdır. İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin üvey babasıdır ve Hocasıdır. Ama Ateist, her ehl-i sünnet Müslümanı Yezid gören bir Alevi anlayışı da var. Mücerret anlamda “Alevilik İslam dışıdır” denemeyeceği gibi Alevilik = İslam da denemez. Bunu Gülenizm için de ya da Kalkancı için de Ehl-i Sünnet dünyasındaki bazı akımlar içinde söylemek mümkündür. Her Müslüman ALİ ŞİASİndandır, ama hiçbir Sünni Müslüman SAFAVİ ŞİASİndan değildir. Kendine ALEVİ diyen, KIZILBAŞ, BEKTAŞI diyen ATEİST'ler de vardır.”¹¹⁰

Özetle, Aleviliğin İslam'ın içinde konumlanıp konumlanmadığı ya da İslam'ın neresinde olduğu konusunda farklı yorumlar bulunmaktadır. Ancak araştırmalardan daha önemli olanının Aleviliğin iç dinamizminin nasıl geliştirilebileceği, Alevi öğretisi ve değerlerinin korunup nesillere aktararak kendine özgü kültürüyle, farklılıklarıyla varlığının sürdürülebilmesi olduğu sık sık dile getirilmektedir. Bu talebin sebebi ise toplumsal barışın sağlanması için Aleviliği bir kalıba sokmanın ya da İslam ile bağının tartışılmasının modern zamanda almasının çözüm olmadığı veya olmayacağı belirtilmesidir.

2.1.4. Alevilerin Sorunları ve Talepleri

AB'ye uyum sürecinde eşit yurttaşlık, demokrasi ve insan hakları alanında önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Dolayısıyla bu gelişmeler beraberinde toplumlarda sosyal ve kültürel taleplerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu bölümde Türkiye'de Alevi toplumunun geçmişten beri çözüm bekleyen sorunları, bu sorunların devlet tarafından kabul görmesi ve devletten/Avrupa Birliğinden talepleri eşit yurttaşlık ve laiklik çerçevesinde ele alınacaktır.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Kültür Derneği 2.Başkanı Ali Kaim Alevilerin başlıca taleplerini şu şekilde sıralamaktadır:

“-Zorunlu din derslerinin kaldırılması

-Cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilmesi ve devlet bütçesinden pay ayrılması

-Eşit yurttaşlık hakkı devlet kurumlarına alımlarda ayrımcılığa son verilmesi

-Madımak otelinin insanlık müzesi yapılması

¹¹⁰ Eklerde ilgili röportaja bakınız.

- Ders kitaplarından Alevileri aşağılayan bölümlerin çıkartılması
- Hacıbektâş dergâhının Alevi ibadetine açılması
- Laiklik ilkesinden taviz verilmemesi ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kaldırılması"¹¹¹

2.1.4.1. Kimlik ve Aidiyet Sorunu

Türkiye’de dini ve kültürel farklılıkların kabul edilmesi bağlamında Alevilerin yaşadıkları sorunların başında kimlik ve aidiyet sorunu gelmektedir. Alevilerin öncelikli talebi anayasal yurttaşlık ve inanç çerçevesinde Aleviliğin anayasal düzlemde tanımlanması, inanç sistemlerinin hukuk boyutunda kabul görmesidir. Bu türde sorunun çözümü için de geçtiğimiz yıllarda hukuksal mücadeleler vermişlerdir. Alevi dernekleri kurma çabaları resmi boyutta engellenmeye çalışılmıştır. Örneğin 2001-2002 yılında Alevi Bektaşî Kuruluşları Birliği Kültür Derneği kapatılıyor. “Ankara 2. Asliye Hukuk Mahkemesi’nde görülen davanın karar duruşmasında Cumhuriyet Savcısı Fuat Samancı, esas hakkındaki mütalaasını okudu. Savcı, dernek tüzüğü’nün amaç bölümünde, ‘Alevi-Bektaşî kültür ve öğretisinin araştırılması, yaşatılması için çalışmalar yapmak, bu doğrultuda Alevi-Bektaşî kuruluşları arasında eşgüdüm, dayanışma sağlamak, cem ve kültür evleri açmak yaptırmak’ ifadelerinin yer aldığına dikkat çekti. Savcı Samancı, bu ibarelerin, Anayasa’nın 14. maddesindeki, ‘dil, ırk, din ve mezhep ayrımı yaratmak’ hükmüne ve Anayasa’nın 24. maddesindeki ‘herkes, vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir’ hükmüne aykırı olduğunu savundu. Savcı bu ifadelerin Dernekler Yasası’nın 5. maddesini de çiğnediği görüşüne yer verdi. Savcı Samancı ‘Bu hükümlere göre, Alevi-Bektaşî adı altında dernek kurulamaz. Alevi sözcüğü’nün bir mezhep ve dini terim olması dolayısıyla, bu isme dayanılarak veya bu ad altında Aleviliği odaklaştıracak dernek kurulamaz. Aksi halde karşıt ve benzer dini ve örfî derneklerin de kurulması kaçınılmaz olacaktır. Bu durum da yasanın öngördüğü ‘devletin, ülkesi ve milletiyle bölünmez’ bütünlüğünü bozacaktır” dedi ve derneğin feshini istedi. İddianameyi ve savunmayı değerlendiren hâkim Yılmaz İğrek de Alevi-Bektaşî Kuruluşları Birliği Kültür Derneği’nin, Dernekler Kanunu’nun 5/6, 10/2, ve 50.

¹¹¹ Eklerde ilgili röportaja bakınız.

maddeleri uyarınca feshine karar verildiğini açıkladı.”¹¹² Diğer yandan “Yargıtay, Alevi-Bektaşî Kültür Derneği’nin kapatılması istemini, AB’ye uyum için Dernekler Yasası’nda yapılan değişikliğe dayanarak reddetti ve hem Alevi STK’larının hem de ‘dernek’ statüsünde de olsa cemevlerinin resmileşmesinin önü açıldı.”¹¹³ Bu talebin devlet tarafından karşılandıktan sonra toplum tarafından da bakış açısının değiştirileceğine inanılmaktadır. Alevi toplumu hukuk metinlerinde eşitlik, devlet kurumlarında inançlarını ve öğretilerini özgürce yaşama hakkını elde etmeyi sorunlarının çözümü olarak görmektedir. Toplumsal alanda kökenin önemsenmeden Alevi-Sünnî yurttaşların karşılıklı birbirlerine saygı gösterebilme erdeminin kazanılması istenmektedir. Kimlik açısından ötekileştirmenin yaşanması kabul edilmemektedir. Aleviler ilahiyat tartışmalarında ve dinsel odaklı metinlerde Aleviliğin inançsal boyutunun kabulünü talep etmektedirler. Tüm bu istekler bir araya getirildiğinde görülmektedir ki Alevi toplumunun temel talebi Aleviliğin toplumsal bir gerçeklik olduğunun kamuoyunda toplumsal, dinsel ve hukuksal boyutta kabul görmesidir.

2.1.4.2. Cemevlerine “İbadethane Statüsü” Verilmesi Talebi

Aleviler geçmiş dönemlerde ibadetlerini köylerde evlerde bir araya gelerek gerçekleştirmekteydi. Ancak Cumhuriyetle birlikte bazı haklarını elde ettikten sonra köylerden kentlere göçler gerçekleşti. Aleviler de şehirlerde ikamet etmeye başladılar. Değişen koşullardan dolayı cem ayinlerinde şehirdeki evlerde yapmak zor bir hal aldı. Bu zorluğu aşıp ibadetlerini rahatça yapabilmek için cemevleri inşa etmeye başladılar. İlk zamanlarda ibadet yeri olmakla birlikte kültür evi, vakıf olarak da kabul edildi. Fakat zamanla Aleviler cemevlerini sadece kültür evi olarak değil ibadetlerini yaptıkları yer olarak yani ibadethane olarak devlet tarafından tanınmasını istedi.

Günümüzde de Alevi toplumunun yüksek sesle dile getirdiği sorunların başında ibadetlerini yerine getirdikleri cemevlerinin devlet tarafından yasal olarak tanınmaması gelmektedir. Cemevlerinin yasal statüye kavuşturulması çözüm noktasında sonuca varılamayan bir sorundur. “Günümüzde yasal olarak ibadethane

¹¹² NTCMSNCB, “Alevi derneğine kapatma kararı”, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/135761.asp> (8 Ocak 2018)

¹¹³ Ulaş Tol, *Neden Cemevi*, (27 Nisan 2016), <http://www.sivilsayfalar.org/2016/04/27/neden-cemevi/> (8 Ocak 2018)

kabul edilmeyen cemevleri, vakıf ve dernekleşmiş kültür evlerinin bir parçası durumundadır. İbadethane olmadıkları için de devlet bütçesinden arsa tahsisi, elektrik, su gibi giderlerinin karşılanması desteğini alamamaktadır”¹¹⁴ “ Alevilerin çoğu devletin cemevlerini şartsız bir şekilde ibadethane olarak kabul etmesi görüşünü savunmakta ve gerekli olan yasal düzenlemelerin bir an önce yapılması gerektiğini dile getirmektedir.”¹¹⁵ Ankara Pir Sultan Abdal Kültür Merkezi ve Cemevi de aynı görüşü dile getirmektedir: “Toplumsal barış için cemevlerine yasal dini inanç merkezi olarak statü tanınması gerekmektedir.”¹¹⁶

Abdurrahman Dilipak ise şöyle ifade etmektedir: “[...] Alevi - Bektaşî Dergâhları, geleneksel, Kültürel yapılardır. Nahşi, Kadiri, Mevlevî dergâhı neyse bu da aynı şekildedir. Tabii bunlarında dini vakıflar çerçevesinde yeniden ele alınıp değerlendirilmesi gerekir.”¹¹⁷

Görünen şudur ki, nasıl ki Sünnî mezhebinden olanların inanç merkezi cami ise, Alevilerin inanç merkezi de cemevi olduğu ve eşit yurttaşlık açısından bu gerçeğin devlet tarafından onaylanması gerekliliği dile getirilmektedir. Bu bağlamda camiye tanınan tüm hakların cemevine de tanınması gerektiğinin devlete ödenen vergilerden cemevlerine de pay verilmesinin, diğer inanç merkezleri gibi cemevlerinin de kamu hizmetlerinden faydalanmasının önünün açılmasının toplumsal eşitlik adına zorunluluğu seslendirilmektedir. Bu soruna ve taleplere karşı devletin ve Avrupa Birliği’nin tutumu ileriki bölümde incelenecektir.

2.1.4.3. Zorunlu Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi Sorunu

Zorunlu din dersi uygulaması tarihi süreçte Türkiye’nin tartışmaları arasında yerini alan, AB tarafından laiklik çerçevesinde irdelenen sorunlardan biridir. “Cumhuriyetin ilanının ardından 1930’lu yılların başında ilkökul ve ortaokul müfredatından kademeli olarak çıkartılan din dersi, 1949 yılında isteğe bağlı olarak

¹¹⁴ T.C. Devlet Bakanlığı, Alevi Çalışmaları Nihai Raporu, Ankara, 2010, s.103 <https://serdargunes.files.wordpress.com/2013/08/alevi-c3a7alc4b1c59ftaylarc4b1-nihai-rapor-2010.pdf>, (18 Eylül 2016)

¹¹⁵ Yavuz Tombak, Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinde Kolektif Özgürlükler Perspektifinden Türkiye’de Alevilerin Durumu, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayımlanmamış YLT*, Ankara,2012, s.62

¹¹⁶ Eklerde ilgili röportaja bakınız.

¹¹⁷ Eklerde ilgili röportaja bakınız.

tekrar uygulamaya koyulmuştur.”¹¹⁸ Bu uygulamada 1950 yılında değişikliğe gidilmiş, “dersi aldirmak istemeyen velilerden yazılı olarak bildiri talep edilmiştir ve sonrasında din dersleri sınıf geçme için zorunlu hale getirilmiştir. Daha sonraki yıllarda seçmeli ders olarak müfredatta yerini almıştır.”¹¹⁹ 1982 Anayasasında “seçmeli ve zorunlu olan dersler birleştirilmiş, ilk ve orta dereceli okullarda bugün uygulanmakta olan sisteme dönülerek ders ‘Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi’ adıyla zorunlu dersler arasına alınmıştır.”¹²⁰ 1982 Anayasasının konuyla ilgili 24.maddesinin 4. fıkrası şu şekildedir: “Din ve ahlâk eğitim ve öğretimi devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlâk eğitimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcisinin talebine bağlıdır.”¹²¹

Alevilerin kabul etmediği ve bir sorun olarak dile getirdiği konu DKAB dersinin zorunlu olarak okutulmasıdır. “Zorunluluğun bir dayatma biçimi olarak kişi hak ve hürriyetlerini ihlal ettiği gerekçesiyle Aleviler bu uygulamaya karşı çıkmakta, aynı zamanda laiklik açısından zorunlu din eğitiminin kabul edilebilir olmadığına dair itirazda bulunmaktadır.”¹²² Görüşme yapılan Diyarbakır Cemevi ve Kültür Vakfı Dedesi Naki Kargın’a göre: “[...] Zorunlu din dersleri de kaldırılmalıdır. Çünkü Alevi çocuklara ve diğer farklı inanç sahibi çocuklara gönülsüzce bir derse girmeleri ve ağırlıklı olarak Sünnilik olan bir eğitime tabi olmaları şart koşuluyor. [...]”¹²³

Bu sorun karşısında Alevi kişi ve kuruluşlar farklı taleplerde bulunmaktadır. Örneğin Cem Vakfı gibi kuruluşlar DKAB dersinin okullarda okutulması gerektiğini savunmakta ve dersin içeriğinde Alevilikle ilgili konulara daha geniş yer verilmesini talep etmektedir. Pir Sultan Abdal Kültür Derneği gibi bazı kuruluşlar ise dersin kaldırılmasını veya seçmeli olarak okutulmasını istemektedir. “Dersin tamamen kaldırılması gerektiğini öne süren görüşe göre dersin adının içeriğini yansıtmadığını,

¹¹⁸ Serkan Kızılyel, *Zorunlu Din Dersinin Hukukiliği Sorunu*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2015, s.84

¹¹⁹ Abdulnasır Süt, “İnanç Hürriyeti Açısından Zorunlu Din Dersi, Geçmişten Günümüze Alevilik”, *1. Uluslararası Sempozyum 3-5 Ekim 2013*, Bingöl Yayınları, 2014, s.144

¹²⁰ Berke Özenç, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İnanç Özgürlüğü*, İstanbul: Kitap Yayınları, 2006, s.122

¹²¹ Kemal Gözler(hz1), *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, Bursa: Ekin Yayınevi, 2010 <http://anayasa.gen.tr/1982ay.htm>, (4 Ocak 2017)

¹²² Bileydi Koç, s.142

¹²³ Eklerde ilgili röportaja bakınız.

uygulamada bu dersin İslam dininin ve hatta onun bir mezhebi olan Sünniliğin propagandasına dönüşmüş olduğu savunulmaktadır. Bu yaklaşıma göre dersin hukuka aykırılığı, insan hakları, laiklik ilkesi ve anayasaya dayandırılmaktadır.”¹²⁴ Alevi toplumunun ve kuruluşlarının ortak taleplerinden birinin de ders öğretmenlerinin yetersiz kaldığı durumlarda Alevi önderlerinin okullara davet edilmesi, gerekli bilgilerin verilmesinin şart olduğudur.

Bu sorun ve taleplerin uluslararası boyutta incelendiğinin somut örnekleri mevcuttur. Çocuklarına zorunlu din dersi aldırarak istemeyen bazı Alevi yurttaşlar çözümü Türk hukuk sisteminde bulamayınca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne başvurmuştur. “AİHM nihai kararında Türkiye’deki zorunlu din derslerinin AİHS’nin 9.maddesine aykırı olduğuna karar vermiştir. AİHM kararında ‘Okullarda öğretilen din dersleri Sünni İslam bilgileri içermektedir. Din dersleri bu haliyle diğer inanca sahip yurttaşların kendi dinlerini öğrenme hakkını ortadan kaldırmaktadır’ ifadesine yer verilmiştir.”¹²⁵ Bu çerçevede “AİHM’nin ilk kararı 2007 tarihli Hasan ve Eylem Zengin/ Türkiye başvurusudur. 2001 yılında Hasan Zengin, kızı Eylem Zengin’in zorunlu DKAB dersi almasına karşı çıkararak mahkemeye dava açmış, Türkiye’deki mahkemeler, zorunlu din eğitiminin anayasanın gereği olduğu hükmünü verince Zengin, 2004’te davayı AİHM’e taşımıştır. Zengin başvurusunda din kültürü ve ahlâk bilgisi konularında zorunlu derslerin okutulma şeklinin eğitim hakkını ihlal ettiğini ileri sürmüştür.”¹²⁶ Yine “9 Ekim 2007 tarihli kararda, verilen din dersinde belli bir inanca yönelik iman ve ibadet esaslarının öğretildiği, bu anlamda sistematik sistematik telkin niteliğinde olduğu, din dersinden muafiyet için inancı ifşa etme mecburiyetinin farklı inançlara sahip aileleri ağır bir yük altına sokabileceği ifade edilmiş, Türkiye’deki zorunlu DKAB derslerinin Alevi öğrenciler açısından garanti altına alınan eğitim hakkını ihlal ettiği sonucuna varılmıştır.”¹²⁷

Alevi toplumunun sorun olarak gördüğü zorunlu din dersi uygulaması demokrasi ve insan hakları bağlamında değerlendirildiğinde çeşitli tartışmalara yol açmaktadır. Talepler doğrultusunda devletin atacağı adım hem Alevilerin dile

¹²⁴ Kızılyel, s.161

¹²⁵ Tombak, s.65;

¹²⁶ Bileydi Koç, s.145

¹²⁷ Demir, s.77

getirdikleri kaygılarını gidermede hem de uluslararası düzlemde Türkiye'nin geleceği adına büyük önem arz etmektedir. Eğitim sistemi içerisinde yer alan din derslerinin tüm inanç gruplarına aynı mesafede olması eşit yurttaşlık çerçevesinde önemli rol oynayacaktır.

2.1.4.4 Alevilerin Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kaldırılması Talebi veya Aleviliğin Temsil Edilmemesi Sorunu

Alevi toplumunun eşit yurttaşlık odaklı sorunlarından biri de Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığı ve kendilerini temsilen bu kurumda önderlerinin bulunmamasıdır. Bu soruna karşı talep ise iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. “Aleviler arasındaki bir kesim, bunların arasında Alevi Bektaşî Federasyonu, Pir Sultan Abdal Derneği gibi kuruluşlar gösterilebilir, ‘devletin laikliği’ ilkesi ile örtüşmediği için resmi diyanet kurumunun tamamen kaldırılmasını isterken, Cem Vakfı, Dünya Ehlibeyt Vakfı gibi vakıfların içinde bulunduğu diğer kesim ise, Diyanetin yeniden şekillendirilerek sadece Sünnilerin teşkilatı olmaktan çıkarılıp Alevilerin temsiline de imkân verilmesini istemektedir.”¹²⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı'nın lağvedilmesini isteyen grubun temel argümanının laik devletin din alanında taraf olmaması gerektiği belirtilmektedir. Bu kesimin fikrinin bireylerin din ve din hizmetleri konusunda devletle bağının olmamasının, herkesin kendi inancını özgürce yaşamasının olduğu öne sürülmektedir. Laiklik çerçevesinde devletin dinle ve temsiliyle ilişkisinin olmaması talep edilmekte, DİB'in kaldırılmasının yerinde olacağı dile getirilmektedir. DİB'e karşı olanlar devletin dinler karşısında tarafsız olmasını, bu sebeple dini bir kurumun devlet düzeni içinde olmamasını, bunun T.C.'nin laiklik ilkesiyle ters düştüğünü savunmaktadır. “Bu çevrenin iddialarına göre, laik bir devlet sistemi içerisinde Diyanetin yeri yoktur. Diyanet mevcut olduğu sürece Türkiye'de laik bir devletin varlığından söz etmek mümkün değildir.”¹²⁹ Gazi Cemevi ve Kültür Vakfı Dedesi Mehmet Karabulut'a göre: “Türkiye Cumhuriyeti yazılı metinlerde laik olmasına karşın uygulamada laik değildir, sebebi ise devletin sistemlerinde dini karıştırmasıdır. Türkiye'de laiklik varsa Diyanet İşleri Başkanlığı olmamalıdır. Devlet yine yardımlarını yapabilir ancak DİB devlet eliyle kurumsallaştırılmaz. Alevilik de

¹²⁸ Tombak, s. 63

¹²⁹ İlyas Üzüm, *Günümüz Aleviliği*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, s.130-

Sünnilik de kendine has kurumsallığını elde edecek, faaliyetlerini kurumsallığını ona göre oluşturacak, devlet de bu kurumlara yansız davranacak. Bu durumda DİB kaldırılmalıdır.” Veliyittin Ulusoy, Diyanet’i, Sünniliği resmi din olarak benimseyen bir kuruluş olarak değerlendirirken, Diyanete gerek olmadığı kanaatindedir. Ulusoy’a göre: “Her dini inanış ya da cemaat kendini finanse etmeli, devlet diyanetten elini kendisi çekmeli ve cemaatler de kendi sorunlarını kendisi çizmeli. Devlet burada sadece hakem rolü oynamalıdır.”¹³⁰ Diyarbakır Cemevi ve Kültür Vakfı dedesi Naki Kargın da aynı görüşü paylaşmıştır: “DİB kaldırılmalıdır. Çünkü laiklik ilkesi ihlali olan bu kurum gericiliği ve siyasal İslam’ı besliyor.”¹³¹

Diyanetin içinin yeniden yapılandırılması gerektiğini savunan gruba göre ise Diyanetin kadrosunda Sünni bir yapılanma mevcuttur. Bu yapılanmanın değişmesini, yeniden yapılandırılmasını ve bu yeni yapıda Alevilerin temsil edilmesini talep eden Cem Vakfına göre, “DİB kaldırılmalı ve yerine Din Hizmetleri Teşkilatı kurulmalıdır. Bu teşkilatta ülkedeki tüm dini gruplar Yahudi ve Hristiyanlar da dâhil herhangi bir üstünlük olmadan, kendi yoğunlukları oranında temsil edilmeli ve bu teşkilat vasıtasıyla her dini gruba din hizmeti sunulmalıdır.”¹³² Abdurrahman Dilipak’a göre: “Diyanet kapatılmamalı, özerk hale getirilerek yeniden yapılandırılmalı ve beynelmüslimin bir yapıya kavuşturulmalıdır.”¹³³

Açıktır ki, Alevi örgütlerinin ve kurumlarının dile getirdiği tüm grupların DİB’den eşit ölçüde hizmet alamadıkları Türkiye’nin AB sürecinde eleştirilen ve tartışılan bir konu olarak yerini almaktadır. Bu tartışmalara ve taleplere karşılık DİB tarafından yapılan açıklama ise şöyledir: “Aleviliğin Diyanet İçinde yapılanması veya İslam içi grupların Diyanette temsil edilmesi talebi üzerinde herkesin dikkatlice düşünmesi gereken yeni bir durumdur... Başkanlık, hizmet anlayışını mezhepler üstü bir yaklaşımla vatandaşlık esasına göre laikliği esas alarak şekillendirmektedir. Bu nedenle İslam içi grup ve oluşumların hepsine herhangi bir ayırım yapmadan eşit

¹³⁰ Sönmez Kutlu, *Avrupa Sürecinde Dini Kurumlar ve Din Eğitimi*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2007, s.74

¹³¹ Eklerde ilgili röportaja bakınız.

¹³² İzzettin Doğan, “Din-Devlet İlişkileri ve Türkiye’de Din Hizmetlerinin Yeniden Yapılandırılması”, *Uluslararası Sempozyum 26-27 Mart 1996*, Cem Vakfı Yayınları, İstanbul, (1998), s.211

¹³³ Eklerde ilgili röportaja bakınız.

mesafede durmaya ve hizmet sunmaya özen göstermektedir. Bu talep sadece DİB'in değil aynı zamanda, devlet yapımızın ve siyasal sistemimizin bütün unsurlarını ilgilendiren önemli bir konudur.¹³⁴

AB sürecinde DİB'in tartışma odağında olmasının diğer sebepleri de bu kurumun Aleviliği tanımlama sorunu, cemevlerini ibadet yeri olarak kabul etmemesi, bünyesinde Alevi bölümü kurmaması ve Alevi köylerine cami yapması olarak görülmektedir. Aleviler, Başkanlıktan Aleviliği kendi tanımlamaları gibi kabul etmesini talep ederken, DİB böyle bir görevinin bulunmadığını, mezhepler üstü bir yaklaşımla hareket ettiklerini belirtmektedir. Cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilmesi Aleviler tarafından talep edilmekte ancak DİB cemevlerinin camiye alternatif bir ibadethane olamayacağına, kültürel bir mekân olarak görüldüğüne değinmektedir. Aleviler ve DİB arasında tartışılan diğer bir sorun da Alevi toplumunun, Başkanlığın Alevi köylerine kendi istekleri dışında cami yapması ya da yaptırmasını iddia etmesidir. Ancak DİB bu iddiayı gerçek dışı bulmakta ve kabul etmemektedir. Alevi topluluklarının bu talepleri AB tarafından da kayda alınmakta ve AB sürecinde Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerine uygun hareket edip etmediği incelenmektedir. AB'nin temel hak ve özgürlükler bağlamında Alevilerin sesine kulak verdiği, olumlu gelişmeler adına Türkiye devletiyle iletişime geçtiği görülmektedir.¹³⁵

AB standartlarına ulaşmanın gereği olan toplumun demokratik taleplerine cevap verme Türkiye'yi hem ulusal hem uluslararası düzlemde iyi bir konuma getireceğine inanılmaktadır. Alevi toplumunun geçmişte gizlediği ancak günümüzde açıkça dile getirdiği sorunları ve talepleri hâlâ tartışmaların odağında olmakla birlikte çalıştaylarda ve toplantılarda değerlendirilmektedir. Genel olarak vurgulanan husus, AB standartlarına ulaşmak için bu talepler temel haklar çerçevesinde çözüme kavuşturulmasıdır.

2.1.5 Alevilerin Maruz Kaldığı Söylemler

Soy, ırk, etnisite, kabile gibi olgular değil anayasal yurttaşlık üzerinden açıklanan T.C. vatandaşlığı aynı zamanda AB'nin üyelik için temel kriterlerden

¹³⁴ İbrahim Turan, "AB Sürecinde DİB; Özerklik ve Temsil Sorunu Bağlamında Bir Değerlendirme", *19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 31,(2011) s.140-141

¹³⁵ İsmail Engin, "Türkiye için Yeni Şanslar, Olanaklar, Sınırlar ve Avrupa Birliği: Türkiye'de Demokratikleşmenin Önemli bir Unsuru Olarak Alevîler", *Folklor/Edebiyat Dergisi*, Cilt:8, sayı: 29,(2002), s.203-221

saydığı husus hukuk düzleminde eşitliktir. Bir ülkenin birlik ve beraberliği hukuk düzleminde devlet tarafından kabul görmekten geçmektedir. Yurttaşlar arasında ‘kabul’ hissi bir ülkenin iç barışı ve geleceği için oldukça önem arz etmektedir. Toplumlar içindeki farklı eğilimli grupların barışında toplumsal hafıza (“social memory”¹³⁶) ve bunların sosyolojik izdüşümü hayati bir rol oynamaktadır. Toplumsal hafızayı besleyen birçok sosyal, kültürel, tarihsel, dinsel nedenler olabilmektedir. Alevi yurttaşların gerek eşit bir vatandaş algısı edinebilmesinde gerek içi barışa verdiği katkının yükseltilmesinde maruz kaldığı söylemlerin irdelenmesi elzem görülmektedir. Ayrıca AB üyelik yolunda gerçekleştirilen demokrasi ve insan hakları ile ilintili reformlar yazılı metinden sosyal hafızaya geçmesi zaman alabilmektedir ancak bunun önemi ortadadır. Kimi değerlendirmeler sübjektif görülebileceği gibi bu kısımda Alevilerin maruz kaldığı başka söylemler dile getirilmektedir. Söylemlerin karşılıklı olduğu görüldüğünden Alevi tarafında var olduğu iddia edilen söylemler de bölümün sonunda yansıtılacaktır.

Alt yapısı tarihsel süreçte siyasal nedenlere dayandırılan yanlış algılar Alevilerin günümüze kadar çeşitli söylemlere maruz kalmasına sebep olduğu görülmektedir. Alevi toplumların İslamiyet’i kendi inançlarına göre yorumlaması, ibadetlerini ve İslam’ın şartlarını farklı şekilde uygulamaları toplumsal yapı içerisinde kabullenmelerinin zorlaşmasına neden olduğu vurgulanmaktadır. Sosyolojik olarak incelendiğinde toplumlarda farklılıklara saygı duymamanın, çeşitlilikleri göz ardı etmenin bir takım önyargılara hatta çatışma durumlarına götürdüğü gerçeği ortaya çıkmaktadır. Kaynağı bir diğerinin inancına saygı duymamaya dayanan bu durumda Alevilerin ayrımcı bir dille karşılaştığı dile getirilmektedir. Zelyut’a göre: “Bu kadar fazla olan ve ülkenin her yanında yaşayan Alevilerin varlığını, Cumhuriyet resmen kabul etmiş değildir. Bu görmezden gelme, Cumhuriyet bürokrasisinin Sünni karakterini ve Osmanlı zihniyetinin devam etiğini gösteren ilginç bir tavidir. Sünni halkın kafasında Alevilere karşı Osmanlılar zamanında ulemanın ve hocaların oluşturduğu olumsuz yargılar yaşamaktadır.”¹³⁷ Üsküdar Karacaahmet Sultan Cemevi dedesi Hüseyin Özgöz bu konuda şu sözleri belirtmiştir: “Bu tutum ve söylemler

¹³⁶ Social memory: Toplumsal bellek hafıza bkz <http://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/haf%C4%B1za>

¹³⁷ Zelyut, s.33-52

cahillerin ürünüdür. Mum söndü vb. iftiralar tarihsel süreçte Alevileri karalamak için yapılmıştır ve maalesef cahil insanların fikirlerini de değiştirmek zordur. Çünkü tarihsel süreçlerde ibadet yapılırken çeşitli araçlar kullanılmıştır. Örneğin cem ibadeti esnasında eskiden gaz lambaları ve mum kullanılırken günümüzde ampül kullanılmaktadır. Geçmişte ibadetler sırasında baskın grup tarafından ibadet yerleri, evler basılırdı ve Alevi vatandaşlar korkudan ve baskıdan dolayı ışığı söndürürlerdi. Bunu gören cahil insanlar da iftira atmak adına ‘ Aleviler mum söndü yapıyor’ gibi çirkin iftiralarda bulunuyordu. Günümüzde hâlâ bu tarz önyargıların olması bizi memnun etmemektedir.”¹³⁸

“Cemal Şener ise mühimme defterlerinden Alevilerle ilgili Osmanlı Divanı’nda verilen kararlarla ilgili araştırmasında, belgelerde Türkmen Alevilerin kendi bilinen toplumsal adları dışında Osmanlı yönetimi tarafından suçlayıcı sıfatlarla da anıldığı bilgisini ortaya koymuştur. Belgelerde Kızılbaş olarak ifade edilen Türkmen Alevilerin ayrıca ‘ışık taifesi, seyitler, rafizi, zındıklar, mülhitler, kâfirler, ehlişünnet el cemaatten olmayanlar, şarap içenler, halife, müfsit, Cuma namazına gitmeyenler, ehlişünnete hakaret edenler, eşkıyalar, hırsızlar gibi sıfatlarla anıldıkları bilgisini vermiştir.”¹³⁹ Osmanlı yöneticileri tarafından Alevilere kötü anlamda Kızılbaş kelimesinin kullanıldığı da dile getirilmektedir. “Osmanlı devlet zihniyetinde Alevi algısı medenileştirilmesi, gerçek İslam’a dönüştürülmesi gereken sapkın ve cahil topluluklar şeklindeydi.”¹⁴⁰

Aleviliğin Osmanlı zamanına kıyasla Cumhuriyet döneminde fikir özgürlüğü çerçevesinde biraz daha ortaya çıktığı yani artık eski döneme göre gizli tutulmadığı fikri vurgulanmaktadır. Bunun nedeni olarak da Alevilerin Cumhuriyet’in kuruluşuna destek verdiği ve bu sayede ilk meclise vekiller göndermesi olduğu kabul edilmektedir. Ancak bu görüşe rağmen benzer bir tutum İsmet İnönü’nün koalisyon hükümetinin 1963 yılında sunmuş olduğu tasarıya karşı sağ basının Alevilere karşı saldırıları olarak kendini gösterdiğinin altı çizilmektedir. “Basında Aleviliğe yönelik olarak, ‘Aleviliğin hiçbir gerçeğe dayanmayıp efsane olduğu, her devirde İslam dini

¹³⁸ Eklerde ilgili röportaja bakınız.

¹³⁹ Bileydi Koç, s.76-77

¹⁴⁰ Yalçın Çakmak ve İmran Gürtaş (edt.), *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşilik*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015 s.25-223.

aleyhine çevrilen entrikalarda en aktif rol alan tehlikeli bir zümre olduğu, ehlisünnetle eşit sayılmasının mümkün olmayacağı, sapık bir inanış olduğu, Alevilerin mum söndü törenlerinin camilere taşınacağı' gibi suçlayıcı ağır ifadeler yer almıştır.”¹⁴¹ Yazar şu şekilde devam etmektedir: “Osmanlı Döneminde başlayan ve fetvalarda açığa çıkan bu sapkın görme, yer yer ve zaman zaman Cumhuriyet Türkiye'sinde de resmi ağızlardan işitilmektedir. 1995-1998 yılları arasında üç önemli söylem, Aleviler üzerinde olumsuz etkiler bırakmıştır. Bunlardan ilki 9 Ocak 1995'te bir televizyon programında, program sunucusunun istem dışı bir şekilde 'Kızılbaş' kelimesiyle hoş olmayan benzetmeler yapmasıydı. Kasım 1996'da Susurluk'ta meydana gelen bir olay için tepki amacıyla evlerdeki ışıkları kapatma eylemi yapılır. Bu eylem dönemin Başbakanı Necmettin Erbakan ve Adalet Bakanı Şevket Kazan tarafından 'ışık kapatan fesat, muhalefet mum söndü oynuyor' şeklinde değerlendirilmişti. Sonuncusu ise Fazilet Partisi'nin Genel Başkanı Recai Kutan'ın, Suriye ile Türkiye arasında o dönemde oluşan gerginlikten sonra 'Suriye'de sapık bir Alevi anlayışı yönetimde' söylemi de ciddi kriz yaratmıştır. Bunu düzeltmek amacıyla da 'Bunun Türkiye'deki Alevilerle alakası yok. Nusayrilik sapık bir Alevi anlayışıdır. Hatta buna Alevilik bile denemez.' demiştir.”¹⁴²

Toplumda Alevi vatandaşları karalayan, aşağılayan, önyargılar ve gerçek dışı söylemler Sünni çoğunluk ve sayıca az olan Alevi bireyler arasında yıllardır derin yaralar açmıştır. Bu sorunun yıllar geçmesine rağmen günümüzde hâlâ devam ettiği savunulmaktadır.

Gazi Cemevi ve Kültür Vakfı Dedesi Mehmet Karabulut'a göre; “Aleviler yüzyıllardır 'mum söndürürler, abdest almazlar' gibi onur kırıcı asılsız iftiralara uğramışlardır. Bu tür ahlâksız söylemlerin haricinde gündelik yaşamda da ayrımcılıkla ve önyargılarla karşılaşmışlardır. Bu tür yaklaşımlar Alevi toplumunun gözlerini yaşartmakta yüreğinde onarılamaz yaralar açmaktadır. Kardeşlik ve kucaklaşma varken bu konular Türk toplumunu birbirine düşman etmektedir.”¹⁴³

“Alevi yurttaşlara karşı geçmişte olduğu gibi günümüzde de devam eden bazı kalıplaşmış önyargılar şunlardır:

¹⁴¹ Bileydi Koç, s.105

¹⁴² Bileydi Koç, s.107

¹⁴³ Eklerde ilgili röportaja bakınız.

- *Mum söndürürler ¹⁴⁴
- *Namaz kılmazlar
- *Gusül abdesti almazlar
- *Camiye gitmezler
- *Ensest yaparlar
- *Seyyitleri ve ahundları istediği hanımı yanlarına alabilir
- *Ahlâksızdırlar
- *Pistirler
- *Dinde ikilik çıkarırlar

Diyarbakır Cemevi Dedesi Naki Kargın'a göre: "Aleviler yüzyıllardır 'mum söndürürler, abdest almazlar' gibi onur kırıcı asılsız iftiralara uğramışlardır. Bu tür ahlâksız söylemlerin haricinde gündelik yaşamda da ayrımcılıkla ve önyargılarla karşılaşmışlardır. Bu tür yaklaşımlar Alevi toplumunun gözlerini yaşartmakta yüreğinde onarılamaz yaralar açmaktadır. Kardeşlik ve kucaklaşma varken bu konular Türk toplumunu birbirine düşman etmektedir."¹⁴⁵

2.1.6. Alevilerde Sünnilere Karşı Önyargılar-Negatif Söylemler

Fark edilmektedir ki, bu tür önyargı içeren tanımlamalar Sünni gruplar için de Alevi yurttaşlar tarafından kullanılmaktadır. Örneğin bir Alevi kişisi Sünni bir birey için "yabancı" kelimesini telaffuz edebilmektedir. Bu ifade kendisinden olmayan anlamı taşımaktadır. Ayrıca kimi Aleviler cami kelimesini duyduğunda bundan rahatsızlık duyabilmektedir. İbadet yeri olarak Cemevine tanınmaması, bu duygusu tetiklemektedir. Yine evlenirken "Hıristiyan olsun, Sünni olmasın" yaklaşımı da kimi

¹⁴⁴ Doğan Kaplan, "Alevilere Atılan "Mum Söndü" İftirasının Tarihsel Kökenleri Üzerine" *Hünkâr Alevilik Bektaşilik Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 2, (2014), s.41-53

Mum söndürme olayı: Kızılbaşlarla ilgili olarak dile getirilen bu ithamın dayanağının Cem âyinleri olduğu görülmektedir. Zira bilindiği üzere Alevilerin ibadet niyetiyle yürüttükleri Cem âyinleri kadın-erkek birlikte yapılmaktadır. Tarihsel olarak Safevileri destekleyen ve sırf bu yüzden Safeviliğin "başı İran'da gövdesi Anadolu'da" bir devlet olarak tanımlanmasına vesile olan Kızılbaşlar/Aleviler, Çaldıran Savaşı'ndan (1514) sonra – arka çıktıkları Safevi Devleti'nin yenilmesi nedeniyle – Osmanlı toplumunda muhalif olarak görülerek kuş uçmaz kervan göçmez yerlerde varlıklarını "kapalı toplum" hâlinde sürdürmek zorunda bırakılmışlardır. Kapalı toplum hâlinde yaşayıp âyinlerine kendilerinden olmayanları (nâ-ehil/hârici) almadıkları için Cem âyini için toplanılan köy odası vb. yerlere kadın erkek girilip ibadet edilmesi Evliyâ Çelebi'nin ifadesiyle "dedikoducu, çekiştirici, kınayıcı, herkesin ayıp ve kusurlarını ortaya döküp saçıcı, acımasız ve yerici" olan (Dankoff 2009: 702) kimi insanların böyle bir iftirayı ortaya atmasına neden olmuştur. Tabii meselenin Osmanlı-Safevi çekişmesine dayanan siyasi boyutu, bu önyargıya dayalı iftiranın yaygınlaş(tırıl)masına sebep olmuştur.

¹⁴⁵ Eklerde ilgili röportaja bakınız.

Alevi gruplarında görülmektedir. Bütün bunlar aynı coğrafyanın insanlarında ne kadar anlamsız önyargular biriktiğini göstermektedir. Ve çözüm evrensel yurttaşlık beyannamesindedir; dinlerin-kültürlerin karşılıklı olarak tanınmasında yatmaktadır; Bu temel durumun aslında Kur'an'daki "Senin dinin sana, benim dinim bana" ayetinde salık verildiği görülmektedir.¹⁴⁶

Son olarak belirtmekte fayda var; tarih boyunca süregelen, etkisini hâlâ devam ettirip kitlelere aktarılan bir takım önyargular ve söylemler Türkiye Cumhuriyetini kurmak için savaşlarda birlik olan, aynı safta yer alan insanlar arasındaki bağların kopmasına, iletişim kurmada bazı tedirginliklere ve toplumsal bütünlüğü bozmaya sebep olmaktadır. Alevi yurttaşların sayıca az olmaktan da kaynaklı olarak Sünni çoğunluğun ön yargılı ve bilgi sahibi olmadan sergiledikleri tutumlarına maruz kaldıkları sosyolojik bir gerçeklik olarak görülmektedir. Bu tarz söylemlerin ve tutumların olumlu yönde değişmesi, karşılıklı hoşgörü ve saygı Türkiye Cumhuriyetinin varlığı, huzuru ve beraberliği için büyük önem arz etmektedir.

¹⁴⁶ Haydar Gölbaşı ve Ahmet Mazlum, "Çatışma odağında Alevi-Sünni ilişkileri ve "öteki" Algısı", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt: 7, Sayı:2, (2010) s.331

2.2. TÜRKİYE’DE ALEVİ POLİTİKALARI: ÇALIŞTAYLAR

Demokratik açılım bağlamında hakları tartışılmaya başlanan Aleviler ilk kez kendilerini devletin gündeminde bulmuştur.¹⁴⁷ Demokratik hak ve özgürlükler bağlamında kendi istek ve arzularını dile getiren Aleviler, toplumsal olarak kabul görülmek ve siyasal olarak da tanınmak konusunda taleplerini dile getirme fırsatı bulmuşlardır. Yapılan Alevi Çalıştayları bu bağlamda hem toplumsal algının değişimi hem de haklar yönüyle bir ilk olmasından dolayı oldukça önem taşımaktadır. Zira Osmanlı’dan itibaren Alevilerin genel anlamda ötekileştirildiği ve Aleviliğin İslam dışı bir inanç sistemi olarak toplum zihninde yer ettiği iddia edilmiştir.¹⁴⁸ Bu çalıştay tarihi bir problem olarak Aleviliği ötekileştirmekten dolayı devletin takındığı tavırda bir değişimin göstergesi olmuştur.

Ülkede birlik ve beraberliğin güçlendirilmesi, demokratikleşme, şeffaflaşma, hukukun üstünlüğü, insan hakları, temel hak ve özgürlükler alanında beklentileri de karşılayacak şekilde adımlar atılması ve yıllardır süregelen terörün sonlandırılması amacıyla Haziran 2009 tarihinde “Demokratik Açılım” adı altında bir süreç başlatılmıştır. Süreçle birlikte; farklı toplumsal kesimleri ilgilendiren tüm sorunların ele alınarak en geniş şekliyle tartışılması hedeflenmektedir.¹⁴⁹ Bir adı da “Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi” olan bu süreçte; ilki 3-4 Haziran 2009’da, sonuncusu da 28-30 Ocak 2010 tarihlerinde gerçekleştirilen ve toplam yedi etaptan oluşan Alevi Çalıştayları önemli bir yer tutmaktadır.

Yapılan Alevi Çalıştaylarında;

- “İlgili kamuoyunun Alevilik hakkındaki belli başlı değerlendirmelerine ulaşmak,
- Alevilerin temel sorunları hakkındaki görüşlerine ulaşmak,

¹⁴⁷ Mehmet Ertan, “Aleviliğin Politikleşme Süreci: Alevi Kimlik Siyasetinin Kısıtlılıkları ve İmkânları”, İletişim Yayınları, 2017

¹⁴⁸ T.C. Devlet Bakanlığı, Alevi Çalıştayları, Nihai Rapor, Ankara, 2010, <https://serdargunes.files.wordpress.com/2013/08/alevi-c3a7alc4b1c59ftaylarc4b1-nihai-rapor-2010.pdf>. (6 Kasım 2018)

¹⁴⁹ T.C. Devlet Bakanlığı, 2. Alevi Çalıştay, İstanbul, 2009, s.5 <http://docplayer.biz.tr/5549259-2-alevi-calistayi-2-alevi-calistayi-08-temmuz-2009-istanbul.html> (6 Mayıs 2018)

- Alevi sorunun çözümü konusunda ne tür önerilere sahip olduklarını gözlemek,
- Genel kamuoyunun açılım bağlamında oluşturabileceği refleksleri tespit etmek,
- Birlik, beraberlik ve kardeşliğin önündeki engelleri belirlemek, fırsat ve imkân alanlarını çoğaltmak,
- Bir yol haritası için gerekli olan bilgi akışını kontrol etmek,¹⁵⁰ amaçlanmıştır.

Yine aynı rapora göre; Alevilik: çerçevelendirme sorunları, kimlik ve beyan sorunları, anayasal ve hukuksal sınırlar, Diyanet İşleri Başkanlığı, zorunlu din dersleri, Madımak Oteli'nin Düzenlenmesi, inanç rehberleri (dedelik), Cemevlerinin statüsü ve genel konular ele alınmıştır.

Modern Aleviliğin kritik eşikleri üzerinde, öteden beri kayda değer uyarılarıyla dikkat çeken Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) 23. Dönem Milletvekili Reha Çamuroğlu, hem bir aydın hem de siyasi bir aktör olarak, kendi toplumunun kültürel ve dinsel sorunlarına, yeniden, ancak bu sefer pratiği asla ihmal etmeyen bir teori-politikten bakmayı denediğinde, karşılaştığı tepkiler de oldukça ağır olmuştur. Projesini tam olarak açıklamadan önce bile ana temasının, Alevilere gündelik hayatta her zamankinden daha geniş bir yer ve evren açmak, dışlanmışlıkla, mağduriyet ve mazlumiyetle bilinen bir topluluğu diğer vatandaşlarla, sadece maddi görünürlük düzeyinde değil zihinsel düzeyde de eşit bir statüye getirmek olduğu görülmektedir.¹⁵¹

Toplantılar 2009 yılında yedi aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir. Her bir toplantı çalıştay formatında düzenlenmiştir. Sunumların geniş bir çerçevede tartışılması ve bir sonuca gidilmesi yönündeki kararlılık her bir çalıştayın temel özelliğini oluşturmuştur. Çalıştayların ilki 3-4 Haziran'da Ankara'da, ikincisi 8 Temmuz'da İstanbul'da, üçüncüsü 19 Ağustos'ta Ankara'da, dördüncüsü 30 Eylül'de yine Ankara'da, beşincisi 11 Kasım'da İstanbul'da, altıncısı da 17 Aralık tarihinde Ankara'da gerçekleştirilmiştir. Çalıştaylar dizisi 27-30 Ocak 2010 tarihinde Ankara

¹⁵⁰ Alevi Çalıştayları Ön Raporu, 2010, <https://groups.google.com/forum/#!topic/dunyaturbirliqi/QxTTD2DGYCw> (6 Mayıs 2018)

¹⁵¹ Necdet Subaşı, *Sırrı Faş Eylemek: Alevi Modernleşmesi*, İstanbul: Ufuk Çizgisi, 2008, s.281-182

Kızılcahamam'da gerçekleştirilen yedinci ve son çalıştayla tamamlanmıştır. Gerçekleştirilen çalıştaylara katılanların toplam sayısı, inanç rehberleriyle (dedeler) yapılan buluşma da dâhil olmak üzere 400'e ulaşmıştır. Her çalıştaya ortalama 40-45 arasında değişen sayılarda katılım sağlanmıştır.¹⁵²

2.2.1. Birinci Alevi Çalıştayı

İlk çalıştayda, Aleviler arasında söylemleri ile temayüz etmiş kişiler, inanç rehberi dedeler, kanaat önderleri, örgütsel yapılanmalarda yer alan liderler, aydınlar ve sanatçılardan oluşan katılımcılar sorunları tespit edip kendi çözümlerini ortaya koymuşlardır. Toplum ve devlet nezdinde uygulanan ayrımcılık, Alevi toplumun lideri konumundaki dedelerin statüsü, cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilmesi, Madımak olayında ölenler için anıt dikilmesi, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersinin kaldırılması, Diyanet işleri Başkanlığının kaldırılması, Hacı Bektaş Külliyesi'nin Alevilere iadesi gibi.

Cemevleri, toplumun oldukça büyük bir kısmına hizmet vermektedir. Alevi-Bektaşiliğin devamı için Cemevleri zorunludur ve bu mekânların ibadethane olarak kabul edilmesi gerekir. Dünyanın herhangi bir demokratik ülkesinde herhangi bir demokratik hükümet binlerce, yüz binlerce vatandaşının, biz bu mekânlar da ibadet ediyoruz, bu yaptığımız ibadet bu mekânlarda bir ibadethanedir, şeklinde ortaya konan tanımlamasını tartışma konusu dahi yapmaksızın kabul eder ve gereğini yerine getirir. Alevilerin taleplerinin temelini Cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilmesi oluşturur. Aleviliğin tekrardan öğretilip yaşayabilmesi için bu mekânların ibadethane olarak kabul edilip yasal bir statüye kavuşturulmaları gerekir. Cemevleri çoğu zaman kompleks yapılardır ve finansmanı zordur. Cemevleri ibadethane olarak kabul edilirse ruhsatlarını alabilecekler, diğer ibadethanelerin yararlandığı imkânlardan yararlanabileceklerdir.

Alevi toplumu için Madımak Otelinin durumu kabul edilemez bir durumdur ve bu durum yaklaşık yirmi yıldır hiç el atılmadan bekletilmektedir. Devlet Alevilerin bu konudaki taleplerini yıllardır ısrarlı bir şekilde görmezden gelmektedir. Madımak'ta yaşanan trajedi zamana yayılarak unutturulmak istenmekte bu konuda

¹⁵² Haydar Gölbaşı, "Alevi Çalıştayı Ön Raporunun Söylem Analizi", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:3, Sayı: 9,(Mart 2015), s.142-156

adım atmaktan kaçınmaktadır. Madımak oteli ilk adımda kamulaştırılarak bunca acıdan sonra hâlâ Alevileri rencide edici faaliyetlerin durdurulması gerekir. İkinci adım, devlet bu binayı yaşanan acıların tekrarlanmaması için ve gelecek nesillere ibret olması için barış anıtı ya da en azından müze haline getirilmelidir.

Alevi-Bektaşilere ait olan tarihi inanç merkezlerinin Hacı Bektaş Veli Dergâhı, Abdal Musa Dergâhı, Karacaahmet Dergâhı, Şahkulu Dergâhı gibi mekânların asıl sahiplerine verilmesi gerekmektedir. Hacı Bektaş Veli Dergâhının mevcut hali birçok karmaşa ile doludur. Aleviler için oldukça değerli olan ve sık ziyaret edilen bu mekân, müze yapılmış ve devlete bağlı hale getirilmiştir. Alevi-Bektaşilerin kendilerine ait olan bu mekâna girebilmek için para ödemeleri de dikkat çekicidir. Türkiye'nin her tarafından gelen binlerce insana hizmet etmek zor ve maliyetli bir çabadır. Dergâhı asıl sahiplerine vererek devlet hem bir hakkı teslim etmiş olur, hem de bu hizmetler bilinçli kişilerce gerçekleştirilmiş olur.

Mevcut haliyle Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) Alevilik sorunun çözümünde başlıca engel olarak durmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı kurulduğu dönemdeki amaçlarını çok aşmaktadır. Alevilere göre öncelikle laiklik ilkesine aykırı bir kurum olarak kapatılması gerekmektedir. Yine Alevilere göre Diyanet İşleri Başkanlığı hemen kaldırılamıyorsa yeniden yapılandırılmalı ve işleyişi daha adil bir hale getirilmelidir.

Alevilere göre Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersleri, şu anki haliyle bir kültür dersi olmaktan çıkmıştır ve Sünni Hanefi İslam'ının anlatıldığı ve uygulandığı bir ders olmuştur. Dersin içeriğinin yanında dersi veren öğretmenlerin İlahiyat Fakültesi kökenli olmaları ve bu öğretmenlerin dersi işleyiş biçimi toplumsal barışa katkı yapmak yerine Alevi-Sünni gerilimini artırmaktadır. Bu dersin zorunlu hale getirilmesi 1980 Darbesinin bir sonucudur ve sadece bu neden bile, kaldırılması için yeterlidir. Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersleri, seçmeli ders olarak okutulabilir. Bu durumda müfredatın hazırlanmasında ve Alevilik ile ilgili konuların yazılmasında Alevi inanç önderleri ve temsilcilerinden oluşacak bir kurul bu çalışmalara katkıda bulunmalıdır. Bu dersi veren öğretmenlerin İlahiyat bölümü mezunlarının dışında olması daha faydalı olacaktır.¹⁵³

¹⁵³ T.C. Devlet Bakanlığı, Nihai Rapor, 2010, s.133-160.

Bu taleplerin ilk dördü tamamen Alevileri ilgilendiren taleplerdir ve Aleviler açıkça bu taleplerle ilgili olarak ne devletin ne de başka grupların fikir ya da öneri sunmalarının hoş karşılanmayacağını belirtmişlerdir. İkinci kısım taleplerin değerlendirilmesinde toplumun her kesiminin görüşlerinin alınması doğru bir yoldur. Yine bu ikinci kısma giren taleplerin yasal mevzuatlarla da ilgisi yadsınamaz. Bu taleplerde dile getirilen Diyanet İşleri Başkanlığı Din dersi konuları anayasa değişiklikleri gerektiren konulardır. Anayasa değişiklikleri ise, toplumsal mutabakatlarla sağlanabilir. Bu talepler aynı zamanda toplum din ve devlet arasındaki ilişkilerin gözden geçirilmesini yeni bir mutabakat sağlanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle çalıştayları hazırlayan moderatör, konuların akademisyenler, gazeteciler, ilahiyatçılar, siyasetçiler, sivil toplum kuruluşları tarafından da ele alınması ve mümkünse bir sonuç çıkarılması için toplam yedi çalıştay düzenlemiştir.

2.2.2. İkinci Alevi Çalıştayı

Akademisyenlerin katılımı ile gerçekleştirilen ikinci çalıştayda mevcut akademik literatürde Aleviler nasıl değerlendirilmektedir, Alevi sorununun belli başlı yönleri hakkında akademik ilgi topluma ne tür imkânlar sunabilir, Alevi toplumunun tarihsel kültürel ve inançsal düzeydeki yapılanma arzusunun bugün ortaya çıkardığı sorunlar akademik araştırmaların ürettiği bilgi ekseninde nasıl ele alınabilir konuları tartışılmıştır. İlk ortaya konan şey, özelde Alevilik araştırmalarının genelde dini araştırmaların yetersiz olduğudur. Bu duruma neden olarak akademisyenlerin son döneme kadar toplumun önemli bir yapı taşı olan din konusuna mesafeli olmaları gösterilmiştir. İkinci bir neden olarak, sadece din ve Alevilik üzerine değil Kürtler üzerine yapılan çalışmaların da az olması nedeniyle devletin tutumunun bu konularda etkili olduğu belirtilmiştir.

Akademisyenlerin geneli Alevi sorunlarının çözümünün sorunları, sadece onların değil, tüm toplumun talepleri olarak görüldüğünde çözümün daha kolaylaşacağını belirtmişlerdir. Temel sorun, hak ve özgürlükler sorunudur. Tüm toplumsal grupların hak ve özgürlüklerini artıran yeni yaklaşımlar benimsenirse Alevilerin sorunları da çözülecektir. Mevcut şartlar güvenlik endişesi ile oluşturulmuş şartlardır. Bu tutumun yerine devletin diğer konularda olması gerektiği gibi farklılıklara izin veren yeni bir anlayışla yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Bugün Alevilerin sorun olarak ortaya koyduğu Diyanet İşleri Başkanlığı ve Din

Kültürü ve Ahlâk Bilgisi anayasa ile belirlenen ve toplumu kontrol altına almayı amaçlayan yapılardır. Bu yapıların kaldırılması anayasa değişikliği gerektirmektedir. Zor bir iş olan anayasa değişikliği tek başına sorunu çözemez zira Diyanet İşleri Başkanlığı kaldırılrsa yerine ne ikame edilecektir belli değildir, ya da ikame edilmeyecekse bu boşluk nasıl dolacaktır belli değildir.

Katılımcı akademisyenlerin bir kısmı ise bu tür tartışmalarla bir yere varılamayacağını Alevilerin birçok sorununun siyasi olduğunu belirtmiş siyasilerin bu sorunları iyi niyetle yaklaşarak çözebileceğini ifade etmişlerdir. Diyanet İşleri Başkanlığına ya da din dersine takılı kalıp diğer çözümleri mümkün konuları ihmal etmek yanlışına düşülmemelidir. Cemevlerinin durumu, Alevilerin şikâyetinde bulunduğu ayrımcılıklar, madımak olayı gibi sorunlar siyasetin çözebileceği konulardır. Yine bu akademisyenlere göre Aleviliğin ne olduğunun tartışması yalnız Alevileri ilgilendirir. Aleviliğin ne olduğunu tartışmaya açmak zaman kaybına yol açmaktan başka bir işe yaramaz yapılan çalışmaların iyi niyetine gölge düşürür.

2.2.3. Üçüncü Alevi Çalıştayı

Alevi Çalıştaylarının üçüncüsü, tartışmaların odağında yer alan ilahiyat Akademisyenlerinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı, zorunlu din dersi, din görevlileri ve ilahiyat fakültelerinin durumu konuları böyle bir çalıştayı zorunlu kılmaktadır. Din alanında bilgi üreten bir yapı olarak İlahiyat fakültelerinin Alevilik hakkında nasıl bir bilgi ürettiği tartışmaların konusudur. Türkiye’de Alevilik ile ilgili çalışmaların büyük çoğunluğu İlahiyat Fakültelerinde yapılıyor. Geriye kalan çalışmalar, sosyoloji ve antropoloji fakültelerinde yapılmaktadır.

Çalıştayda, akademisyenler eleştirileri kendilerine de yönelterek buldukları yerden kendilerini hakikatin yegâne temsilcisi olarak görmeye başlamaktadırlar. Bu durumun doğal sonucu ise ilahiyatçıların sadece Alevilere değil diğer Sünni mezheplere ve dinlere karşı yukarıdan bakan durumuna sokuyor olmasıdır. İlahiyatçılar, Aleviliğe bakış açılarını olması gerektiği gibi içeriden değil; dışarıdan, oryantalist olduğunu belirtmekten çekinmemişlerdir. İlahiyat camiasında Sünniliğin dışında bütün inanışlar hangi isim altında olursa olsun pek kabul görmemiştir.

İlahiyatçılar Aleviler tarafından sert tepki gösterilen tanımlama anlayışını da eleştirmişlerdir. Aleviler kendilerini nasıl tanımlıyorlarsa bu tanımlar birden çok

şekilde de olabilir tüm toplum gibi ilahiyatçılar da buna saygı duymak zorundadır. Öte yandan ilahiyatçıların da bir tanımlama yapmasına saygı gösterilmelidir.

Çalıştayda, bazı katılımcıların itirazı olmasına rağmen Cemevinin mabet olarak kabul edilmesinden yana bir söylem gelişmiştir. Din dersinin müfredatında Aleviliğe yer verilmesi çalışmaları zaten vardır. Bu çalışmalara Alevi önderler de katılmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kaldırılması kısa vadede mümkün görülmediğinden yeni bir yapı oluşturulana kadar Alevilerin kendi kurullarını Diyanet bünyesinde oluşturmaları en makûl çözüm olarak görülmektedir.

2.2.4. Dördüncü Alevi Çalıştayı

Dördüncü Alevi çalıştayı, sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Alevi topluluklar da toplumun diğer grupları gibi taleplerini sivil toplum örgütleri vasıtasıyla duyurmaktadırlar. Sivil toplum örgütleri sorunların çözümünde önemli katkı sağlaması beklenen kuruluşlardır. Sivil toplum örgütlerinin Alevilerin sorunlarını ne şekilde ele aldığına görülmesi açısından böyle bir çalıştay düzenlenmiştir.

Dördüncü çalıştay katılımcılarının demokrasiyi kişisel hak ve özgürlükleri temel referans olarak aldığı bir toplantı olmuştur. Sorun, Alevilik ya da Aleviler değildir, sorun, devletin bu güne kadar Alevilere karşı ihmâlkâr bir tavır almasıdır. Esas değişmesi gereken devletin bu bakış açısıdır. Katılımcılar, sorunun Alevilerle Sünniler arasında ya da Kürtlerle Türkler arasında olmadığını devletin vatandaşları arasında ayrımcı bir politika izlemesinde olduğunu ifade etmişlerdir. 'Kendi yurttaşından, kendi yurttaşının farklılığından, inancından düşüncesinden hatta kıyafetinden korkan bir anlayış modern devlet anlayışı değildir.' Bu anlayış yerini temel insan hakları ve özgürlüklerini ön plana alan anlayışla değiştirmelidir. Bunun yolu da sivil bir anayasa hazırlamaktan geçmektedir.

Dördüncü Çalıştay, sorunların çözümü için farklı önerilerin bulunduğu bir Çalıştay olarak öne çıkmaktadır. Pozitif ayrımcılık kuralının bu konuda uygulanması önerisi desteklenmiştir. Alevi sorunlarının tümünden çözülmesini beklemek yerine uygun durumlarda pozitif ayrımcılık yapılabilir. Cemevlerine ibadethane statüsü verilmesi beklenmeden yer bulma konusunda yapımı esnasında ve sonrasında maddi kolaylıklar sağlanabilir. Devlet Alevilikle ilgili yayınlarda teknik destek verebilir.

Alevi-Sünni ayrışmasının önüne geçmek için her sivil toplum örgütü en az bir alevi üye olabilir. Aşure günü tatil yahut bayram ilan edilebilir.

Önerilerden biri de, azınlık kavramı ile alakalı komisyon kurulması önerisidir. Türkiye’de azınlık kavramı farklı anlaşıldığı için toplumsal gruplar bu kavramdan uzak duruyorlar. Azınlık kavramının beraberinde getirdiği bir kavram olarak ayrımcılık konusunda hükümetin atması gereken adımlar var. Türkiye ayrımcılık karşıtı bir yasayla kurum oluşturmalıdır. Ayrımcılık ve hak ihlalleri ile ilgili olarak kurulacak bu kurum sadece Alevilerin değil diğer azınlıkların uğradığı ihlalleri de inceleyerek bu ihlalleri önlemede ve cezalandırmada etkili olabilir.

Bu Çalıştayda Alevilerin talepleri açısından Madımak olayı diğer konulardan öne çıkmıştır. Tartışma, otelin müze ya da anıt yapılıp yapılmamasından çok kavramlar üzerinden yapılmıştır. Toplumun Madımak olayı ile yüzleşmesi gerektiği belirtilmiştir.

2.2.5. Beşinci Alevi Çalıştayı

Alevi Çalıştaylarının beşincisi, medya mensuplarının katılımıyla gerçekleşmiştir. Katılımcıların birçoğunun aynı zamanda akademik geçmişlerini olması, sorunlara daha somut çözümler önerilmesini de sağlamıştır. Medyanın Alevilere, Alevi sorununa bakışının ve sorunun çözümünde oynayabileceği rolün tartışılmaya açıldığı toplantıda medyanın bu sorunun çözümünde neler yapabileceği değerlendirilmiştir.

Medya mensuplarının en çok tartıştıkları konuların başında, basın yayın kuruluşlarının Alevilik konusundaki cahillikleridir. Geçmişte yaşanan yanlışlıkların bu cahillikle doğrudan bağlantısı vardır. Alevilik konusundaki bilgisizlik iyi niyetle bile birçok hata yapılmasına yol açmaktadır. Basın yayın kuruluşları bünyelerinde Aleviliğe hâkim çalışanlar bulundurmaları zorunludur.

Çalıştayda şimdiye kadar konuşmacıların fazla değinmediği bir konu olan Aleviliğin son döneme kadar kendini açıklamadığı gerçeği dile getirilmiştir. Son on beş yıla kadar Alevilik hakkında Alevilerin kendilerinden bile bilgi alabilmek zordu. Katılımcılar bu iddiayı ortaya atarken Alevilerin bugüne kadar uğradıkları baskıları ve yazılı kaynaklarının az olması durumunu göz ardı etmeden Aleviliğin kapalı toplum yapısına dikkat çekmişlerdir.

Çalıştayda katılımcılar temel problemlerden birinin Aleviliğin kurumsallaşması olduğunu dile getirip devletin Aleviliği tanınmasıyla eskiden olduğu gibi dede-talip bağının yeniden kurulmasının ve Cemevinin bu bağın kurulduğu yer olmasının sorunun çözümünde mesafe aldıracağını belirtmişlerdir. Bu görüşün karşısına Alevilerin kendilerini seküler bir tarzda yeniden inşa etmek isteyebileceği nedeniyle dindarlaştırma çabasının yanlış bir yol olduğu görüşü belirtilmiştir. Din dersleri, Cemevleri, diyanet içinde veya dışında oluşturulacak kurumlar yoluyla Alevilerin dindarlaştırılması şimdiye kadar devletin dışında var olmaya çalışan Aleviliği devlet bünyesine almak olarak anlaşılabilir. Ülke olarak bizim temel sorunlarımızdan birisi olan devletin her şeyi kuşatmışlığı durumundan, merkezin yönlendirmelerinden uzak durmaya çalışan ve bunu bir noktaya kadar başarmış olan Alevileri, tekrar merkeze bağlamaya çalışmak doğru olamayabilir.

2.2.6. Altıncı Alevi Çalıştayı

Çalıştayların altıncısı, siyasi katılımcıların bir araya gelmeleri ile gerçekleştirilmiştir. Millet Vekilliği ve bakanlık yapmış ya da yapıyor olan farklı partilere mensup siyasetçiler Alevilerin talepleri ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Alevi sorunları ile ilgili geçmişte neler yapıldığı ve şimdi neler yapılması gerektiği konusunda düşüncelerini ortaya koyan katılımcıların sorunların çözümünde ortak görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların siyasi olması konuşmalarında daha sorumlu bir tavır almalarına neden olmuş olabilir. Aleviliğin İslam dininin içinde bir inanç olduğunun en fazla vurgulandığı bir toplantı olmasını bu nedene bağlayabiliriz. Diyanet İşleri Başkanlığının tüm İslam inançlarını kapsayacak şekilde yeniden yapılandırılması konusunda da oluşan mutabakat da yine siyasetlerin siyasetin çözüm üretme potansiyelini gösteriyor.

Katılımcılar Alevilerin hem Osmanlı Devletinin hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında etkin rol almış olmalarına rağmen bu çabalarının ve fedakârlıklarının karşılığını alamadıklarını belirtmişlerdir. Alevi toplumunun eğitim seviyesinin yüksek olmasına rağmen müsteşar, emniyet müdürü, vali gibi yönetici kadrolarda şuanda ya hiç bulunmadıklarını ya da çok sınırlı sayıda olduklarını belirterek bu haksızlığa dikkat çekmişlerdir. Bu durum, alevi katılımcılara göre devletle aleviler arasında bir bütünleşme gerçekleşmediğinin göstergelerinden biridir. Katılımcıların bu çalışmalar yoluyla Alevilerde ve tüm toplumda meydana gelen

sorunların çözüleceğine dair umudun boşa çıkmasından büyük endişe duyduklarını dile getirmişlerdir. Çalıştaylar yoluyla Alevilerin temel problemleri ortaya konmuş ve mutabakat sağlanmış görünmektedir. Alevi toplumu artık somut adımların atılmasını beklemektedir. Önceki dönemlerde bazı çalışmalar yapılmış ancak sonuç alınmamıştır. Bu durum, Alevilerin devlete olan güvenini azaltacaktır.

Çalışmaya katılan siyasetçiler sorunların devletin imkânlarını adaletli bir şekilde dağıtmamasından kaynaklandığını, İslam'ın Hanefi yorumunun desteklenirken diğer yorumların yok sayıldığını sorunun temelinde bu ayrımın bulunduğunu belirtmişlerdir. Devlet imkânlarını bir inanç grubunu desteklemek için kullanmamalıdır. Katılımcıların ortak görüşü sorunun eşit yurttaşlık sorunu olduğu bu halledildiği zaman diğer sorunların kendiliğinden ortadan kalkacağı noktasındadır.

Altıncı Alevi çalıştayında siyasi katılımcılar Alevi sorunları içerisinde Madimak olayını konuşurken bu olayı açıklamakta zorlandıklarını belirtmiş, ülke içerisinde ortaya çıkan ve farklı kesimlere yönelik şiddet içeren eylemlerin temel sebebinin yetiştirilen insan modeli olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrımcılık konusunda en mağdur kesim olduğunu düşünen Alevi katılımcılar, eğitim modelinin acilen gözden geçirilmesini ve farklılıklara saygılı bireyler yetiştirecek yeni bir model uygulanmasının gerekliliğini belirtmişlerdir.

2.2.7. Yedinci Alevi Çalıştayı

Bu Çalıştay, diğer toplantılara katılan konuşmacıların bir kısmının çağırılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Üç gün süren son Çalıştay, o zamana kadar yapılan çalışmaları belirli bir sonuca ulaştırmak, ortak bir takım kararlara varmak ve bu kararları hükümete ve kamuoyuna iletmek için yapılmıştır. Çalıştayda diğer toplantılarda ortaya konan çözüm önerilerinin tüm tarafların onaylayabileceği, yeni çatışmalara zemin hazırlamayacak bir formülle ortaya koymak temel yaklaşım olarak benimsenmiştir.

Gerçekleştirilen yedi çalıştayın sonunda hedefe ulaşıp ulaşılmadığı konusunda değerlendirme yapmak gerekirse genel görüş çalıştayların herhangi bir ilerleme sağlamadığı noktasındadır. Nedenlerini mercek altına aldığımızda görülmektedir ki, Alevi temsilciler ve hükümet temsilcileri arasında sorunlara farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Alevi temsilciler sorunlara siyasal açıdan yaklaşmakta ve taleplerini bu yönde dile getirmektedirler. Onlara göre mesele eşit hak ve özgürlükler

meselesiydi. Hükümet temsilcileri ise Alevilik tanımlamalarını ve sorunların çözümünü dinsel pencereden değerlendirmektedir. Çalıştaylar sonucunda da ilerleme kaydedilememesinin en temel sebebi ortak bir dilin konuşulamamasıdır. “Alevilerin taleplerine cevap üretmeye çalışırken teolojik alanda yeni bir bilgi üretilmesi gerektiğinin söylenmesi, mevcut durumdan hareket etmek yerine teolojik bir sorgulamaya girilmesi bizatihi kuşkuyla karşılanabilir. Dile yansıyan iktidar ilişkileri ve maduniyetlerin konuşmayı imkânsız hale getirmemesi için öncelikle tarafların ortak bir dil kurmaya açık ve hevesli olması gerekir. Alevilerin kendi aralarındaki anlaşmazlıkları vurgulamak ya da Aleviliğin şifahi bir kültür olduğunun altını çizmek bugüne kadar çözüm üretme sürecine katkı sağlamadı.”¹⁵⁴ Diğer yandan, Murat Borovalı ve Cemil Boyraz’a göre: “Hükümet kanadının, iddia ettiği üzere tartışmada tarafsız bir hakem rolünü oynamadığı açıkça görülmekteydi. Hükümet kanadının sürekli olarak ‘yavaş ve dikkatli adımlar’ atılması ve ‘herkesi tatmin edecek bir yol haritası’ çıkarma gerekliliğini vurgulaması; Alevi örgütlerini, hak taleplerini ifade etmek ve çözüm önerilerini sıralamaktan ziyade, savunmacı bir çerçeveye ve farklı grupları ‘ikna etmesi’ (7. Çalıştay: 427) gereken bir pozisyona sıkıştırıyordu. Diyaloğun adil temelini sarsacak bu sorunlu yaklaşım, konunun siyasi ve hukuki yanlarından ziyade teolojik tartışmaların belirleyici ağırlıkta olmasına sebebiyet veriyordu.”¹⁵⁵

2.2.8. Nihai Raporun Yayınlanması

Çalıştaylar bittikten sonra bu çalışmalar hükümet tarafından raporlaştırılmıştır. Dört bölümden oluşan nihai raporun ilk bölümünde, Alevilerin özellikle son yirmi yıldır ortaya koydukları sorunlar, bu sorunların dile getiriliş tarzı, kurumsal çeşitliliğin sorunların dile getiriliş tarzına etkileri, devlet ve siyaset tarafından muhatap alınış tarzı işlenmiş ve yeni bir dile ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. İkinci bölümde Aleviliğin Sünnilik ve Şiiliğe göre var olan dezavantajlarının Alevi sorunlarının oluşmasına etkisi tartışılmıştır. Sünnilik gibi baskın bir mezheb olmaması, yazılı kaynakların yetersizliği, devletin baskısı gibi dezavantajlara Cumhuriyetle birlikte mevcut kurumlarının ortadan kaldırılması ve

¹⁵⁴ Nigar Tuğsuz, “Alevi Açılımı”nın Neresindeyiz?”, *Seta Perspektif*, Sayı:81, (2014), s.2

¹⁵⁵ Murat Borovalı ve Cemil Boyraz, “Türkiye’de Cemevleri Sorunu: Haklar ve Özgürlükler Bağlamında Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Mülkiye Dergisi*, Cilt: 40, Sayı: 3, (2016), s.63

buna tepki verilememesi eklenmiş, özellikle 1960'lerden sonra hızlı kentleşme ile hazırlıksız yakalanan modernleşmenin getirdiği kayıplar birçok Aleviliğin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bir ucunda Aleviliği İslam'ın merkezine koyarak yapılandırmaya çalışanların yer aldığı diğer ucunda dini hatırlatmalardan uzak seküler bir yapılanma isteği içerisinde olanların yer aldığı Alevi toplum örgütlerinin sorunlara ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerinde farklılık ortaya konulmaktadır.

Üçüncü bölüm Cumhuriyetin kurulmasıyla ortaya çıkan erken rehabet ve modernleşme isteğinin maliyetinin hesaplanmamasının doğurduğu sonuçları Alevi toplumuna hatırlatma girişimi olarak belirlemektedir. Tüm dünyada geleneksel yapılar laiklik, sekülerleşme, küreselleşme dalgalarının yarattığı tahribatı azaltmaya çalışırken Alevilerin daha fazla laiklik istemesi anlaşılır bulunmamaktadır. Modernleşmenin getirdiği çözümler konusunda Aleviler diğer din ve cemaatlerin tavırlarına kendilerini koruma ve güncelleme yöntemlerine pek az dikkat vermişlerdir.¹⁵⁶ Bölümün sonlarında Alevilerin yoğunlaşan taleplerine şimdiye kadar görmezden gelen devletin son dönemde farklı yaklaşımla ele almaya başladığı anlaşılmıştır. Bu tutum değişikliğinde en önemli etken örgütlü Aleviliğin gittikçe artan baskısıdır. Şehirleşmeyle birlikte örgütlenen Alevilik devleti kendini muhatap almaya zorlamaktadır.

Raporun çalıştayları ele aldığı bölüm, dördüncü bölümdür. Çalıştayların yapılmasına neden olan taleplerin ele alındığı bu bölümde, bu taleplerin değerlendirilebilmesi için temel koşul olan devlet ve Alevilerin birbirini tanıma ve tanımlama sorunu ilk ele alınan konudur. Taleplerin hangi zeminde tartışılıp çözüm aranacağı bu yapılacak tanımlamaya bağlıdır. Tanımın içeriği konusunda ne devlet ne başka bir toplumsal grup müdahalesi kabul edilemez. Alevi toplumu böyle bir talepten hoşnut olmasa da devletin böyle bir talebinin olması anlaşılır bir şeydir. Aleviler, bu talebi Alevilerin Sünnilik içerisinde asimilasyonu olarak yorumlamakta ve ayrıca Aleviliğin çeşitliliğini ortadan kaldıracığını iddia etmektedirler. Bu eleştiriler akılda tutularak, Aleviliği İslam üst başlığı altında kendine özgü bir yorum olarak tanımlamak mümkün olabilir.

¹⁵⁶ T.C. Devlet Bakanlığı, Nihai Rapor, 2010, s.66

Çalıştaylarda en çok dile getirilen sorun, Alevilere yönelik ayrımcılıktır. Cumhuriyetle birlikte getirilen eşit vatandaşlık haklarına çok partili hayatla başlayan müdahaleler, 1980 Darbesi ile zirveye ulaşmıştır. Özellikle darbeden sonra devlet Sünni bir organizasyona dönüştürülürken Aleviler ihmal edilmiştir. Bu durum zamanla kamu kurumlarında bir yerlere gelebilmek için Aleviliğini saklamayı zorunlu kılmıştır. Maraş olayları, Çorum Olayları ve Madımak'ın da gösterdiği gibi ayrımcılık toplum içerisinde de görülmektedir. Modern toplum anlayışına ve anayasaya uymayan bu durumun bir an önce düzeltilmesi gerekir.

Rapor, bugün Alevilerin yaşadığı sıkıntıların önemli bir bölümünün Cumhuriyet anayasalarıyla ilgili olduğunu belirtir. Cumhuriyetin Laiklik anlayışı oldukça tartışmalıdır. Dini hayatın önüne çıkarılan engellerin çoğu anayasadaki laiklik ilkesine bağlanmaktadır. Hâlbuki laiklik ilkesinin temellerinden biri de her toplumsal grubun kendi dini anlayışını özgürce yaşayabilmesini sağlamaktır. Sorunların çözümü için laikliğin yeni bir anlayışla ele alınması gerekmektedir. Benzer şekilde Alevilerin ibadetlerini yerine getirdiği mekânlar olan tekke ve dergâhların kapatılması ve Alevilerin inanç önderleri dede-babaların bu unvanlarının ellerinden alınması ve kullanılmasının yasaklanması Alevilerin önündeki anayasal sıkıntılardır. Aleviler için kutsal bir yer olan Hacı Bektaş Veli Dergâhının Alevilere iadesi konusunda da anayasal engeller bulunmaktadır.

Raporun özellikle altını çizdiği noktalardan birisi olan Alevilerin taleplerinin yerine getirilmesindeki anayasal engelleri önemsememeleri ve devrim kanunlarına yönelik bir çalışmanın bulunmamasıdır. Rapora göre, Alevilerin bu tutumlarının temelinde Cumhuriyete kayıtsız bağlılıklarının Alevilere maliyetlerini sorgulamamanın yanında bu kanunların değiştirilmesi durumunda Sünnilerinden bu imkânlardan yararlanacak olması endişesi vardır. Rapor, Diyanet İşleri Başkanlığını modern Türkiye kurulurken dini alanın yerinin belirlenmesi için kurulmuş bir kurum olarak ele almaktadır. İslam dininin Hanefi fihkî ve Maturudi kelamı merkeze alınıp desteklenirken özellikle otorite karşıtı, hilafet ve saltanat taraftarı tasavvufî eğilimler yok edilmek istenmiştir. Böylece devlet İslam dininin belirli bir formunu tanımış ve tanımlamış hepsini tek bir forma sokmuştur.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Cumhuriyetin ilk kurduğu kurumlardan birisidir. Kuruluş kanununda “devlete ait işlerin dışında” İslam dinine ait alanların yönetilmesi

bu kuruma bırakılmıştır. Devletin din ile olan mesafesi ilk çeyrek yüzyıldan sonra aşınmaya başlamış, bunun sonucunda Diyanet din alanını kontrol eden devletin güçlü kurumlarından biri haline gelmiştir. 1965 yılında çıkarılan bir kanunla İslam dininin inanç, ibadet ve ahlâk esaslarının yürütülmesine ibaresine toplumu din konusunda aydınlatma görevi de eklenmiş, 1982 Anayasası ile birlikte toplumun birlik ve bütünlüğünü sağlamak görevi de verilmiştir.

Günümüz Türkiye'sinde Diyanet Cumhuriyetle yaşıt, önemli bir bütçeye sahip, on binlerce çalışanı bulunan, oldukça zenginleşen çalışma alanlarına sahip bir kurumdur ve kaldırılması daha fazla problem doğuracaktır. Dini alanın cemaatlere terk edilmesi isteği cazip gelse de tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Önerilerden birisi, kurum muhafaza edilirken faaliyetleri daraltılmalı ve cemaatlerin önlerinin açılması önerisidir. Alevilerin Diyanet kurumundan doğrudan almak isteyeceği bir hizmet olmadığına göre ve bu durumu Alevileri dönüştürmeye yönelik bir faaliyet olarak göreceklere belirttiklerine göre ilk seçenek, cemaatlerin gücünün artırılması olarak görünmektedir. Alevilere ait ikinci bir öneri, Diyanet'e ayrılan bütçeden Alevilere de pay verilmesi Alevilerin bu bütçe ile kendi kurumlarında kendi ibadetlerini gerçekleştirmesidir. Her iki durumda da yeni bir anayasal çerçeve gerekli olarak görülmektedir.

Rapor, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersleri ile ilgili olarak öncelikle eleştirilerin bilgi eksikliğini belirtmekle başlar. Birçok Avrupa ülkesinde devlet okullarında bu dersler verilmektedir ve bazılarında zorunludur. Türkiye'nin de kabul ettiği uluslararası sözleşmeler dini özgürlüğü ve din eğitim ve öğretimini temel haklardan biri olarak kabul etmekte; devletlerin bu eğitimi bilimin ışığında adil ve doğru bir şekilde vermesi istenmektedir. Uluslararası kurumların Türkiye ile ilgili temel eleştirisi uygulama biçimindedir. Bu dersler tarafsızlık ve çoğulculuk ilkelerini yerine getirmediği ve ebeveynlerin inançlarına saygı göstermediği için eleştirilmiş ve düzeltilmesi istenmiştir.

Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersleri 1982 Anayasası ile zorunlu hale getirilmiştir. Kanun eğitim ve öğretim özgürlüğünün kötüye kullanılmasını önlemek için din kültürü ve ahlâk öğretimini devletin gözetim ve denetimi altına aldığını bildirmektedir. Çalıştaylarda da vurgulandığı gibi kanun, aslında eğitim ve öğretimi birbirinden ayırmaktadır. Bununla birlikte buradan çıkarılacak olası sonuçların aynı

zamanda Tevhid-i Tedrisat kanunuyla da uyumlu olması gerekmektedir. Alevilerin ilk talepleri olarak derslerin kaldırılması anayasa engelinin aşılmasını gerektirir. Diğer seçenek olarak sunulan din eğitim ve öğretiminin vakıflara ve cemaatlara devredilmesi ise, Tevhid-i Tedrisat kanununun yeniden gözden geçirilmesini gerektirmektedir. Köklü bir değişikliğe gidilmeden yapılabilecek şey ise, DKAB derslerinin müfredatını tüm inançları öğretecek şekilde genişletmek ve bu dersin öğretmenlerini farklı bir eğitimden geçirmek olarak görülmektedir.

Rapora göre tarihsel olarak ayin-i cemlerin yapıldığı sabit bir mekân bulunmamaktadır. Ayin-i cemin merkezinde olan dede belirli zamanlarda değişik yerlerde bu ibadeti gerçekleştirmektedir. Rapor, buradan cemevlerinin kente göçle ortaya çıkan modern mekânlar olduğu sonucunu çıkarmaktadır. Bektaşiliği Alevilikten ayıran rapora göre, Bektaşilerin ibadet yeri de olarak kullandığı tekke ve dergâhlar Alevilere nispet edilemezler. Bununla birlikte, böyle bir özdeşlik kurulsaydı bile Tekke ve Zaviyeler Kanunu bu mekânlara statü verilmesini engelleyecekti.

Aleviler geçmişte devletten cemevleri için arazi tahsisi, kurum giderlerinin karşılanması gibi maddi taleplerde bulunurken artık cemevlerinin bir ibadethane olarak kabul edilmesini talep etmektedirler. Cemevlerinin yasal bir statüye kavuşması Aleviliğin yeniden yapılandırılması için merkezi öneme sahiptir. Çalıştaylarda cemevlerine hukuki bir statü kazandırılması noktasında görüş birliği vardır; ancak ibadethane olarak ifade edilmesi Sünni katılımcılarda endişeye sebep olmaktadır. Her dinin bir tane ibadethanesi olduğu fikrinden hareketle İslam üst başlığında caminin ibadethane kabul edilmesini öneren Sünni katılımcılar dini bir ayrılığa gitme ihtimalinden çekindiklerini belirterek toplumda birlik ve beraberliğin bozulmaması için ibadethane kelimesine karşı çıkmışlardır. Çalıştaylarda ortaya konan önerilerden birisi ilgili kanunda yapılacak değişiklikle “Cemevlerine aynı imkânlar sağlanır” ibaresinin eklenmesinin sorunun çözümü için yeterli olacaktır.

Cemevi sorunu Alevilikte merkezi öneme sahip dede-babaların sorunları ile birlikte ele alınmaktadır. Dedeler, Alevilikte hem kutsal bilgiyi saklayan hem ibadetleri yöneten hem de hukuki görevleri üstlenen kişidir. Unvanların kullanılmasını yasaklayan kanunla birlikte zayıflayan dedelik kentleşmeyle birlikte cemaatlerinden de kopmuştur. Aleviliğin yeniden yapılandırılmasında dedeliğin ihyası en önemli

aşamadır. Farklı bakış açıları bulunsa da dedelere maaş bağlanması ve dedelerin eğitimi için kurumların oluşturulması genel olarak Alevilerin talepleri arasındadır.

1993 yılında Madımak Otelinde meydana gelen olay Alevilere göre şimdiye kadar kendilerine karşı sürdürülen asimilasyon ve yok etme politikalarının bir sonucudur, aynı zamanda bu otel, yüzlerce yıllık bu sürecin somut nesnesidir. Aleviler bu otelin geçmişi unutmamak ve gelecekte bu tür şeylerin yaşanmasını önlemek amacıyla müzeye dönüştürülmesini istemektedirler. Sünni katılımcılar hem bu olayın yaşanmasını hem de otelin uzun yıllardır faaliyet göstermesini mazeretsiz bir şekilde kınamışlardır. Sünni katılımcılar mevcut durumun tüm Türkiye’de yarattığı ayrışmayı göz önünde bulundurarak otelin müze yapılmasının yeni ihtilaflara yol açmasından korktuklarını belirtmişlerdir. Otelin kamulaştırılması ve tüm Sivas halkına hizmet edecek bir mekâna dönüştürülmesi ortak karardır.¹⁵⁷ Otelin giriş katındaki bölüme bu acı olayı yansıtan bir pano konulması ve bu olayda hayatını kaybedenlerin isimlerinin yer alması uygun görülmüştür. Rapor, çalıştaylarda müzakereler sonucu üzerinde uzlaşılan konuların değerlendirilip çözüme ulaştırılması dileğiyle hükümete maddeler halinde bildirilen çözüm yollarının ortaya konulmasıyla bitirilmiştir.

Nihai Raporu ve çalıştaylara yönelik eleştirilerin başında tanımlama sorununun dayatılması gelmektedir. Genel olarak, Alevi toplumu siyasal iradenin Aleviliği tanımlama ve yeniden inşa etme niyeti içerisinde olduğu endişesini çok sesli bir şekilde dile getirmektedirler. Bazen doğrudan devlet bazen de siyasal irade, Aleviliği tanımlamak istemi ile suçlanmaktadır. Alevi çalıştayının hem yapılmasına hem de nihai raporun kendisine yöneltilen temel eleştiri tanımlama girişimidir. Alevi vatandaşlarda mitinglerde ‘Devletin Alevi’si olmayacağız.’ sloganını tekrarlamaktalar. Alevilerin Aleviliği tanımlamak için yapılan çalışmaları ‘dışarıdan’ yapılan çalışmalar olarak ve bilgi ve anlam eksikliği nedenlerini ileri sürerek karşı çıkmaları doğal bir durumdur. Üstelik bu tanımları yapan kurumların Aleviler açısından sakıncalı kurumlar olması Alevilerin endişelerinin artırmaktadır. Ortaya konan bu tepkilerin aslında bu kurumlara yönelik güvensizliğin bir neticesi olduğu açıktır. Tanımlama sorununun Aleviler açısından da bir krize yol açtığını belirten Ecevitoglu’na göre bu durumun siyasal mücadeleyi aşan yönü bulunmaktadır.

¹⁵⁷ T.C. Devlet Bakanlığı, Nihai Rapor, 2010, s.179-185.

Ecevitoglu'na göre modernleşme ile birlikte Aleviler ile Alevilik arasındaki mesafenin açılması Aleviliğin tanımlanmasında bir sorun oluşturmaktadır ve bu ilk elden Alevilerin kendi sorunudur.¹⁵⁸

Çalıştayların birinci konusu, Alevi sorunları iken ikinci konusu ise yeni, sivil, özgürlükçü bir anayasaya olan ihtiyaçtır. Hemen her çalıştayda katılımcılar yeni bir anayasa ihtiyacından bahsetmişlerdir. Katılımcılar yapılacak yeni anayasa için Alevilerin katkısının önemli olduğunu vurgulamış Alevilerin anayasa çalışmalarında masada olmaları gerektiğini ifade etmişlerdir.

Açılımla ilgili temel sorunun karşılıklı güven sorunu olduğunu tespit eden rapor, hükümet tarafından yapılan çalıştayların her şeyden önce Aleviliği diyalog ve tartışma konusu haline getirdiğini belirtmiş, artık Aleviliğin Türkiye'de tanınmaya başladığını iddia etmiştir. Çalıştayların ilgili tarafları bir araya getirerek bu güven bunalımını aşmada yardımcı olması yanında doğrudan bilgi alışverişine imkân vermesi açısından da önemlidir. Türkiye artık bir konu hakkında bir politika oluştururken halkında bilgisine başvuru bir ülke olamaya başlamıştır. Bu durumda demokrasi açısından geldiğimiz yeri gösterir.¹⁵⁹

Görüşüne başvurduğumuz Nevşehir Hacı Bektaş Veli Kültür Derneği Dedesi Ali Kaim'e göre: “[...] Çalıştay sürecinde edindiğim izlenim diğer dini grupların tepkisinden çekinilmektedir. Oysa Alevi sorunlarının çözümü hiç kimsenin hakkının kaybolmasına neden olmaz. Onların inançlarına ibadetlerine engel teşkil etmez. Devlet üç maymunu oynamaktan vazgeçmelidir. Sorunların çözümü önerildiği gibi çok basittir. Önemli olan zihniyet değişimidir.”¹⁶⁰

Üsküdar Karacaahmet Sultan Cemevi Dedesi Hüseyin Özgöz'e göre ise; “Devlet sorunlarımızla ilgili maddi ve manevi her şeyi hazır edip çözüm aramalıdır. Bizleri inanç önderlerini, dernekleri ve vakıfları hepsini çağırmalı sorunlarımız dinlenilmeli.[...]”¹⁶¹

¹⁵⁸ Pınar Ecevitoglu, “Aleviliği Tanımlamanın Dayanılmaz Cazibesi” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66 (3), (2011), s. 137-156

¹⁵⁹ *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, Alevi Raporu, Ankara, (2009), http://www.sde.org.tr/Files/Reports/sde_alevi_raporu.pdf (7 Mayıs 2017)

¹⁶⁰ Eklerde ilgili röportaja bakınız.

¹⁶¹ Eklerde ilgili röportaja bakınız.

Gazi Dedesi Mehmet Karabulut çalıştaylarda izlenen yöntemle eleştirel yaklaşmaktadır: “Yapılan Alevi Çalıştaylarında Alevi dernekleri, vakıfları ve örgütleri ortak taleplerini dile getirmesine rağmen devlet bu kurumların farklı düşüncelerini mazeret olarak gösterip çözüm üretmeme konusunda ısrarcı davranmıştır. Aleviler Türkiye Cumhuriyeti topraklarında yaşayan halktır, bu nedenle yansız ve çözüm odaklı bir tavır sergileyerek Alevilerin taleplerini yerine getirmelidir. Ancak bugüne kadar yapılan çalışmaları tarafsız ve olumlu görmemekteyim. Devlet olarak otoritesini koymalı, tüm bölgelere araştırmacılar göndermeli ve gerçekleri olduğu gibi kabul edip çözümler üretmelidir.”¹⁶²

Stratejik Düşünce Enstitüsü'nün Raporu, Çalıştaylarda ortaya konan sorunların bir ikisi hariç yapısal nitelikte olmadığı iddiasındadır ve çözülmesi için yasal ve anayasal değişikliklerin yeterli olacağı belirtir.¹⁶³ Gerekli hukuki düzenlemelerin yanında bazı adli zabıta tedbirleri ile hükümetin inisiyatifinde sorunlara çözüm bulunabilir. Alevilere verilecek hakların topluluk hakları değil de bireysel haklar olarak formüle edilmesi gerektiği önerisi raporun genel tartışmalardan ayrıldığı bir noktadır. Topluluk hakları üzerinden yapılacak çalışmalar Aleviliği yeniden inşa etme ve belirlenme sonucu doğurabileceğinden bireysel haklar üzerinden sorunları çözmeye çalışmak daha doğru olacaktır.

2.2.9. Çalıştayların Değerlendirilmesi

Aleviliğin çeşitliliği içerisinde bir tanımına ulaşmak, Madımak olayı ile ortaya çıkan yaraları sarmak, zorunlu din dersi, Diyanet İşleri Başkanlığı, Cemevlerinin yasal statüsü, Alevilere genel bütçeden pay ayrılması, dedelerin durumu konularında nasıl bir yol izlenmesi gerektiği konusunda katılımcılar birbirlerine müdahalede de bulunarak bir çözüm yolu ortaya koymaya çalışmışlardır.

Alevilikle ilgili yapılacak herhangi bir tanımın yine Alevilere bırakılması konusunda tüm katılımcılar görüş birliği içerisindeyler. Bazı katılımcılar, tanım konusu konuşmayı bile bir zorlama olarak algıladıklarını bu müdahaleyi kabul etmediklerini belirtmişlerdir. Genel olarak katılımcılar tanımlamayı bir çerçeve çizme anlamında ele aldıklarını, konu yasallaşma sürecine girdiğinde bir çerçeveye

¹⁶² Eklerde ilgili röportaja bakınız.

¹⁶³ *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, s.3-10

muhakkak ihtiyaç duyulacağını belirtmiş ancak tanımlama işinde Alevilere karışılmayacağını kabul etmişlerdir. Tanım devletle Aleviler arasında bir bağ oluşturmak için gereklidir. Devletin diğer inanç gruplarına tanıdığı hak ve özgürlüklerden yararlanmak istiyorsak Aleviliğin hukuki bir zemine oturması elzem görünmektedir. Bu durum herkesin istediği tanımlama yapmasına engel değildir.

Tanım için ortaya konan nedenlerden birisi de Alevi olmayan insanların Alevilik hakkında bilgi sahibi olması, Aleviliğin mahrem bir alan olmaktan, insanların çekindiği bir saha olmaktan çıkarılıp normalleşmesinin önünün açılması isteğidir. Bugünkü durumda Alevilerin kendileri dâhil toplumun genelinin Alevilik hakkında açık bir bilgiye sahip olmadığını belirten konuşmacılar yapılacak bir tanımın bu belirsizlikleri ortadan kaldıracığını ifade etmişlerdir. Tanımlama ile ilgili önemli bir nokta da, Alevi sorunları ile çizilecek yol haritasının nasıl olacağına bu tanımlama ile karar verilmesi gerektiğidir. Aleviliğin ayrı bir din olarak tanımlanması, ya da İslam din içerisinde bir mezhep ya da bir tarikat olarak tanımlanması bu tanıma uygun çözüm önerilerini de beraberinde getirecektir. Aleviliğin devletle iletişimi bu tanım üzerinden yapılacaktır. Alevi önderleri bu tanımların zaten var olduğu, çeşitli çalışmalarda kendi ifadelerini bulduğunu belirtmişlerdir. Toplantıya katılmayan Alevi grupların da bulunduğu vurgulandıktan sonra toplantıya katılan Alevi önderleri Aleviliği İslam dini içerisinde gördüklerini, bağlı oldukları Alevi örgütlerin Aleviliği İslam içerisinde tanımladıklarını ifade etmişlerdir.

Madımak olayı konuşulurken temel problemin insan yetiştirme sistemimizde ciddi bir yanlışlık olduğu konusu öne çıkmıştır. İkinci olarak bu tür olaylarda devletin sorumluluğu tartışılmış bu tür olayları önlemeye çalışmak yerine huzursuzlukların artması ve toplumsal karışıklıkların ortaya çıkması için özel çaba gösterdiği iddia edilmiştir. Devlet bu olayın yaşanmasında ve faili meçhul kalmasında temel faktördür ve bugüne kadar bu acıyı dindirmek için hiçbir müdahalede bulunmamıştır. Bununla birlikte böyle bir olayın meydana gelmesinde bazı grupların kullanıldığını ve kullanılmaya müsait olduğunu unutmamak gerekir. Böyle bir potansiyelin bulunması ilgili tarafın kendini hesaba çekmesini gerekli kılmaktadır.

Madımak Otel, orada ölenlerin anısına ortak barış tesis etmek amacıyla anıt ya da müzeye dönüştürülmelidir.

Din kültürü ve Ahlâk Bilgisi derslerinin zorunlu olması, müfredatı ve bu dersi veren öğretmenlerin formasyonu sorunludur. Bu konuda Alevi ve Sünni tüm katılımcılar ortak kanaattedirler. İlahiyat fakültesi kökenli öğretmenlerin son derece yetersiz olan müfredatta sadece Sünniliğin Hanefi mezhebinin ibadetlerinin nasıl yapılacağını öğretmesi başta Aleviler olmak üzere toplumun genelinde sıkıntı yaratmaktadır. Çalışmaya katılan konuşmacılar din eğitiminin verilmesi konusunda hem fikirdirler. Öğrencilere tüm dinler ve mezhepler hakkında yeterli bilgi verilmelidir. Bunun yanında temel insan haklarından biri olan kendi dinini öğrenme ve uygulama hakkının gereği olarak her din ve mezhep kendi cemaatine bu din ve mezhebin yükümlülüklerini öğretebilmelidir. Bu iki durumun sonucu katılımcılar zorunlu bir genel din kültürü ya da dinler tarihi dersinin verilmesi ve bir de seçmeli ders olarak tabii oldukları din ve ya mezheple ilgili ders verilmesi konusunda görüş birliği içerisinde olduklarıdır. Zorunlu olarak verilecek ders, ülkemizdeki tüm inançların öğretildiği ve kitaplardaki metinlerin o inanç önderlerinin görüşleri doğrultusunda hazırlandığı bir ders olmalıdır. Alevilere Sünnilik, Sünnilere Alevilik birlikte öğretilmelidir.

Seçmeli olarak verilecek ders çocukların ailesinin izni ile ve ailenin dini veya mezhebi tercihi ile belirlenmelidir. Bu haktan Sünnilik ve Alevilik gibi Hıristiyan ve Musevi vatandaşların da yararlanması gerekir. Kabul edilen din veya mezhebin pratiklerinin öğretileceği bu dersleri yine bu din veya mezheplerin kabul ettiği öğreticiler vermelidir. Bu dersler sayesinde Aleviler de cem nedir, nefes nedir, dede kime denir öğrenebilir. Bu dini haklar temel insan hakları içerisinde yer almaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığının yapısı, Cemevlerinin ibadethane olması ve dedelerin durumu birbirine bağlı konular olduğu için birlikte tartışılmıştır. Alevilikte dedeler merkezi konumdadır. Bektaşilik ve Nusayrilikte durum farklı değildir. Dedelik kurumu yüzyıllarca yaşanan baskı ve yok sayılmalara rağmen hâlâ ayakta kalmış ve Aleviliği bugüne kadar taşımışlardır. Dedelerin sorunlarının çözümü ve toplumdaki yerlerinin belirlenmesi, Alevi cemaatlerinin rahatlamasını sağlayacaktır. Dedelerin maaş ve özlük hakları verilmeli, ayrıca hem Alevilik hem de diğer konularda eğitim alabilecekleri bir ortam oluşturulmalıdır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kaldırılması gerektiği bazı Alevi ve Sünni katılımcılar tarafından dile getirilmiş; ancak, çoğunluk bu düşüncenin realist

olmadığını belirterek yeni bir yapılanmaya gidilmesi gerektiğini kabul etmiştir. Başkanlık artık yalnız Sünni Hanefilerin hizmet aldığı bir kurum olmaktan çıkarılıp tüm inanç gruplarının kendi yoğunlukları oranında temsil edildiği bir yapıya dönüşmelidir. Diyanet İşleri Başkanlığı, bir ihtiyaca binaen kurulmuştur. Şimdiye kadar yapılan yanlış uygulamaları göz önüne alarak değerlendirmek, eksik bir değerlendirme olacaktır. Aleviler Diyanet kurumundan faydalansınlar ya da faydalanmasınlar kurum kendini yeniden düzenlemelidir. Alevilikle birlikte diğer konularda sağlam ve akademik bilgiye ulaşmalıdır.

Cemevlerinin ibadethane sayılması konusunda bazı Sünni katılımcılar bu durumun İslam dini içerisindeki bütünlüğü bozabileceği, toplumda ayrışmalara yol açabileceği endişesini ileri sürerek konunun daha farklı şekilde çözülmesi gerektiği belirtmişlerdir. Katılımcıların çoğunluğu Cemevlerinin ne olduğunun sadece Alevilere ait bir konu olduğunu, Aleviler ibadethane diyorlarsa öyle kabul edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Son üç konu ile ilgili çözüm önerileri iki grupta toplanmaktadır. Birinci çözüm önerisi, Almanya Devleti örneğinde olduğu gibi “inanç vergisi” adı altında bir vergi konulmalı ve bu vergi ayrılmalıdır. Dini vergilerin ayrılması yoluyla Alevilerden alınan vergiler yine onların hizmetleri için kullanılmak üzere oluşturdukları kurumlara verilecektir. Bu şekilde, Aleviler kendi hizmetleri kendi kurumları yoluyla görebilirler. İkinci çözüm önerisi, toplanan vergilerden Alevi İslam’ı için pay ayrılması önerisidir. İslam dini içerisinde Alevi-Sünni ayrımı üzerinden Diyanet İşleri Başkanlığı’na ayrılan bütçenin bir kısmı Alevilere verilerek cemevlerinin ihtiyaçları, dedelerin maaş ve eğitimi gibi harcamalar o bütçeden karşılanabilir.

2.3. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TÜRKİYE'DE ALEVİLİK KONUSU KARŞISINDA TUTUMU

Bu bölümde Türkiye'nin Aleviler bağlamında izlediği politikaların AB nezdinde karşılığı, İlerleme Raporları üzerinden açıklanacaktır.

Türkiye'nin de üyesi olduğu uluslararası siyasi bir kuruluş olan Avrupa Konseyi kurulduğu 1949 yılından günümüze kadar azınlık haklarını genel insan hakları kapsamında çok önemli bir bölüm olarak ele almıştır. Öncelikli amacı Avrupa kıtasında insan haklarını, hukukun üstünlüğünü ve çoğulcu demokrasi ilkelerini korumak, geliştirmek ve güçlendirmek olan Avrupa Konseyi buna ek olarak azınlıklar, ırkçılık, hoşgörüsüzlük ve yabancı düşmanlığı, sosyal dışlanma ve çevre sorunlarını ortadan kaldırmak için bu sorunlara çözüm aramakta ve bu bağlamda Avrupa kültürel benliğinin oluşması ve gelişmesine de katkı sağlamaktadır.¹⁶⁴

Avrupa Birliği Komisyonu hazırlamış olduğu ilerleme raporlarında Alevilerin mevcut durumlarına sürekli değinmektedir. AB'ne aday ülkelerin taşıması gereken niteliklerin toplamı olarak da adlandırılan Kopenhag Kriterleri, siyasi istikrar, demokrasi ve hukuk devleti ilkelerinin yanı sıra azınlıkların korunması ve haklarına saygı duyulmasını da içerir. Kopenhag Kriterlerinin çerçevesini çizdiği AB anlayışı, azınlık kimliklerinin tanınması gereğinin yanı sıra, aynı kimliklerin korunup geliştirilebilmeleri için gerekli tüm yasal ve idari ortamın da sağlanmasını öngörmektedir.¹⁶⁵ AB, aday ülkelerin Kopenhag Kriterleri çerçevesinde gösterdikleri performansı düzenli olarak yayımlanan İlerleme Raporları aracılığıyla izlemektedir. Bu raporlar AK'nin aday bir ülkeyle müzakerelere başlama kararı alıp almamasına ya da başlamış olan müzakereleri sürdürüp sürdürmemeye karar vermesine temel teşkil etmekte ve aday ülkeyi söz konusu kriterler çerçevesinde üyeliğe hazırlamaktadır. İlerleme Raporları ilk olarak 1998 yılında açıklanmış ve o yıldan sonra Türkiye dâhil olmak üzere aday ülkeleri izlemeye yönelik olarak düzenli olarak yayınlanmıştır.

¹⁶⁴ Murat Saraçlı, *Avrupa Birliği ve Türkiye'de Azınlıklar*, Ankara: Lotus Yayınevi , 2007, s.55

¹⁶⁵ Bedriye Poyraz, "EU Minortiy Perspective and the Case of Alevilik in Turkey", *EUI Working Papers RSCAS*, European University Institute, No.2006/24,(2006)

Komisyon, raporları hazırlarken aday ülkelerin uyguladıkları ilerlemelere ilişkin olarak sundukları bilgilerin yanı sıra Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Avrupa Parlamentosu (AP) gibi uluslararası kuruluşların ve Sivil Toplum Örgütlerinin de rapor ve bilgilerinden yararlanmaktadır. Raporların hazırlanmaya başladığı 1998 yılından bu yana Aleviler ve onların sorunları AB-Türkiye ilişkilerinin değişmez gündem maddesi haline gelmiş görünmektedir.¹⁶⁶

2.3.1. Avrupa Birliği Komisyonu 1998 Yılı İlerleme Raporu

Alevilerden ilk olarak 1998 yılındaki İlerleme Raporu'nda söz edilmiştir. Raporla Türkiye'deki Alevi Müslümanlarının 12 milyon nüfusa sahip olduğunun tahmin edildiği, ayrıca Alevilerin temel sorunlarının Sünnilerin aksine devlet tarafından maaşları ödenen dini önderlerinin olmadığı, dini özgürlükler açısından da devlet ilköğretiminde din derslerinin (Sünni) zorunlu olduğu ifade edilmektedir.

2.3.2. Avrupa Birliği Komisyonu 1999 Yılı İlerleme Raporu

1999 yılında yayınlanan raporda ise Alevilere doğrudan değinilmese de, Alevilere ilişkin ifadeler yer almaktadır. Buna göre, “dini özgürlükler göz önünde alındığında, Lozan Antlaşması'nda tanınan dini azınlıklarla diğer azınlıklar arasında muamele farklılıkları söz konusudur.” Bu ifadelerle Türkiye'deki azınlıkların Lozan Antlaşmasında tanınanlardan ibaret olmadığı ima edilmektedir.¹⁶⁷

2.3.3. Avrupa Birliği Komisyonu 2000 Yılı İlerleme Raporu

2000 Yılı İlerleme Raporunda Alevilere yönelik resmi yaklaşımda herhangi bir değişiklik olmadığı belirtilmektedir. Alevilerin şikâyetleri, sadece Sünni camileri ve dinsel vakıflarının inşası için mali destek sağlanması yanında, okullar ve ders kitaplarında Alevi kimliğini yansıtmayan zorunlu din eğitimi verilmesi üzerinde yoğunluk kazanmaktadır. Bu konuların oldukça hassas olmasına karşın, bunlar hakkında açık bir tartışmaya girilmesinin de mümkün olabilmesinin gereği vurgulanmaktadır.

2.3.4. Avrupa Birliği Komisyonu 2001 Yılı İlerleme Raporu

Raporda yer alan İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması başlığı altında Medenî ve Siyasî Haklar bölümünde Sünni olmayan Müslüman topluluklarının

¹⁶⁶ Zeki Uyanık, “Avrupa Komisyonu İlerleme Raporlarında (1998-2012) Aleviler: Tanımlar, Sorunlar ve Tartışmalar” *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 56: 113-136, (2013), s.123

¹⁶⁷ Uyanık, s.123

durumunda hiçbir gelişme kaydedilmediği; Alevilere yönelik resmi tutumun değişmediği; Alevilerin sorunlarının hâlâ Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından dikkate alınmadığı; Alevilerin başlıca şikâyetlerinin, okullarda zorunlu din derslerinin ve din kitaplarının Alevi kimliğini tanımaması ve sadece Sünni İslama yönelik cami ve vakıflara mali destek verilmesi olduğu ifade edilmektedir.

2.3.5. Avrupa Birliği Komisyonu 2002 Yılı İlerleme Raporu

2002 Yılı İlerleme Raporunda “Şubat ayında, Alevi ve Bektaşî Oluşumları Birliği Kültür Derneğinin, Anayasanın 14 ve 24. maddeleri ve Dernekler Kanununun 5. maddesi uyarınca, Müslüman dini topluluklarına atfı yapacak şekilde Alevi veya Bektaşî adı altında dernek kurulamayacağı gerekçesiyle feshedildiği ve derneğin başvurusu üzerine, kararın uygulanmasının, Yargıtay kararına kadar bekletileceği” belirtilmiştir.¹⁶⁸

2.3.6. Avrupa Birliği Komisyonu 2003 Yılı İlerleme Raporu

2003 Yılı İlerleme Raporunda ise, Sünni olmayan Müslüman toplulukların durumuyla ilgili olarak Aleviler konusunda bir değişim olduğu belirtilmektedir. Nisan 2003’de, daha önce yasaklı bulunan Alevi ve Bektaşî Dernekleri Birliği’ne, faaliyetlerini sürdürmesine olanak sağlayacak bir hukuki statü tanınmakla birlikte birlikte Alevilerin Diyanet İşleri Başkanlığı’nda temsil edilmesi ve Alevi kimliğinin okullardaki zorunlu din eğitiminde tanınmaması hususunda sorunların devam ettiği ifade edilmiştir.¹⁶⁹

2.3.7. Avrupa Birliği Komisyonu 2004 Yılı İlerleme Raporu

2004 Yılı İlerleme Raporunda da, Sünni olmayan Müslüman azınlıkların statüsünde herhangi bir değişikliğin görülmediği ve Alevilerin bir dini topluluk olarak resmen tanınmadığı vurgulanmıştır. Alevilerin, ibadethanelerini açarken genellikle güçlüklerle karşılaştıkları ve okullardaki zorunlu dini eğitimin, Sünni olmayan kimlikleri tanımadığı belirtilmiştir. Raporda ayrıca, bir Alevi çocuğun anne ve

¹⁶⁸ *Türkiye’nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu*, Ankara, 2002, s.28
http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf (8 Mayıs 2017)

¹⁶⁹ *Devlet Planlama Teşkilatı, Türkiye’nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu*, Ankara, 2003, s.32
http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf (8 Mayıs 2017)

babasının, zorunlu dini eğitim konusunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) dava açtığını da söylemektedir. Bunun yanı sıra, birçok Alevinin Türkiye'nin laik bir devlet olarak tüm dinlere eşit davranmasının gerekli olduğu ve halen Diyanet aracılığıyla yapmakta olduğu gibi tek bir dini (Sünni) doğrudan desteklememesinin de gerektiğini, diğer taraftan da Alevilerin hâlâ Müslüman bir azınlık olarak tanınmadığı belirtilmiştir.¹⁷⁰

2.3.8. Avrupa Birliği Komisyonu 2005 Yılı İlerleme Raporu

2005 Yılı İlerleme Raporunda da, Sünni olmayan Alevi toplumun, ibadet yerlerinin tanınması ve ilgili devlet kurumlarında temsilinin yanı sıra, zorunlu din eğitimiyle ilgili güçlükleri yaşamakta oldukları ve buna devam edildiği vurgulanmaktadır. Sünni olmayan Müslüman toplulukların durumu değerlendirildiğinde, herhangi bir değişikliğin söz konusu olmadığı görülmektedir. Özellikle Alevilerin bir dini topluluk olarak resmen tanınmaması durumu mevcut durumda sürmekte ve Aleviler, Diyanet İşleri Başkanlığı'nda resmen temsil edilmemektedirler. Alevilerin halen ibadet yeri açma konusunda zorluklar yaşadıkları, ibadet yerleri olan Cemevlerinin yasal bir statüsü bulunmadığı ve kamu makamlarından herhangi bir mali kaynak almadıkları da belirtilmektedir.

Ocak 2005'te Alevi topluluğuna, ibadet yeri olarak değerlendirilmeyeceğinden dolayı, Ankara'da bir Cemevi kurma izni verilmemiştir. Aleviler taleplerini dile getirmekte daha etkin, daha çok sesli olmalarına karşın, devlet makamları ve özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı mevcut uygulamayı değiştirme gereğini kabul etmediği de ifade edilmektedir. Alevi çocuklarının okullarda, özgün değerlerini tanımayan zorunlu Sünni dini eğitime tabi tutuldukları da belirtiler ifadeler arasında yer almaktadır. Halen Alevi bir çocuğun ailesi tarafından zorunlu Sünni dini eğitime ilişkin olarak AİHM'de açılmış bir davanın olduğu da yinelenmektedir. Şubat 2005'te Eğitim Bakanlığı'nın Alevilik ile Hıristiyanlık, Yahudilik gibi diğer inançların da bir sonraki yıldan başlayarak zorunlu din eğitimine dâhil edilebileceğini ifade ettiği görüşüne yer verilmiştir.¹⁷¹

¹⁷⁰ Ali Yaman, "Avrupa Birliği Komisyonu İlerleme Raporlarında Alevilik" https://www.alevibektasi.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=758:avrupa-birlii-komisyonu-lerleme-raporlarında-alevilik&catid=35:makale (7 Mayıs 2017)

¹⁷¹ Yaman, s.3-15, (7 Mayıs 2017)

2005 yılında yayınlanan raporda dikkati çeken ilk husus, “Sünni olmayan Müslüman azınlık” ifadesinin “Sünni olmayan Müslüman topluluk” olarak değiştirilmiş olmasıdır. Daha önceki raporlarda tanımlanan sorun alanlarına değinen rapor, Cemevi açma konusunda Ankara’da yaşanan spesifik bir güçlükten de söz etmektedir. Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı’nın Aleviliğin din dersleri programına dâhil edileceği yönündeki açıklamalarına yer verilmiştir. İlerleme raporlarının içeriği yakından incelendiğinde görülecektir ki AB esas olarak, devletin eşit haklara sahip vatandaşlarının söz konusu haklarını eksiksiz kullanabilmelerinin önündeki tüm yasak ve engellerin kaldırılmasını istemektedir. Raporlarda eleştiriye konu olan husus, bir ülkede çoğunluk ve egemen olmayan vatandaşların, o ülkede çoğunluk ve egemen olan vatandaşlarla aynı muameleye tabi olmamalarıdır. Sözgelimi Türkiye’de Sünni Müslüman çoğunluğun ibadet yeri olan camiler elektriği bedelsiz kullanmakta ve buralarda maaşını devletten alan imamlar görev yapmaktadır.

Diğer taraftan Aleviler ise ibadethaneleri olarak kabul ettikleri Cemevlerinde elektriğin parasını ödemekteler, devletçe atanmış din görevlileri bulunmamakta, hepsinden önemlisi de Cemevlerini resmen ibadet yeri olarak kabul edilmemektedir. AB işte bunu hak ihlali olarak görmekte ve bunun düzeltilmesini istemektedir. AB’nin azınlık anlayışı çerçevesinde İlerleme raporlarında dile getirilen eleştirilerin üstesinden gelmek için asla Alevilere azınlık statüsü vermek gerekmemektedir. AB’nin azınlık hakları olarak nitelediği haklar aslında eşitlik haklarıdır. Alevi vatandaşlara da Sünni vatandaşlara tanınan haklar tanınırsa sorun kalmayacaktır, o zaman tüm vatandaşlar eşit haklardan yararlanır hale gelecektir.¹⁷²

2.3.9. Avrupa Birliği Komisyonu 2006 Yılı İlerleme Raporu

2006 Yılı İlerleme Raporunda ise Alevi topluluğun durumuyla ilgili bir gelişmenin yaşanmadığı, ibadethanelerini açmada zorluklarla karşılaştıkları, Cemevlerinin ibadethane olarak tanınmadığı ve resmi makamlardan mali yardım alamadıkları belirtilmiştir. Alevi ailelerin çocuklarının okullarda kendi özgün durumlarını kabul etmeyen zorunlu din eğitimine tabi tutulduğu ifade edilerek, zorunlu din eğitimine ilişkin bir davanın halen AİHM’de görüldüğü de ayrıca vurgulanmaktadır. Bir sonraki yıldan başlayarak ortaöğretim müfredatında

¹⁷² Uyanık, s.125

Alevilerden söz edilmesinin öngörüldüğü, genel olarak ibadet özgürlüğüne saygı duyulmaya devam edilmekle birlikte Alevilerin halen ayrımcı uygulamalarla karşı karşıya kaldıkları da belirtilerek sorunların mevcut durumda devam ettiğine vurgu yapılmıştır.¹⁷³

Bu raporda Müslüman Alevi toplumunun resmen tanınmaması hususu öne çıkarılmakta ve Alevilerin karşılaştığı sorunların halledilmesi konusunda bir ilerleme kaydedilmediği savunulmaktadır. Alevi toplumunun resmen tanınmamasının yanı sıra, Alevilerin ibadet yerleri olan Cemevlerini açmakta zorluklarla karşılaşmaları ifade edilmekte ve Cemevlerinin devlet makamlarından mali yardım alamamaları önemli bir sorun olarak gösterilmektedir. Raporda, “önümüzdeki seneden itibaren orta öğretim müfredatında Alevilere değinilmesi öngörülmektedir” dindikten sonra “Alevi özgünlüğünü tanımayan” zorunlu din dersleri eleştirilmekte ve bu konuya ilişkin bir davanın AİHM’de sürdüğü tekrarlanmaktadır.

2.3.10. Avrupa Birliği Komisyonu 2007 Yılı İlerleme Raporu

2007 Yılı İlerleme Raporunda da aynı şekilde Alevilerin, ibadet yerlerini açmakta sorunlarla karşılaştıkları, Cemevlerinin ibadet yeri olarak tanınmadığı ve resmi makamlardan yardım alamadıkları ifade edilmiştir. Eğitime ilişkin olarak da Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi derslerinin zorunlu olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, Alevi bir ailenin yaptığı başvuruya karşılık olarak AİHM’in Ekim 2007’de AİHS’in eğitim hakkıyla ilgili 1 no.lu protokolünün 2. Maddesinin ihlal edilmiş olduğuna oybirliğiyle karar verdiğini ve mahkemenin hükümet tarafından, bu derslerin Türk toplumundaki dini çeşitlilikleri korumadığının kabul edilmesini de not ettiğini de ifade etmiştir. Mahkemenin ayrıca Türkiye’deki din eğitimi müfredatının demokratik toplumun gerektirdiği tarafsızlık ve çoğulculuk kriterlerini sağlamadığına ve ebeveynlerin inançlarına saygı duyulmasını güvence altına alan uygun bir yöntemin bulunmadığı yolunda hüküm verdiğini de söylemiştir. Neticede mahkemenin, Türkiye’nin eğitim

¹⁷³ *Avrupa Komisyonu*, “Türkiye 2006 İlerleme Raporu [COM (2006) 649 Nihai]”, Brüksel, 2006, s.15-16
http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2006.pdf (8 Mayıs 2017)

sistemi ve ulusal mevzuatını AİHS'e uygun hale getirmesinin gerekli olduğu şeklinde hüküm verdiğini de belirtmiştir.¹⁷⁴

2.3.11. Avrupa Birliği Komisyonu 2008 Yılı İlerleme Raporu

2008 Yılı İlerleme Raporunda, Alevilere ilişkin olarak, hükümetin bu toplulukla diyalogların geliştirilmesi ve endişelerine yanıt verilmesi hususunda girişimleri açıkladığını, ilk defa olarak bir belediye meclisinin bir Cemevini ibadethane olarak kabul ederek camilerle aynı tarifeden su faturası verilme uygulamasını başlattığını, bununla birlikte hükümetin inisiyatifinin ise tam olarak uygulanmadığı belirtmiştir. Alevilerin genel olarak öncelikli olarak eğitim ve ibadethaneler olmak üzere halen aynı sıkıntıları yaşadıkları, bu durumun da Başbakanın Alevi konularında danışmanlık yapan bir milletvekilinin de bu görevinden istifa etmesine sebep olduğu ifade edilmiştir.

Eğitimle ilgili olarak Türk Anayasası'nın 24. Maddesi uyarınca Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi derslerinin ilk ve orta dereceli okullarda zorunlu olduğu ifadesi yinelenmiştir. Ayrıca Ekim 2007'de bir Alevi ailenin başvurusu doğrultusunda AİHM'in bu dinlere genel bir bakış sağlamakla kalmayıp, kültürel uygulamaları da kapsamak üzere İslam inancının temel ilkelerinin öğretildiği hükmüne vardığı da belirtilmiştir. Mahkemenin, Türkiye'den müfredatı ile iç mevzuatını AİHS'in 1. No.lu protokolünün 2. Maddesi ile uyumlu hale getirmesini istediği ve AİHM hükmünün de uygulanması gerektiği ifade edilmiştir. Ağustos 2008'de ise bir Alevi Federasyonu'nun verilen hükmün yerine getirilmediği ve ders kitaplarının bir bölümünün de hatalı yönlendirmelere sebep olabilecek biçimde yeni ders kitaplarının Aleviler hakkında yanlış bilgileri kapsadığı iddiasıyla AK Bakanlar Komitesi'ne başvurduğu ve Mart 2008'de ise iki farklı davada Danıştay'ın Alevi ailelerin çocuklarının bu din derslerinden muaf tutulması yönünde karar verdiğini de ifade etmiştir. İbadet yerleri hususunda ise, Alevi ibadethaneleriyle ilgili olarak mahkemelerde bekleyen iki dava bulunduğu ve bunlardan birinin de Danıştay'da olduğu, her iki davanın da Alevilerin Cemevi kurmaları için arazi taleplerinin

¹⁷⁴ *Avrupa Komisyonu*, "Türkiye 2007 İlerleme Raporu", Brüksel, 2007, s.16 <http://www.ikv.org.tr/images/files/B22-tr.pdf> (8 Mayıs 2017)

reddedilmesiyle ilgili olduğunu belirterek, bunların ibadethane olarak tanınmadığı ve neticede idari makamlardan mali destek alamadıkları görüşünü ifade etmiştir.¹⁷⁵

Aleviler, 2008 İlerleme raporunda öncekilerden çok daha kapsamlı bir şekilde yer bulmuştur. Raporda Alevilerle ilgili olarak hükümet tarafından başlatılan ve Türkiye kamuoyunda “Alevi açılımı” olarak bilinen girişim, “diyalogun geliştirilmesine ve kaygıların giderilmesine yönelik olumlu bir adım olarak övülmektedir. Bununla birlikte bu girişimin sorunların çözülmesine yetmediği, Alevilerin genel sorunlarının devam ettiği belirtilmekte ve Başbakanın Alevi konularında danışmanı olan bir AKP milletvekilinin (Reha Çamuroğlu) bu görevinden istifa etmesi bu durumla yakından ilişkilendirilmektedir. Daha öncekilerde olduğu gibi bu raporda da Cemevleri sorununa değinilmiş olup Alevilerin ibadet yeri kurulması için arazi taleplerinin yargı kararlarıyla reddedilmesi, Türkiye’nin çözmesi gereken sorunları arasında sayılmıştır.

Her ne kadar 2004 yılında yayınlanan rapora gösterilen yoğun tepki üzerine “azınlık” olarak nitelendirilmeseler de 2008 raporunda da Aleviler gayrimüslim azınlıklarla aynı cümle ve çerçeve içinde ele alınmıştır; “tüm gayrimüslim azınlıkların ve Alevilerin herhangi bir kısıtlama olmaksızın faaliyet göstermelerine imkân tanıyacak şekilde AİHS ile uyumlu bir yasal çerçevenin oluşturulması gerekmektedir.”

2.3.12. Avrupa Birliği Komisyonu 2009 Yılı İlerleme Raporu

2009 Yılı İlerleme Raporunda da, Aralık 2008’de Kültür Bakanı’nın Alevi Enstitüsünün açılışına katılmak suretiyle geçmişte devletin neden olduğu acılardan dolayı Alevilerden özür dilediği ve Ocak 2009’da da Başbakan’ın bir önceki yılda olduğu gibi bu yıl da Alevilerin iftar yemeğine katıldığı belirtilmiştir. Ayrıca hükümetin, Alevilerin sorun ve beklentilerinin açık bir şekilde tartışılmasıyla ilgili olarak Çalıştaylar düzenlediği ve bu girişimin de Alevi topluluğu tarafından olumlu karşılandığı ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra kamu yayın kuruluşunun, Alevilerin Muharrem ayı kutlamaları üzerine programları yayına koyduğu söylenmiştir.

Rapora göre, bir başka sembolik jest olarak Kültür Bakanlığı’nın 1993 olayları mağdurlarının anısına Sivas Madımak Oteli içinde bir kültür merkezinin

¹⁷⁵ *Avrupa Komisyonu*, “Türkiye 2008 İlerleme Raporu”, Brüksel, 2008, s.17-18 http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2008.pdf (8 Mayıs 2017)

kurulmasını tartışmaya açtığı, üç belediye meclisinin Cemevlerini ibadet yerleri olarak tanıdığını ve Cemevlerine de camilere tanınan mali imkânları sağladığı ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra Antalya, Ankara ve İstanbul'daki idare mahkemelerinin Alevi öğrencilerin zorunlu Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinden muaf tutulmaları yönünde karar verdiği, İzmir İdare Mahkemesi tarafından verilen benzer bir kararın da Danıştay tarafından onaylandığı, ayrıca Alevi ibadet mekânlarıyla ilgili olarak biri Danıştay'da olmak üzere mahkemelerde bekleyen iki davanın olduğu belirtilmiştir.

Rapora göre, Cemevlerinin üç belediye meclisi tarafından ibadethane olarak tanınmasına karşın, bu mekânların ibadet yeri olarak kabul edilmemesi yönündeki genel politikanın halen değişmediği, hükümetin Alevilerle bir diyalog başlattığı, buna karşılık belirli sorunların halen çözüm beklediği de ifade edilmektedir. Alevilerin herhangi bir sınırlandırma getirilmeden faaliyet göstermelerine fırsat verecek AİHS ile uyumlu bir yasal çerçevenin meydana getirilmesi vurgusu da yapılmaktadır.¹⁷⁶

2.3.13. Avrupa Birliği Komisyonu 2010 Yılı İlerleme Raporu

2010 Yılı İlerleme Raporunda ise, Alevi toplumuna yönelik açılımın devam ettiği, önceden planlandığı üzere, farklı sosyal ve meslek grupları ve Alevi temsilcileri ile 7 çalıştayın gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Alevi ibadethanelerine ilişkin olarak da iki davanın sonuçlandığı ve yapılan başvuruların reddedildiği, Mayıs 2010'da ise bir Cemevinin tüm iç hukuk yollarını tükettikten sonra AİHM'e başvurduğu ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra, Cemevlerinin birtakım belediye meclislerince fiilen ibadethane olarak kabul edilmesine karşın, bunların ibadet mekânı olarak tanınmamasına yönelik genel politikaların değişmediği ve Alevilerin gereksiz kısıtlamalar olmadan faaliyetlerini sürdürmeye yönelik olarak da AİHS ile uyumlu bir hukuki çerçevenin halen oluşturulmadığı vurgulanmıştır.¹⁷⁷

¹⁷⁶ *Avrupa Toplulukları Komisyonu*, "2009 Yılı Türkiye İlerleme Raporu" Komisyon Tarafından Konseye ve Avrupa Parlamentosuna Sunulan Bildirim, Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2009-2010 [COM (2009) 533 Final], Komisyon Çalışma Belgesi, Brüksel, 2009, s.21 http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf (8 Mayıs 2017)

¹⁷⁷ *Avrupa Komisyonu*, "2010 Yılı Türkiye İlerleme Raporu" Komisyon Tarafından Konseye ve Avrupa Parlamentosuna Sunulan Bildirim, Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2010-2011 [COM (2010) 660 Final], Komisyon Çalışma Belgesi, Brüksel, 2010, s.23 http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2010.pdf (8 Mayıs 2017)

2010 yılı ilerleme raporu, Aleviler konusunu ele alırken nispeten düşük bir profil sergilemektedir. Önceki yıllarda değinilmiş sorun başlıklarından söz edilerek Alevilerin genel durumunda önemli bir değişiklik olmadığı vurgulanır. Devam eden açılımın henüz sonuç vermediği, Cemevlerinin statüsü konusundaki belirsizliklerin devam ettiği, zorunlu din dersleri hususunda beklenen değişikliklerin yapılmadığı kaydedilir.

2.3.14. Avrupa Birliği Komisyonu 2011 Yılı İlerleme Raporu

2011 Yılı İlerleme Raporunda da, 2009 Alevi açılımı kapsamında yapılmış olan yedi Çalıştayın ardından Mart 2011’de nihai bir rapor yayınlandığı, Milli Eğitim Bakanlığı’nın Alevilere ilişkin bilgileri de kapsayan yeni bir din eğitimi kitabının yayınlandığını, bu kitapların da 2011-2012 öğrenim yılından itibaren kullanılmaya başlanacağı ifade edilmiştir. Ayrıca az sayıdaki belediye meclisinin, fiilen Cemevlerini ibadethane olarak kabul ettiği, Sivas Madımak Oteli’nin kamulaştırıldığı, Alevilerin otelin müzeye dönüştürülmesini talep ettikleri, Alevi ibadethanelerinin tanınmadığı ve Alevilerin de bu mekânların açılmasında sıklıkla zorluklar yaşadıkları belirtilmiştir. Neticede düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hususunda sınırlı ilerlemelerin kaydedildiği söylenerek, Aleviler ve gayrimüslim dini topluluklarla diyalogun sürdüğü, azınlık dinlerine dâhil olanların aşırılık yanlısı kişilerin tehditleriyle karşı karşıya kaldıkları, tüm gayrimüslim toplumların ve Alevilerin, gereksiz kısıtlamalar olmadan faaliyet gösterebilmelerine yönelik olarak AİHS ile uyumlu bir hukuki çerçevenin hâlâ oluşturulamadığı belirtilmiş ve olumlu gelişmelerin görmezden gelinmeden aynı zamanda da çözülmeyi bekleyen sorunların da olduğu vurgulanmıştır.¹⁷⁸

2.3.15. Avrupa Birliği Komisyonu 2012 Yılı İlerleme Raporu

2012 Yılı İlerleme Raporunda, Ankara’da bir ilk derece mahkemesinin, Alevi ibadethaneleri olan Cemevlerinin tesisine katkıda bulunan bir derneğin yasaklanması talebini reddetmekle beraber söz konusu kararın Haziran ayında Yargıtay tarafından bozulduğu ve davanın da İçişleri Bakanlığınca yargıya taşındığı belirtilmiştir.

¹⁷⁸ *Avrupa Komisyonu*, “2011 Yılı Türkiye İlerleme Raporu” Komisyon Tarafından Konseye ve Avrupa Parlamentosuna Sunulan Bildirim, Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2011-2012 [COM (2011) 666], Komisyon Çalışma Belgesi, Brüksel, 2011, s.29-30 http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2011_ilerleme_raporu_tr.pdf (8 Mayıs 2017)

Ayrıca 2012-2013 eğitim ve öğretim yılı için MEB tarafından Alevi inancına ilişkin bilgileri kapsayan yeni din eğitimi kitapları hazırlanmakla beraber, ilk ve ortaöğretimde zorunlu tutulmaya devam edilen Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersleri hususunda AİHM'in Alevi aile davasında verilen kararın henüz uygulamaya konulmadığı, derslere katılmayan öğrencilerin bazı durumlarda ayrımcılığa uğradıkları, din derslerinden muaf tutulan öğrencilere ise alternatif bir ders sunulmadığı da ifade edilmiştir.

2009 yılında Alevilerle ilgili olarak gerçekleştirilen Alevi açılımının somut olarak devam ettirilmediği, Cemevlerinin henüz resmi olarak tanınmadığı, Alevilerin yeni ibadethaneler açmaları konusunda güçlüklerle karşılaştıkları da belirtilmiştir. Diğer yandan, bazı illerde Alevi vatandaşlara ait evlerin işaretlenmesi ve kendilerine karşı gerçekleştirilen olayların da bu vatandaşları kaygılandığı, şikâyetlerin Alevi derneklerince Savcılıklara iletildiği, adli ve idari soruşturmaların da sürdüğü ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra, Mecliste Cemevi açılması talebinin de Alevi milletvekillerinin camiye gidebileceği nedeniyle reddedildiği, Madımak davasının kapanmasına yönelik olarak yapılan gösteride olduğu gibi, Alevilerin düzenledikleri birtakım anma törenleri de kimi zaman güç kullanılma yoluyla polis tarafından engellendiği ve bazı Alevilerin de kamu görevinde ayrımcılığa maruz kaldıkları belirtilmiştir.

Raporda aynı zamanda camilerin elektrik ve su giderlerinin devletçe karşılandığı halde Alevilerle gayrimüslim toplulukların bu tür masrafları kendilerinin karşıladıkları da söylenmiştir. Neticede düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hususunda sınırlı ilerlemelerin görüldüğü, AİHM kararlarının uygulanması açısından da vicdani ret konusunda birtakım ilerlemelerin kaydedildiği, azınlık dinlerine inananlar veya herhangi bir inancı olmayanların ayrımcılıkla karşılaşmaya devam ettikleri ve aşırı uçlardaki kişilerin tehditlerine uğradıkları, tüm gayrimüslim topluluklar ve Alevilerin gereksiz kısıtlamalar olmadan faaliyetlerini sürdürebilmeleriyle ilgili olarak AİHS ile uyumlu bir hukuki çerçevenin de halen oluşturulmadığı vurgulanmıştır.¹⁷⁹

¹⁷⁹ *Avrupa Komisyonu*, “2012 Yılı Türkiye İlerleme Raporu” Komisyon Tarafından Konseye ve Avrupa Parlamentosuna Sunulan Bildirim, Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2011-2012 [COM (2011) 666], Komisyon Çalışma Belgesi, Brüksel, 2012, s.25-26 http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2012_ilerleme_raporu_tr.pdf f (8 Mayıs 2017)

2.3.16. Avrupa Birliği Komisyonu 2013 Yılı İlerleme Raporu

2013 Yılı İlerleme Raporunda ise Aleviler açık bir şekilde ele alınmamı, genel değerlendirmelere yer verilmiştir. Buna göre düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne ilişkin olarak gayrimüslim topluluklarla diyalogun yoğunlaştırılmasıyla ilgili olumlu sonuçlar yaratan çabaların gösterildiği, yeni din eğitimi kitaplarının daha kapsayıcı olmakla birlikte uygulamada, inandıkları dinden başka bir dine inanan ya da herhangi bir inancı olmayan vatandaşların ayrımcılıkla karşılaşmaya devam ettikleri, inanç ve vicdani ret hususlarında AİHS ile uyumlu bir hukuki çerçevenin de halen oluşturulamadığı ifade edilmiştir.¹⁸⁰

2.3.17. Avrupa Birliği Komisyonu 2014 Yılı İlerleme Raporu

2014 Yılı İlerleme Raporunda, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü mevzuatında kapsamlı bir reforma ve bu mevzuatın da AİHM kararları, AK tavsiye kararları ve AB standartları doğrultusunda uygulanmasına gerek duyulduğu, bu reform ihtiyacının da aynı zamanda kimlik kartlarında din hanesinin bulunması, vicdani ret, dini cemaat ve kuruluşların tüzel kişilikleri ibadethanelerle din adamlarına oturma ve çalışma izni verilmesi hususları için de geçerli olduğu vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra Cemevlerinin tanınması konusunda ilerleme sağlanmasının da çok sayıdaki mağduriyeti ortadan kaldıracadığı, azınlıkları veya azınlık mensuplarını hedef alan nefret söylemleri ya da nefret suçlarını önlemek ve cezalandırmak için çalışmaların sürdürülmesine ihtiyaç duyulduğu ifade edilmiştir.¹⁸¹

2.3.18. Avrupa Birliği Komisyonu 2015 Yılı İlerleme Raporu

Bu yıl, Alevilerden söz edilmemekte, genel ifadelere yer verilmektedir. Dolayısıyla Anayasanın insan hakları ve temel özgürlüklerin korunmasını güvence altına aldığını, son on yılda uygulamada önemli ilerlemeler kaydedildiğini bununla

¹⁸⁰ *Avrupa Komisyonu*, “2013 Yılı Türkiye İlerleme Raporu” Komisyon Tarafından Konseye ve Avrupa Parlamentosuna Sunulan Bildirim, Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2013-2014 [COM (2013) 700], Komisyon alışma Belgesi, Brüksel, 2013, s.14 http://www.ab.gov.tr/files/2013%20ilerleme%20raporu/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf (8 Mayıs 2017)

¹⁸¹ *Avrupa Komisyonu*, “2014 Yılı Türkiye İlerleme Raporu” Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosuna, Konseye, Ekonomik ve Sosyal Komiteye ve Bölgeler Komitesine Sunulan Bildirim” Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2014-2015 [COM (2014) 700], Komisyon alışma Belgesi, Brüksel, 2014, s.15-16 http://www.ab.gov.tr/files/ilerlemeRaporlariTR/2014_ilerleme_raporu_tr.pdf (8 Mayıs 2017)

birlikte temel eksikliklerin halen mevcut olduğu, AİHS'den kaynaklanan haklar ve AİHM hükümlerinin tam olarak uygulanmadığı görüşlerine yer verilmiştir.¹⁸²

2.3.19. Avrupa Birliği Komisyonu 2016 Yılı İlerleme Raporu

Bu raporda Alevilerin durumu şu şekilde yorumlanmıştır: “Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü konusunda, ibadet özgürlüğüne büyük ölçüde saygı gösterilmeye devam edilmiştir. Dini değerlerin aşağılanması, ceza gerektiren bir suçtur. Ocak'ta, hükümet, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesine, AİHM'nin cemevleri ile ilgili vermiş olduğu karar ve zorunlu din dersleri ile ilgili vermiş olduğu iki adet kararın uygulanması ile ilgili olarak iki eylem planı sunmuştur. AİHM kararları, Avrupa Konseyi tavsiyeleri ve AB standartları ile uyumlu olan kapsamlı bir yasal çerçevenin oluşturulması ve istikrarlı bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Zorunlu din kültürü ve ahlâk bilgisi derslerinden muaf tutulma, kimlik kartlarında din hanesinin bulunması ve Alevilerin ibadet mekânları ile ilgili AİHM'in verdiği kararların uygulanmasına özel önem verilmelidir. Dini kurum ve kuruluşların tüzel kişiliği; din adamı seçimlerine katılma kuralları ve yabancı din adamlarına çalışma ve ikamet izni verilmesi henüz karara bağlanmamış konulardır. Türkiye, zorunlu askerlik hizmetini yapan kişilere, vicdani ret hakkını tanımayan tek Avrupa Konseyi üyesi ülkedir. Bazı AİHM kararlarının uygulanması dâhil olmak üzere, Alevi topluluğu ile ilgili öne çıkan konuların ele alınması gerekmektedir.”¹⁸³

2.3.20. Avrupa Birliği Komisyonu 2017 Yılı Yayınlanmayan Raporu

2017 yılında AB ve Türkiye arasındaki ilişkiler karşılıklı olarak gerginleşmiştir. Türkiye'ye yönelik demokratik düzenin gerilediği, hukukun üstünlüğü ilkesinin zarar aldığı vb. eleştiriler getirilmiş, AB'deki kimi kurumlar Türkiye'deki kararların yakından takip edilmesi gerektiğine hükmetmişlerdir. “AB'de kimi üye ülkeler, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin (AKPM) Türkiye'yi

¹⁸² *Avrupa Komisyonu*, “2015 Yılı Türkiye İlerleme Raporu” Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosuna, Konseye, Ekonomik ve Sosyal Komiteye ve Bölgeler Komitesine Sunulan Bildirim” Komisyon Çalışma Belgesi, Brüksel, 2015, s.21-22
http://www.ab.gov.tr/files/000files/2015/11/2015_turkiye_raporu.pdf (8 Mayıs 2017)

¹⁸³ *Avrupa Komisyonu*, KOMİSYON ÇALIŞMA DOKÜMANI 2016 Türkiye Raporu Ekindeki Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosuna, Konseye, Ekonomik ve Sosyal Komiteye ve Bölgeler Komitesine Sunulan Bildirim AB Genişleme Politikasına İlişkin 2016 Bildirimi {COM(2016) 715 nihai}, Brüksel, 9.11. 2016

SWD(2016) 366 nihai, https://www.ab.gov.tr/files/pub/2016_ilerleme_raporu_tr.pdf (8 Mayıs 2017), s.71.

siyasi izlemeye alma kararının ardından Türkiye ile üyelik müzakerelerini resmen durdurup durdurmama kararını görüştü. AB'nin ağır toplarından Fransa ve Almanya, Türkiye ile tam üyelik müzakerelerini resmi olarak durdurmak için çok erken olduğunu dile getirirken, özellikle Almanya, Türkiye ile ilişkilere son verilmesi gerektiğini savunan Avusturya'nın tutumunu sert dille eleştirdi. Almanya ile Fransa, İtalya, İspanya, İngiltere, Portekiz, Polonya ve Çek Cumhuriyeti'nin desteğiyle Türkiye'ye zaman tanınması gerektiğini savundu.”¹⁸⁴ Buna karşılık Cumhurbaşkanı Erdoğan, AB ülkelerinin Türkiye'ye yönelik samimi olmadıkları ifade etmiş, AB üyeliği konusunda gerekirse ülkede referandum yapacağını deklare etmiştir. Akabinde, “2017’de ilerleme raporu yayınlanmayacağını hatırlatan komisyon yetkilileri, Türkiye’nin süreci canlandırması için Nisan 2018’e kadar zamanı olduğuna dikkat çekti.”¹⁸⁵ Sürecin sonunda ilişkilerde yumuşama görülmüştür, AB Komisyonu raporu 2018 yılında yayınlamıştır.

2.3.21. Avrupa Birliği Komisyonu 2018 Yılı İlerleme Raporu

Rapora göre; “Dine hakaret ve dini değerlerin aşağılanması suç olarak kabul edilmektedir. Hükûmet, AİHM’in cemevleri ve zorunlu din dersleri ile ilgili vermiş olduğu kararların uygulanması ile ilgili olarak 2016’da Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesine sunduğu eylem planını uygulamamıştır. Avrupa standartları ile uyumlu kapsamlı bir yasal çerçeve oluşturulmalıdır ve AİHM’in zorunlu din kültürü ve ahlâk bilgisi dersleri, kimlik kartlarında din hanesinin bulunması ve Alevilerin ibadet mekânları ile ilgili verdiği kararlarının uygulanması için gereken dikkat gösterilmelidir.”¹⁸⁶

¹⁸⁴ Milliyet, *AB'den Türkiye'ye bir yıl süre*, 2017, <http://www.milliyet.com.tr/ab-den-turkiye-ye-bir-yil-sure-dunya-2441174/> (29 Nisan 2017)

¹⁸⁵ Milliyet, a.g.e.

¹⁸⁶ *Avrupa Komisyonu*, Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosuna, Konseye, Ekonomik ve Sosyal Komiteye ve Bölgeler Komitesine Sunulan Bilgilendirme. AB Genişleme Politikasına İlişkin 2018 Bilgilendirmesi

{COM(2018) 450 nihai} - {SWD(2018) 150 nihai} - {SWD(2018) 151 nihai} –

{SWD(2018) 152 nihai} - {SWD(2018) 154 nihai} - {SWD(2018) 155 nihai} –

{SWD(2018) 156 nihai } Ekindeki KOMİSYON ÇALIŞMA DOKÜMANI 2018 Türkiye

Raporu, https://www.ab.gov.tr/siteimages/pub/komisyon_ukle_raporlari/2018_turkiye_raporu_tr.pdf, (8 Aralık 2018), s. 33.

2.3.22. Raporların Değerlendirilmesi

AB ilerleme raporlarında Alevi sorununa dâhil olma şekli, düzeyi ve Alevilerin sorunlarına ilişkin olarak getirdiği bazı tanımlamalar birçok Alevi için rahatsızlık kaynağı oluşturmuştur. Bu nedenle Aleviler arasında ilerleme raporlarına yönelik olarak birden fazla pozisyon mevcuttur. Bir kısmı, ilerleme raporlarını son derece olumlu bularak desteklerken, diğer kısmı ise “azınlık” ifadesinden dolayı raporları eleştirmiştir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, Alevilerin hemen hepsi AB’ye uyum sürecini desteklemişlerdir. AB açısından bakıldığında, Alevilerin azınlık olarak değerlendirilmesinin yadırganmaması gerektiğini savunan Genç’e göre Aleviler, Sünnilerin yararlandıkları haklardan eşit olarak yararlanamamaktadır ve dolayısıyla temel haklarını tam olarak kullanamamaktadırlar.¹⁸⁷ İlerleme raporlarındaki azınlık ifadesine Alevilerin gösterdiği tepkiler, rapordaki ifadelerin değiştirilmesi için Aleviler tarafından AP’na başvurulmasıyla zirveye ulaşmıştır. Nitekim Alevilerin başvurusu sonucu Avrupa Parlamentosu Dış İlişkiler Komisyonu “Sünni olmayan Müslüman azınlık” ifadesini rapordan çıkarmıştır. Bu değişiklik 2005 yılı raporlarına da yansımış ve önceki ifade “Sünni olmayan Müslüman topluluk” şeklinde değiştirilmiş oldu.¹⁸⁸

Neticede AB, dini kültürel ve dilsel farklılıkların korunması ve desteklenmesine büyük önem vermekte ve aday ülkelerden üye olmalarından önce azınlık haklarını teminat altına almalarını beklemektedir. İlerleme raporları ilk yayımlandığı günden itibaren Türkiye’deki Kopenhag Kriterleri’ne uygun düşmeyen uygulamaları gündeme getirmiştir. Bu konu hakkında görüşünü aldığımız Gazi Dedesi Mehmet Karabulut’a göre: “AB zaten hukuksal metinlerinde eşit yurttaşlık, demokrasi ve insan haklarına geniş yer vermektedir. Bu metinler dâhilinde de T.C. Devletini Alevilik başvurularında mahkûm etmiştir. T.C.’yi bu hassas konularda yetersiz bulmuş ve gerekeni yapmaya davet etmiştir ancak yıllar geçmesine rağmen olumlu sonuçlar alınamamıştır. İlerleme Raporları da bunun en gerçek kanıtıdır.”¹⁸⁹

Abdurrahman Dilipak ise görüşmede farklı bir fikir beyan ederek şunları ifade etmiştir: “AB gölge etmesin başka ihsan istemeyiz. Batının kendisi himmete

¹⁸⁷ Uyanık, s.129

¹⁸⁸ Uyanık, s.130-131

¹⁸⁹ Eklerde ilgili röportaja bakınız.

muhtaç bir dede, neredeki gayrıya himmet ede, dini, etnik, mezhebi, ideolojik, politik, felsefi ve vicdani kanaat farklılıklarını çatışma sebebi görüp, bunları birbirine karşı kışkırtan ve soğuk savaş döneminde olduğu gibi bunların kanları ve gözyaşları üzerine kendilerine iktidar ve servet üretme çabasındakilerden bu konuda çözüm beklemek doğru bir tercih olmasa gerek.”¹⁹⁰

Türkiye, 1999 tarihinden bu yana AB'nin etnik ve dini farklılıkların tanınması yönündeki taleplerini karşılamak için bir dizi yasal düzenlemelere gitmiştir. Bu değişikliklerin bir kısmı doğrudan, diğer bir kısmı da dolaylı olarak Alevileri ilgilendirmektedir. Geçen yüzyılın sonlarından itibaren küresel kimlik söylemlerinin meşruiyet kazanması ve AB tarafından bir hak olarak tanınmasının yanı sıra, söz konusu yasal düzenlemelerin ardındaki bir etken de Alevilerin ulusal düzeyde verdikleri mücadeledir. 19 Mart 2001'de ilan edilen Ulusal Program Kopenhag Kriterleri doğrultusunda yapılması gerekli işlerin bir listesini kapsamaktaydı ve “uyum paketi” adı altında TBMM'nden geçirilmiştir.

Neticede Türkiye'deki dini anlayış farklılığı, inanç ve düşünceler de benzerlikler olsa da göz ardı edilemeyecek bir gerçektir. Bu farklılık bir kusur ya da eksiklik değil, kültürel bir zenginlik olarak görülmelidir. Asırlardır kardeşçe yaşayan Alevi ve Sünnilerin en azından dindaş olmalarından dolayı yakınlaşmalarının yolları aranmalıdır. Bu sorunun çözümü için de hem Alevi hem de Sünni aydın ve yetkililerin güç birliği yapmalarına ihtiyaç vardır. Laik bir devlet din konusunda tarafsız olmalıdır. Ancak Türkiye'de laikliğin uygulanması konusunda sıkıntılar vardır. Devlet bu konuda tarafsız olamamaktadır. Aslında olması gereken devletten din hizmeti talebinde bulunanların, laiklik normları içerisinde sivil yapılanmalarını oluşturması ve inançlarını özgür ve hakkaniyetli bir biçimde sürdürebilmesidir.

¹⁹⁰ Eklerde ilgili röportaja bakınız.

SONUÇ

Bu tezin başlıca amacı AB üyeliği müzakereleri yürüten bir ülkenin bir halk grubuna karşı haklar noktasında nasıl bir performans sergilediğinin irdelemesini yapmaktır. Senelerdir aynı yurdu paylaşan kurucu üyelerinden Aleviler, Türkiye'nin AB üyeliğini desteklemektedir; bu süreçte kendileri açısından eksik gördükleri kimi hakları elde etmek amacıyla hem hükümetten hem de AB kurumlarından kimi beklentiler içerisindedir.

Temel hak ve hürriyetler bağlamında gerek üyelerine gerekse üye olmayan ülkelere yön veren AB bu alanda birçok çalışma yapmakta, hukuksal alanda da bu çalışmalara yer vermektedir. Bunun ilk adımını da tarihsel süreçte gelişen dünyada kabul gören Birinci Kuşak Haklar, İkinci Kuşak Haklar ve Üçüncü Kuşak Hakları uygulamakla atmaktadır. AB bu çalışmalarının somut örneklerini de Avrupa Birliği Antlaşmaları, Avrupa Birliği İnsan Hakları Bildirgeleri gibi yazılı belgelerle yayınlamaktadır. Kopenhag Kriterleri gibi yazılı metinleri de tüm dünyaya deklare etmekte, bunlara AB'ye üyeliğin temel kriterleri olarak büyük önem atfetmektedir. Kopenhag Kriterleri'nin de olmazsa olmaz olarak kabul ettiği insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkeleri Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin de anayasal metinlerinde yerini almaktadır. Ancak belirtilmelidir ki önem arz eden husus şudur; AB'nin de beklediği üzere bu ilkelerin sadece hukuki metinlerde yazılı kalmaması; toplumsal yaşantıda sosyal ilişkilerde kendini göstermesidir. Bu hedefler doğrultusunda AB Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde Alevilik ve Alevi toplumu için bir takım taleplerde bulunmakta, azınlık hakları ve çokkültürlülük çerçevesinde her vatandaşın eşit haklara sahip olmasını aynı zamanda eşit muamele görmesini zorunlu kılmaktadır. Bu kriter Türkiye'nin üyelik sürecinde uygulaması gereken vazgeçilemez unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

AB'nin temel meşruiyet kaynağı olan çokkültürlülük farklı din, mezhep ve inanç grubundan olan kolektif kimliklerin bu farklılıklarını yok etmeden aynı potada yer almasını gerektirmektedir. Üzerinde önemle durulan kritik nokta ise çokkültürlülük ve çoğulculuk anlayışının pratiğe dökülmesidir. Türkiye'de sayısal çoğunluk olarak baskın olan Sünni gruptan inanç uygulamaları yönünden farklı olan Aleviler de AB tarafından çokkültürlülük bağlamında yakinen takip edilmektedir.

Alevilerin kimlik haklarının yeterince elde edilip edilmediği, yaşam haklarına ve kültürel kimliklerine saygı duyulup duyulmadığı Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde AB tarafından mercak altına alınmaktadır. Zira çokkültürlülük çerçevesinde Alevilerin diğer topluluklarla iç içe olması, insanca yaşam hakkı açısından yan yana durması ve bireylerin farklılıklarıyla bir arada hayat sürmesi Türkiye'nin AB yolunda izlemesi gereken politikaların yansması olarak görülmektedir. Bunun sonucunda da Birlik Türkiye'deki Alevilerin durumuna her yıl İlerleme Raporlarında yer vermektedir.

Bu tezin temel konusu olan Alevilerle ilgili yapılan çalışmalar irdelenmeden önce Aleviliğin tanımı, İslam dini içerisindeki konumu, Alevilerin coğrafi dağılımı, Türkiye'de Alevilerin sorunları ve talepleri, Alevilerin maruz kaldığı söylemler incelenmesi gereken başlıca hususlardır.

Türkiye'de Alevilik konusunda uzmanlaşmış bilirkişilere sorulduğunda tanımıyla ilgili farklı yorumlar ortaya çıkmakta; tek bir Alevilik tanımlaması yapılamamaktadır. Kimi uzmanlara göre Alevilik Hz. Ali'nin soyundan olan ve onun öğretilerini uygulayan insanların inanç sistemidir. Kimilerine göre ise Türkler'in Müslümanlığa geçişiyle başlayıp İslam dini ile birleşerek kendi inanç sistemini muhafaza eden yaşam biçimidir. Ancak mevcut durum şudur ki genel olarak fikir birliği Aleviliğin kendi inanç sisteminde hümanizm odaklı ibadet şeklinin olduğu, kendine has değerlerinin ve öğretilerinin Kuran-ı Kerim ışığında uygulandığı bir yaşam şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. AB'nin de titizlikle üzerinde durduğu konu da tam olarak budur; aynı topraklarda yaşayan toplumların kendi inanç şekilleriyle özünü kaybetmeden varlığını devam ettirebilmesi.

Alevilerin varlığından sayısal olarak net bir rakam verilememektedir. Türkiye'de yaklaşık olarak 12-15 milyon arasında oldukları tahmin edilmektedir. Aleviler Anadolu Alevileri, Nusayriler, Azeri Caferileri ve Dedeabacı Bektaşiler olarak dört gruba ayrılmışlardır. Yerleşim olarak da çoğunlukla İstanbul, İç ve Doğu Anadolu Bölgesi illerinde yaşamaktadırlar.

Aleviliğin İslam dini içerisindeki konumu yıllardır tartışılmalı bir sorundur. Bu konuda da farklı analizler ve çeşitli yorumlar mevcuttur. Bazı din bilginleri Aleviliği İslam'ın özü veya bir yorumu olarak zikretmekte bir kısmı ise İslam'la bağdaştıramamakta hatta tümüyle İslam'ın dışında bağımsız bir başkaldırı olarak nitelendirmektedir. Ancak netice itibarıyla şu hususu dile getirmek fayda

sağlayacaktır; AB yolunda ilerleyen Türkiye'nin bu sorunu tartışıp Aleviliği bir kalıbın içerisinde sokması toplumun huzuru ve refahı için ilerleme kaydettirmemektedir.

Birlik ve beraberlik bir ülkenin geleceğini inşa eden başlıca unsurlardandır. Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri de muasır medeniyetler seviyesine erişmek belki de AB kurumları içerisinde koltuk sahibi olabilmek için bunun bilincinde olarak ülke sorunlarıyla ilgilenmek ve çözüme kavuşturmakla yükümlü olmuşlardır. Ancak günümüz potansiyelimizi mercek altına aldığımızda hâlâ çözüme kavuşturulamayan bir takım sorunlar vardır ki Alevilerin sorunları ve talepleri bunların başında gelmektedir. Alevilerin kimlik sorunları, cemevlerine ibadethane statüsü verilmemesi, AİHM kararlarına rağmen zorunlu din kültürü ve ahlâk bilgisi dersi çıkmazı, Diyanet İşleri Başkanlığının kaldırılması ve bu kurumda Alevilerin temsili tartışması yüksek sesle dile getirilmesine rağmen Aleviler için devam eden problemlerdir. Aleviliğin hukuksal düzlemde inanç sistemi olarak kabul edilmemesi, Alevi toplumunun kimlik bağlamında ötekileştirildiklerini iddia etmesi sosyal yaşamda refahı ve huzuru etkileyen sorunların başında gelmektedir. Eşit yurttaşlık bağlamında cemevlerine Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında devlet tarafından ibadethane olarak yer verilmesi talebi AB'nin de yakından takibe aldığı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Okullarda Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersinin zorunlu olarak okutulması bazı Alevi yurttaşlar tarafından kabul edilmemektedir. Bu konuda AİHM Alevi öğrencilerin eğitim hakkının ihlal edildiği kararı vermesine rağmen herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Alevi yurttaşların sorun olarak gördüğü diğer konu ise Diyanet İşleri Başkanlığının Sünni bir yapılanma olarak var olması ve Alevilerin bu kurumda temsilinin olmamasıdır. Bazı otoriteler kurumun tamamen kapatılmasını talep ederken bazıları ise kurumun varlığının devam etmesini ancak içerisinde Alevi temsilcilere de yer verilmesini önermektedirler.

Türkiye toplumu olarak bireylerin birbirlerine bakış açılarının kültürel ve tarihsel yaşantılardan kaynaklı ön yargılarla dolu olduğu gözlemlenmektedir. Alevi toplumu da bu hususta kendilerinin de payını aldıklarını sık sık dile getirmektedirler. Geçmişten günümüze Alevilerle ilgili yıkılamayan ön yargılar, temelsiz uygun olmayan söylemler, hatta iftiralar insanlık onurlarının zedelendiğini seslendiren

Alevileri üzüntü içine sokmakta, bu yaklaşımın insan hakları çerçevesinde doğru olmadığını savunmaktadırlar.

Netice itibariyle Türkiye'nin AB içerisinde yer alabilmesi için atması gereken önemli adımlar vardır. AB de sunmuş olduğu kriterlerin gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğini görmek için mevcut sorunların çözülüp çözülmediğine bakmakta, gerekli adımların atıldığına şahit olmak istemektedir.

İnsan hakları, demokratikleşme, temel hak ve özgürlükler Türkiye'nin AB'ye üyeliğinde üzerinde çalışılması gereken başlıca konulardır. Bu alanda öne çıkan çalışmaların başında AKP Hükümeti'nin gerçekleştirmiş olduğu kamuoyu tarafından 'Alevi Açılımı' olarak bilinen çalıştaylar gelmektedir. Çalıştayların temel amacı Alevilerin temel sorunlarını görüşmek, birlik ve beraberliğin önündeki engelleri aşmak, belli başlı taleplerini almak ve onları çözüme kavuşturmadır. Çalıştaylar yedi aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir; bu çalıştayların ilki 3-4 Haziran 2009 tarihinde Ankara'da, ikincisi 8 Temmuz 2009 tarihinde İstanbul'da, üçüncüsü 19 Ağustos 2009 tarihinde Ankara'da, dördüncüsü 30 Eylül 2009 tarihinde yine Ankara'da, beşincisi 11 Kasım 2009 tarihinde İstanbul'da, altıncısı da 17 Aralık 2009 tarihinde Ankara'da gerçekleştirilmiştir. Bu çalıştaylar dizisi, 27-30 Ocak 2010 tarihinde Ankara Kızılcahamam'da gerçekleştirilen yedinci ve son çalıştayla tamamlanmıştır. Çalıştaylara akademisyenler, Alevi inanç önderleri, ilahiyatçılar, sivil toplum kuruluşları, medya ve siyaset alanlarından yaklaşık 400 kişi katılmıştır. Ocak 2010 itibariyle tamamlanan Alevi Çalıştayları dizisinin nihai raporu, devlet bakanı ve çalıştayların yürütücüsü Faruk Çelik tarafından Mart 2011'de açıklanmıştır.

Nihai Raporun ilk bölümünde çalıştayların amacı, içeriği ve bağlamı üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde Alevi toplumunun geçmişine değinilmekte, geleneksel Alevilikten cumhuriyet dönemine kadar irdelenerek tarihi süreçte neler yaşandığına cevap aranmaktadır. Üçüncü bölümde modernleşmeyle birlikte Alevi vatandaşların yaşadığı kimlik sorunları vurgulanmakta ve Alevilerin yaşadıkları ayrımcılık, uygunsuz söylemler ve suçlamalar neticesinde korku ve endişe içerisinde olduklarının altı çizilmektedir. Son bölümde ise tüm çalıştaylar ele alınmış, taleplerin karşılanabilmesi için çözümler ortaya konmuştur.

Resmedilen tabloya bakıldığında; açılımın olumlu etkisi tarafların birbirlerini dinlemesi, demokratik bir ortam oluşturulması ve karşılıklı güven sorununu aşma

adımları Alevi otoriteler ve hükümet penceresinde yerini bulmuştur. Ancak düzenlenen çalıştaylar dizisine rağmen Alevi politikalarının geliştirilemediği ve Alevi yurttaşları memnun edici sonuçlar çıkmadığı görüşü hâkim olmaktadır. Türkiye AB'ye üyelik sürecinde öncelikle kendi iç dinamiklerini gözden geçirmeli ve bireysel haklar çerçevesinde gerekli tüm imkânları sağlamalıdır.

Uluslararası siyasi bir kuruluş olan Avrupa Konseyi insan hakları, hukukun üstünlüğü ve demokrasi olguları üzerinde çalışmalar yürütmekte, Avrupa kıtasındaki azınlıklar ve ötekileştirme gibi sosyal problemleri çözmeyi hedeflemektedir. Avrupa Birliği Komisyonu bu amaçlar ışığında yürürken AB'ye üye olmak isteyen ülkelerin Kopenhag Kriterlerine uyumunu takip etmekle birlikte her yıl düzenli olarak İlerleme Raporlarını yayınlamaktadır. Komisyon Türkiye için hazırladığı İlerleme Raporlarında Alevilerin durumuna da atıf yapmakta; Alevilerin sorunlarını ve taleplerini din ve vicdan özgürlüğü, azınlıkların korunması ve çoğulcu demokrasi kapsamında değerlendirmektedir. O sebeple, 1998-2018 yıllarına ait raporları incelemek Türkiye'nin Aleviler konusunda mevcut potansiyelini anlamak açısından faydalı olacaktır: 1998 yılı İlerleme Raporu; Alevi nüfusun 12 milyon olduğundan, ilköğretimde din dersinin zorunlu olduğundan, Sünni din adamlarının aksine, hükümetten maaş alan Alevi din adamlarının olmadığından; 1999 Raporu dini özgürlüklerden ve dini azınlıklardan; 2000 Raporu Alevilere yönelik yaklaşımda değişiklik yapılmadığından, aynı sorunların devam ettiğinden; 2001 Raporu Alevilerin sorunlarının hâlâ Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından dikkate alınmadığından; Alevilerin başlıca şikâyetlerinin, okullarda zorunlu din derslerinin ve din kitaplarının Alevi kimliğini tanımaması, sadece Sünni İslam'a yönelik cami ve vakıflara mali destek verilmesi olduğundan; 2002 Raporu Alevi veya Bektaşî adı altında dernek kurulamayacağı kararının verilmesi Aleviler konusunda bir gelişme olmadığından; 2003 Raporu Aleviler konusunda pozitif bir değişim olduğu ancak buna rağmen din dersi ve Diyanet İşleri Başkanlığı sorununun devam ettiğinden, 2004 Raporu Alevilerin taleplerinin karşılanmadığından; 2005 Raporu Alevilerin resmi olarak tanınmadığından, din özgürlüğü konusunda sınırlı ilerleme kaydedildiğinden; 2006 Raporu Alevilerin sorunlarının çözümüne yönelik ilerleme kaydedilemediğinden; 2007 Raporu Alevi bir vatandaşın AIHM'e yaptığı başvurudan ve Türkiye'nin eğitim hakkını ihlal ettiği sonucuna varıldığından, 2008 Raporu kaydedilen ilerlemelere

rağmen mevcut sıkıntıların devam ettiğinden; 2009 Raporu AK Parti Hükümetinin, Aleviler ve gayrimüslim cemaatlerle bir diyalog başlattığından, ancak bu grupların belirli sorunlarının hâlâ çözüm beklediğinden; 2010 Raporu Alevilerle ilgili faaliyetlerin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine uyumu konusunda tezatlıklarından; 2011 Raporu gerçekleştirilen yedi çalıştaydan, Alevilerin taleplerinden ve alınan kararlardan; 2012 Raporu çalıştaylarda oluşturulan diyaloga rağmen beklenen adımların atılmadığından; 2013 Raporu Türkiye'nin Alevilerle ilgili çaba sarf ettiğinden fakat olumlu sonuçlara varılamadığından; 2014 Raporu Alevi sorunlarının çözümüyle ilgili önerilerden; 2015 Raporu ise AİHS'nin hükümlerinin tam anlamıyla uygulanmadığından; 2016 Raporu zorunlu din kültürü ve ahlâk bilgisi derslerinden muaf tutulmadan, kimlik kartlarında din hanesinin bulunmasından ve Alevilerin ibadet mekânları ile ilgili AİHM'in verdiği kararların uygulanmasına özel önem verilmesi gerektiğinden; 2018 Raporu ise Avrupa standartları ile uyumlu kapsamlı bir yasal çerçeve oluşturulması gerektiğinden bahsetmektedir.

AB'nin raporlarındaki değerlendirmeye karşılık, bu çerçevede Türkiye'nin ve Alevi yurttaşlarının-vakıflarının takınacağı tutum oldukça önem arz etmektedir. Devletin tarafsızlığı, farklı kültürlere ve yaşam biçimlerine saygılı bir hukuki düzenleme AB nezdinde de mühim olan kaidelerdir. Alevi yurttaşların dile getirilen talepleri AB tarafından makûl görünmesinin sebebi AB'nin azınlık haklarını garanti altına almak istemesi, inanç ve düşünce farklılıklarını kültürel zenginlikler olarak görmesidir. Son Cumhurbaşkanlığı seçiminde Alevilerin statüsünün resmi olarak tanınacak vaadi, Yargıtay'ın kararıyla gerçekleşmiştir. Son olarak, Türkiye'de vatandaşlar ve inanç grupları arasında huzurun, birlik ve beraberliğin tesisi, zihinlerdeki ve sosyal yaşamdaki iletişim sorunlarının aşılması, ülkenin önünü açacak adımların en önemlileri arasında kabul edilebilir.

EKLER:
TEZ ÇERÇEVESİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN YAPILANDIRILMIŞ
MÜLAKAT DÖKÜMLERİ

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ KÜLTÜR DERNEĞİ 2. BAŞKANI
ALİ KAİM 20 Haziran 2018

1. Alevilik nedir? İlkeleri, öğretileri ve değerleri hakkında ne düşünüyorsunuz?

Alevilik Anadolu coğrafyasının en kadim İnançlarından en önemlisidir. Orta Asya şaman inancının özelliklerinin yanı sıra Anadolu'da etkin olan diğer inançların insancıl yanlarını da içine alan hümanist temelli sevgi ve hoş görüye dayanan bir inanç sistematiğidir. Haksızlığa zulme işkenceye karşı her dönemde sesini yükselten isyan eden bir geleneğe sahiptir. “Sevgi bizim dinimizdir” ilkesi en temel kavramlardan bir tanesidir. “Enelhak” Tanrı benim ilkesi de insanı Tanrı ile özdeş olarak değerlendirir. Tanrı inancı korkuya değil sevgiye dayalıdır. İslam’ın doğuşu ve yayılması ile Alevilikte İslam dininden etkilenmiş bu dinin insancıl, sevgi, hoşgörü ve haksızlıklara karşı duran yönlerini benimseyerek Peygamber ve Ehlibeyt sevgisi üzerine ilkelerini zenginleştirmiştir. Hazreti Ali bir rehberdir. Allahın aslanı, gücün kudretin timsalidir. Ehlibeyt, Peygamber’in kızı Hazreti Fatıma ve Hazreti Ali’nin soyundan gelenlerdir. Temsilcileri Hazreti Ali’den başlayarak on iki imamlardır. Kerbela’da katledilen Hz. Hüseyin ve ailesi zulme işkenceye ve haksızlığa karşı durmanın simgesidir ve Alevi edebiyatı düvazimamlarıyla, mersiyeleleriyle, deyişleleriyle bu ilkeler etrafında şekillenmiştir. Bütün inançların temelini sonradan Peygamberin de kabul edildiği “kırklar meclisinin” oluşturduğuna inanılır. Kırklar Meclisi müşidinin Hazreti Ali olduğu kadınlı erkekli kırk kişiden oluşturulduğuna inanılan bir meclistir. Tanrıdan sonra belirleyici olandır. Bütün sorunların ve anlaşmazlıkların görüşülüp çözüme kavuşturulduğu bir kurumdur. Alevi cemleri de Kırklar Meclisi ilkelerine göre şekillenmiş ve erkânlarını (gelenek ve kurallar) buna göre belirlemiştir. Hacı Bektaş Veli’nin Makalat adlı kitabında yer alan “dört kapı kırk makam” öğretisi inananları insanı kâmil (olgunlaşmış insan) aşamasına taşıyan bir yoldur. İnsanı kâmil insan eline beline diline sahip olan, seven sevilen, her türlü haksızlığa ve zulme karşı duran,

kadına değer veren insandır. Kadın erkek eşitliği esastır. Fatma Ana, kadıncık ana saygıdeğer örnek kadınlardır. Kız-erkek evlat ayrımı yapılmaz. Kadınlar okutulur. Birlikte çalışılıp üretilir. Dede ve eşi ana birlikte inanç önderleridir ve cemleri birlikte yönetirler. Müsaiplik kurumu ile dayanışma ve yardımlaşma sağlanmıştır. Dergâhlarda ortak üretim ve ortak tüketim ilkeleri geçerlidir. Cemlerde yapılan lokma biriktirme ve cem esnasında dağıtılması dergâh üretim tüketim geleneğinin devamı olarak yapılmaktadır. Alevilik tarihte yerini almış olan kadim inançların insanı ve sevgiyi temel alan ortak paydalarının ulu bir yoludur.

2. Sizce Türkiye’de toplumsal huzurun ve kardeşliğin sağlanması çerçevesinde Alevilerin hangi sorunları çözüme kavuşturulmalıdır? Nasıl?

Ülkemizde toplumsal huzurun tam anlamıyla huzura kavuşması için çözülmesi gereken temel sorunlardan bir tanesi Alevi sorunudur.

-zorunlu din derslerinin kaldırılması.

-cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilmesi ve devlet bütçesinden pay ayrılması.

- eşit yurttaşlık hakkı devlet kurumlarına alımlarda ayrımcılığa son verilmesi

-Madımak otelinin insanlık müzesi yapılması

-ders kitaplarından Alevileri aşağılayan bölümlerin çıkartılması.

-Hacıbektaş dergâhının Alevi ibadetine açılması.

- Laiklik ilkesinden taviz verilmemesi ve Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kaldırılması.

Başka sorunlar dile getirilse de temel alevi sorunları bunlardır.

Çözümleri çok basittir ve çözümlendikten sonra hiçbir ilave sorun oluşmayacaktır .

Temel bir din kültürü ve dinler tarihi dersi konulmalı, bu derse tarih ve sosyoloji öğretmenleri girmelidir.

-Her türlü din ve inancın öğretildiği Alevilik dâhil seçmeli din dersleri konulmalı okullarda isteğe bağlı olarak okutulmalıdır.

-İlgili yasaya” cemevleri ibadethanedir” metninin yazılması sorunu temelden çözer ve hiç kimseye zararı dokunmaz. Tanımlanan diğer ibadethaneler hangi haklardan yararlanıyorsa cemevleri de bu haklara kavuşmuş olur.

- Güvenlik soruşturmalarında Alevilik engel olmaktan çıkartılmalıdır. Alevi gençlere subay, emniyet müdürü, kaymakam, vali, hakim ve savcı olma yolları açılmalıdır.

-İçinde Alevi akademisyenlerin de olduğu bir kurul ders kitaplarında Alevi karşıtı söz ve resimleri ayıklamalıdır.

-Hacıbektaş Dergâhı müze statüsündedir. Bu işlevde olmasına rağmen dergâh içinde bulunan camii ibadete açıktır. Yine Dergâh içinde yer alan cemevi ise ibadete kapalıdır. Bu haksızlık giderilmelidir.

-Kamulaştırılan Madımak Oteli insanlık müzesi olmalıdır. Anı köşesinde şehitlerle birlikte adı yazılı olan iki saldırganın adı silinmelidir. Bir tabela değişikliği sorunu çözecektir. Bu çözüm Sivas halkını da rencide etmeyecektir. 25 yıldır süren protesto yürüyüşleri de sona erecektir.

-Devlet laiklik ilkesinden ödün vermemelidir. Özellikle inanç ve vicdan özgürlüğü yasa haline getirilmelidir. Bir mezhebe hizmet eden Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kaldırılması esastır. Bu yapılmıyorsa özerk bir yapıya kavuşturulup tüm kesimlerin temsili sağlanmalıdır.

3. Alevilerin Türkiye'den talepleri karşısında devletin tavrını olumlu ve olumsuz nasıl değerlendiriyorsunuz?

Alevilerin talepleri karşısında devletin duyarsız kalması anlaşılır değildir. Bu bir tercih olayıdır ve devlet tercihini çözümsüzlükten yana kullanmaktadır. Çalıştay sürecinde edindiğim izlenim diğer dini grupların tepkisinden çekinilmektedir. Oysa Alevi sorunlarının çözümü hiç kimsenin hakkının kaybolmasına neden olmaz. Onların inançlarına ibadetlerine engel teşkil etmez.

Devlet üç maymunu oynamaktan vazgeçmelidir. Sorunların çözümü önerildiği gibi çok basittir. Önemli olan zihniyet değişimidir.

4. Bu taleplerde Alevi grupların tavırlarını olumlu-olumsuz nasıl değerlendiriyorsunuz?

Alevi toplumu şehirleşmeyle birlikte işlevlerini kaybeden ocak ve dergâhların yerine dernek, vakıf ve federasyon olarak örgütlenmiştir. Yukarıda sunulan sorunlar tüm kurumların ortak talebidir. Hangi anlayışta olursa olsun tüm grupların çözüm önerileri ve yöntemleri de aynıdır.

Sadece dedelere devlet tarafından maaş ödenmesi gibi ufak görüş ayrılıkları vardır.

5. Türkiye'nin Avrupa Birliği süreci bu bağlamda neler yapabilir?

Türkiye AB'ye tam üye olmalıdır. Bu tüm Alevilerin ortak isteğidir.

Türkiye AB'ye üye olmak istiyorsa temel Alevi sorunlarını çözüp inanç, düşünce ve vicdan özgürlüğünü yasal güvence altına almalıdır. Atılacak ilk adım cem evleri ve zorunlu din dersleri konularında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin vermiş olduğu kararları uygulamaktır.

6. Alevilik İslam dininin bir parçası değil midir? Sizce "Alevilik İslam dışıdır" tezi ne kadar isabetlidir?

Şehirleşme ile tarihteki kısımlardan kaçarak dağlara sığınan ve birbirleri ile ilişkileri bir şekilde kesilen aleviler "YOL BİR SÜREK BİNBİR" İlkesi etrafında ana yola çıkan farklı sürekliler (patikalar) oluşturmuşlardır. Şehre geldiklerinde bazı sürekliler birbirine uymamıştır. İslam içi-dışı konusunun bir bölümü de buradan kaynaklanmıştır. "Alevilik İslam içi mi yoksa İslam dışı mıdır?" tartışmaları Alevilerin bir iç sorunudur ve Alevi yazar ve tarihçileri tarafından tartışılmaktadır. Varılacak sonuçlar sadece ve sadece Alevileri ilgilendirir.

7. Sizce çözüm nasıl sağlanabilir?

Çözümün sağlanması devletin tercihine bağlıdır. Devlet tercihini çözümden yana yaparak, yarım kalan çalışmaları yeniden başlatarak Alevi örgütleri ve inanç önderleri ile birlikte sorunlar çözüme kavuşturmalıdır.

**ÜSKÜDAR KARACAAHMET SULTAN CEMEVİ DEDESİ HÜSEYİN
ÖZGÖZ**

4 Temmuz 2018

1. *Alevilik nedir? İlkeleri, öğretileri ve değerleri hakkında ne düşünüyorsunuz?*

Aleviliğin temeli tasavvuf demektir. İslamın özü tasavvufi yaşamı ön plana çıkarmaktır. Aleviliğin temeli İslam'ın özüdür. Alevilik İslamın şartlarını hayat boyu kanıtlamaktır. Aleviliğin özü Kuran-ı Kerim ve 666 ayetidir. Alevilik Hak, Muhammed, Ali yoludur. Öğretileri hırsızlık yapmamaktır, kötülük yapmamaktır, başkasının malına el uzatmamaktır, insanı vatani anne babayı yaratani ve yaratilani sevmektir. Alevilik Allah'ın verdiği insanlık elbisesini giymektir.

2. *Alevilik İslam dininin bir parçası olarak ne kadar görülebilir? Sizce Alevilik İslam dışıdır tezi ne kadar isabetlidir?*

Alevilik İslam'ın özü olduğuna göre İslam'ın dışındadır söylemi kabul edilemez. Bu söylem siyasi bir söylemdir. Alevilik İslam'ın içindedir. Aynı zamanda böyle bir tartışma konusu da sadece Alevilerin iç sorunudur. Ortak bir çözüm bulunacaksa da bunu sadece Alevi önderler, yazarlar ve tarihçiler tartışmalıdır.

3. *Alevilerin maruz kaldığı ön yargılar ve söylemler nelerdir? Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?*

Bu tutum ve söylemler cahillerin ürünüdür. Mum söndü vb. iftiralar tarihsel süreçte Alevileri karalamak için yapılmıştır ve maalesef cahil insanların fikirlerini de değiştirmek zordur. Çünkü tarihsel süreçlerde ibadet yapılırken çeşitli araçlar kullanılmıştır. Örneğin cem ibadeti esnasında eskiden gaz lambaları ve mum kullanılırken günümüzde ampul kullanılmaktadır. Geçmişte ibadetler sırasında baskın grup tarafından ibadet yerleri, evler basılırdı ve Alevi vatandaşlar korkudan ve baskıdan dolayı ışığı söndürürlerdi. Bunu gören cahil insanlar da iftira atmak adına 'Aleviler mum söndü yapıyor' gibi çirkin iftiralarda bulunuyordu. Günümüzde hâlâ bu tarz önyargıların olması bizi memnun etmemektedir.

4. *Sizce Diyanet İşleri Başkanlığı kapatılmalı mıdır? Dedelik kurumu Diyanet İşleri Başkanlığında (DİB) temsil edilmeli midir?*

Diyanet Başkanlığını son 15 yıldaki yapısıyla istemiyoruz. Alevi dedeleri maaş almadıkları halde İslam için çalışıyorlar. Bu nedenle DİB'de yer alma gibi bir

niyetimiz yoktur. Şayet Aleviliğe olumlu bir yaklaşım sergilerse biz de DİB içinde ayrı bir toplumsal statü olarak yer alabiliriz.

5. *Sizce Türkiye’de toplumsal huzurun ve kardeşliğin sağlanması çerçevesinde Alevilerin hangi sorunları çözüme kavuşturulmalıdır? Nasıl?*

Cemevlerinin ibadethane olarak yasallaşması sağlanmalı. Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi derslerinde Alevilik anlatılmalı, derslere Alevi öğretmenler girmeli. Alevi sorunlarına çözüm odaklı yaklaşılmalı.

6. *Alevilerin Türkiye’den taleplerinde devletin tavrını olumlu ve olumsuz nasıl değerlendiriyorsunuz?*

Devlet sorunlarımızla ilgili maddi ve manevi herşeyi hazır edip çözüm aramalıdır. Bizleri inanç önderlerini, dernekleri ve vakıfları hepsini çağırmalı sorunlarımız dinlenilmeli.

Ancak toplumsal alanda halk arasında zaten herhangi bir sorun yoktur. Aynı topraklarda yaşayan insanlar birbirlerini olduğu gibi kabul etmekte ve ufak sorunlar bile aşılmaktadır. Yeter ki, insancıl bir yaklaşım takılsın.

7. *Bu taleplerde Alevi grupların tavırlarını olumlu –olumsuz nasıl değerlendiriyorsunuz?*

Alevi toplumu ve önderleri aslında ortak bir tavır içindedir. Talepler, istekler ve gördüğümüz sorunlar aynıdır. Zaman zaman fikir ayrılıkları olsa da genel bağlamda aynı kanaatte buluşmaktayız. Amaç çözüm üretmekse bu fikir ayrılıkları bahane edilmemelidir.

8. *Avrupa Birliği bu bağlamda neler yapabilir?*

Avrupa Birliği hukuken yaptırımlar uygulatıyor ancak iç işlerimize karışılıyor diyerek bu yaptırımlar yerine getirilmiyor.

9. *Sizce çözüm nasıl sağlanabilir?*

Çözüm Alevi derneklerinin bir şemsiye altında toplanmalı, eğitim ve akademik birimler oluşturulmalı. Alevilerin ibadetleri bunları bilmeyen kişilere anlatılmalı. Peygamber soyu ve Alevilik İslam doğru şekilde öğretilmeli. Bunların yapılabilmesi için de devlet önyargıları-yanlış kurguları ortadan kaldıracak atılımlarda bulunmalı ve alt yapıyı hazırlamalıdır.

GAZİ CEMEVİ VE KÜLTÜR VAKFI DEDESİ MEHMET KARABULUT

30 Haziran 2018

1-Sizce Alevilik nedir? İlkeleri, öğretileri ve değerleri hakkında ne düşünüyorsunuz?

Alevilik Horasan'dan Anadoluya ulaşan, Ali'nin soyundan gelen ve onu takip eden insanların inancıdır. Alevilik bir mezhep değil 'Pir-mürşid-rehber' çemberinde olan inanç sistemidir.

Alevilik öğretileri bölgelere göre farklılıklar gösterse de özünde 'yalan söyleme, hırsızlık yapma, kimsenin namusuna göz dikme, rızasız lokma yeme' öğretileri ve 'Eline-Beline-Diline sahip ol' ilke ve değerleriyle var olan inanç sistemidir.

2-Alevilik İslam dininin bir parçası olarak ne kadar görülebilir? Sizce Alevilik İslam dışıdır tezi ne kadar isabetlidir?

Alevilik İslam'ın ruhu ve özüdür, bu tartışılmaz bir konudur. "Alevilik İslam dışıdır" tezi bilgisiz ve cahil insanların gündeme getirdiği ve dikkate alınmaması gereken kabul edilemez bir söylemdir.

3-Alevilerin maruz kaldığı ön yargılar ve söylemler nelerdir? Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Aleviler yüzyıllardır 'mum söndürürler, abdest almazlar' gibi onur kırıcı asılsız iftiralara uğramışlardır. Bu tür ahlâksız söylemlerin haricinde gündelik yaşamda da ayrımcılıkla ve önyargılarla karşılaşmışlardır. Bu tür yaklaşımlar Alevi toplumunun gözlerini yaşartmakta yüreğinde onarılamaz yaralar açmaktadır. Kardeşlik ve kucaklaşma varken bu konular Türk toplumunu birbirine düşman etmektedir.

4-Sizce Diyanet İşleri Başkanlığı kapatılmalı mıdır? Dedelik kurumu Diyanet İşleri Başkanlığında (DİB) temsil edilmeli midir?

Türkiye Cumhuriyeti yazılı metinlerde laik olmasına karşın uygulamada laik değildir, sebebi ise devletin sistemlerinde dini karıştırmasıdır. Türkiye'de laiklik varsa Diyanet İşleri Başkanlığı olmamalıdır. Devlet yine yardımlarını yapabilir ancak DİB devlet eliyle kurumsallaştırılamaz. Alevilik de Sünnilik de kendine has kurumsallığını

elde edecek, faaliyetlerini kurumsallığını ona göre oluşturacak, devlet de bu kurumlara yansız davranacak. Bu durumda DİB kaldırılmalıdır.

5-Sizce Türkiye’de toplumsal huzurun ve kardeşliğin sağlanması çerçevesinde Alevilerin hangi sorunları çözüme kavuşturulmalıdır? Nasıl?

Tabanda halk arasında kardeşlik ve huzur vardır ancak tepede farklı ülkeler ve politikalar bunu bir sorun haline getirip önümüze sunmaktadır. Zaman zaman toplumda aykırı insanlar çıkıp farklı konuşsa da toplumun genelinde sorun olduğunu düşünmüyorum.

6-Alevilerin Türkiye’den taleplerinde devletin tavrını olumlu ve olumsuz nasıl değerlendiriyorsunuz?

Yapılan Alevi Çalıştaylarında Alevi dernekleri, vakıfları ve örgütleri ortak taleplerini dile getirmesine rağmen devlet bu kurumların farklı düşüncelerini mazeret olarak gösterip çözüm üretmeme konusunda ısrarcı davranmıştır. Aleviler Türkiye Cumhuriyeti topraklarında yaşayan halktır, bu nedenle yansız ve çözüm odaklı bir tavır sergileyerek Alevilerin taleplerini yerine getirmelidir. Ancak bugüne kadar yapılan çalışmaları tarafsız ve olumlu görmemekteyim. Devlet olarak otoritesini koymalı, tüm bölgelere araştırmacılar göndermeli ve gerçekleri olduğu gibi kabul edip çözümler üretmelidir.

7- Bu taleplerde Alevi grupların tavırlarını olumlu –olumsuz nasıl değerlendiriyorsunuz?

Her Alevi kurumun ya da örgütün Aleviliğe bakışı farklılıklar içerse de Alevi grupların tavrı ortaktır ve genel talepleri vardır. Ancak sorunların çözümü için hep birlikte istişare yapılmalı, toplantılar ve kurultaylar düzenlenmeli, ortak tanımlar yapılmalı, ortak çözümler üretilmeli ve sürekli koordinasyon içerisinde olunmalıdır. Aksi takdirde devlet bu farklılıkları bahane ederek taleplerimize olumsuz cevaplar verecektir.

8-Avrupa Birliği bu bağlamda neler yapabilir?

AB zaten hukuksal metinlerinde eşit yurttaşlık, demokrasi ve insan haklarına geniş yer vermektedir. Bu metinler dâhilinde de T.C. Devletini Alevilik başvurularında mahkum etmiştir. T.C.’yi bu hassas konularda yetersiz bulmuş ve gerekeni yapmaya davet etmiştir ancak yıllar geçmesine rağmen olumlu sonuçlar alınamamıştır. İlerleme Raporları da bunun en gerçek kanıtıdır.

9-Sizce çözüm nasıl sağlanabilir?

Çözümün merkezi devlettir. Alevilerin sesine kulak vermeli, taleplerini samimi duygularla dinlemeli ve hoşgörü çerçevesinde karşılıklı çözümler üretilmelidir. Aynı şekilde tüm Alevi kurumları da ortak bir dille konuşmalı, kardeşlik ve birlik beraberlik için masaya oturmalıdır. Çözüm karşılıklı anlayış ve hoşgörüden, farklılıklara saygı duymaktan geçmektedir.

DİYARBAKIR CEMEVİ VE KÜLTÜR VAKFI DEDESİ NAKİ KARGIN

3 Ağustos 2018

1. Sizle Alevilik nedir? İlkeleri, öğretileri ve değerleri hakkında ne düşünüyorsunuz?

Allah-Muhammed-Ali kutsallığını kalbinde taşıyan, Hz. Ali'nin adaletinden ayrılmayan, Hz. Hüseyin'in yolundan giden, temelinde insan sevgisi bulunan, her dine, mezhebe, inanca saygı duyan ve hoşgörü ile bakan, din-dil-renk ayrımı yapmayan, "eline-beline-diline sahip olma" ilkelerini bulunduran ve bu ilkelere sahip insanları çatısı altına alan, yaşadıkları toplumda kendi istekleriyle, kendi kendilerini yargılamalarını sağlayan, demokrat, eşitlitçi, paylaşımcı düşünceyi savunan, zalime ve zulme karşı gelen, mazlumun yanında olan, şeriatın bağınaz kurallarına bağlı olmayan ve onu reddeden, İslam dinini kendine göre ve Sünni inancın dışında yorumlayan, aslı doğruluk ve dostluk, merhamet, eşitlik hazinesi bilgi olan, sevgi hamuruyla yoğrulmuş insan-ı kâmil ve erdemli insan yaratmayı öngören, Allah korkusuyla değil, sevgisiyle Tanrı'ya yönelen, Enel Hakk ile insanın özünde Tanrı gören, edep ve ahlâklılığı yaşamın temeline oturtan, insanı yücelten ve tüm bunları Kırklar Cemi ile yürüten bir inanç sistemidir.

2. Alevilik İslam dininin bir parçası olarak ne kadar görülebilir? Sizce Alevilik İslam dışıdır tezi ne kadar isabetlidir?

Alevi inancı dört semavi din dışında farklı bir yerde konumlanmakta ve İslam dışında yer almaktadır. Alevilik İslamiyet'ten öncede vardı. İnancımıza giren bugün hâlâ zikrettiğimiz Hak-Muhammed-Ali üçlemesi ile On İki İmam kültürü insanın özüdür. Şu gerçek var ki, İslam dininde Hak-Muhammed-Ali deyimi yoktur. Bu sadece Anadolu Aleviliğinde ve Kızılbaş geleneğinde vardır.

3. Alevilerin maruz kaldığı ön yargılar ve söylemler nelerdir?

Alevi ile evlilik, ticaret, yemeklerinin yenmemesi, işyerlerinde yapılan ayrımcılık, arkadaşlık ve dostluk, kul hakkı vb. konuların dini bir çerçevede değerlendirilmesi. Bu noktada, önyargı ve geleneklere bırakılmadan insani ve adil bir dini anlayış inşa edilmelidir. Aksi halde Alevilerin devlet kaynaklı sorunlarının çözülmesi, onların toplum içinde huzurlu ve barışık hissetmelerini temin etmeyecektir.

4. Sizce Diyanet İşleri Başkanlığı kaldırılmalı mıdır?

Kaldırılmalıdır. Çünkü laiklik ilkesi ihlali olan bu kurum gericiliği ve siyasal İslam'ı besliyor. Zorunlu din dersleri de kaldırılmalıdır. Çünkü Alevi çocuklara ve diğer farklı inanç sahibi çocuklara gönülsüzce bir derse girmeleri ve ağırlıklı olarak Sünnilik olan bir eğitime tabi olmaları şart koşuluyor. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), bunu bir insan hakları ihlali olarak karara bağlamıştır.

5. Türkiye'de toplumsal ve kardeşliğin sağlanması çerçevesinde Alevlerin hangi sorunları çözüme kavuşturulmalıdır?

Alevi köylerine cami yaptırma politikalarından vazgeçilmelidir. Bugüne kadar halktan onay almadan yapılan camiler taşınmalıdır. Cemevlerine ibadet yeri statüsü verilmelidir. Bu yıllardır gasp edilmiş bir haktır. Nüfus cüzdanlarında din hanesi kaldırılmalıdır. Bu uygulama ayrımcılıktır. Aleviliği aşağılayan yayınlar ve tanımlamalar düzeltilmelidir. Uluslararası belgelere, insan haklarına ve temel özgürlüklere dayalı bir toplumsal mutabakat sözleşmesi olan, eşitlikçi ve özgürlükçü, katılımcı ve çoğulculuğu esas alan demokratik bir anayasa inşa edilmelidir.

6. Alevilerin Türkiye'den taleplerinde devletin tavrını olumlu ve olumsuz nasıl değerlendiriyorsunuz?

Alevilerin talepleri yıllardır karşılanmamıştır. AİHM'in kararını bile uygulamamıştır. Bundan sonra olumlu tavır ve gelişmelere beklemekteyiz.

7. Bu taleplerde Alevilerin grupların tavırlarını olumlu ve olumsuz nasıl değerlendiriyorsunuz?

Tüm Alevi gruplarının talepleri ve istekleri aynıdır, farklı görüş yoktur.

8. Avrupa Birliği bu bağlamda ne yapabilir?

Avrupa Birliği Aleviler konusunda ileri bir düzeye gelmiştir. Bazı Avrupa ülkelerinde okullarda Alevilikle ilgili dersler verilmektedir. Türkiye'ye de aynı uygulamaları devreye alması konusunda baskı yapabilir.

9. Sizce bu soruna çözüm nasıl sağlanabilir?

Çözümün tesis edilmesi için Alevilerin talepleri dikkate alınmalıdır. Tüm umut ve beklentilerimizin gerçekleştirilmesi Türkiye'de demokrasiyi daha da güçlendirir.

ANKARA PİR SULTAN ABDAL KÜLTÜR MERKEZİ VE CEMEVİ

30 Temmuz 2018

Soru 1: Alevilik nedir?

Kelime anlamı olarak “Ali Evi”dir yani Ali’nin evi. Hz. Ali Kabe’de doğan tek insandır ve temsili; gücü, adaleti, ahlâkî en önemlisi imanıyla kendini insanlığa, İslam’a, Peygamber Efendimize ve ailesine adanmış bir şahsiyettir. Alevilik vesayetle başlar. Hz. Muhammed Mustafa, Hz. Aliyi halife olarak tayin etmiştir. “Ben kimin meclisi isem, Ali de onun Mevlası’dır” sözünden hareketle Alevilik Allah-Muhammed- Ali içleri temsilen bu insanı varlıklara yol tutarak, ikrar vererek, tüm vücut beden ruh akıl kalp bütünlüğü ile iman ederek insanı kâmile erişmektir. Alevilik Ehlibeyt ve Kuran-ı Kerim’dir. Alevilik hem bir din hem de bir mezhep görünümündedir. Aleviler Kerbela’da hakka uğurlanan canların yasını tutmak için On iki imam Muharrem orucunu tutar. Alevi ilkelerinin en önemlisi Allah’ın birliğine, Muhammed’in peygamberliğine, Ali’nin velayetine inanmaktır. Alevilik eline beline ve diline sahip olmaktır. Alevilik, Hak le ilahe illallah hak birdir Muhammeden Rasulullah Aliyim veliyullah 4 kapı ve 40 makamı bilmektir.

2. Alevilik İslam dininin bir parçası olarak ne kadar görülebilir?

Alevilik İslam’ın kendisidir, özüdür, insanın içindeki iyilikleri paylaşmanın, birlikte yaşamının, hayatın içindeki olayların olgunlaşarak seyridir. Alevilik İslam dışıdır tezi doğru değildir. Alevilik İslam’ın içinde pişerek kaynaşarak, insan sevgi saygısını gösteren davranış biçimidir.

3. Alevilerin maruz kaldığı negatif söylemler nelerdir?

Alevilerin abdest almadığı, cemevinde mum söndü yapmak gibi iftiralar mevcuttur. Bu konudaki düşünceler kulaktan dolma gerçeğe dayalı olmayan cahilce düşüncelerdir. Bunlar Alevileri karalamak ve yıpratmak için yapılan eylemlerdir. Bizler hiç birini kabul etmiyoruz.

4. Sizce Diyanet İşleri Başkanlığı kapatılmalı mıdır?

Hayır kapatılmamalı, çünkü ülkemizdeki din anlayışının doğru yorumlanmasında ve gerekli bir kurum olarak kalmasında sakınca yoktur ancak sıkıntı sadece sünni İslam’a göre tasarlanıp ve kadrolaşmasıdır.

Dedelik kurumu tabii ki, DİB’de temsil edilmeli. Nasıl ki camide imam varsa cemevinde de Dede olmalıdır.

5. *Türkiye’de toplumsal ve kardeşliğin sağlanması çerçevesinde Alevlerin hangi sorunları çözüme kavuşturulmalıdır?*

Toplumsal barış için cemevlerine yasal dini inanç merkezi olarak statü tanınması gerekmektedir. Cemevi açma ve Alevi derneklerini hukuki olarak kurma serbestliği TBMM’de uzlaşma sağlanarak yasalaştırılmalıdır.

6. *Alevi toplumlarına karşı devletin tavrı olum olumsuz nasıl değerlendiriyorsunuz?*

Bu tavırlar dönem dönem siyasi parti anlayışına göre değişmektedir. Günümüz hükümetleri ise oy alabilmek için kendilerini Alevilere karşı iyimser göstermektedirler. Olumlu bir tavır olarak da siyaset yapanlar ve devlet yöneticileri hassas davranmaya çalışmakta ve ibadeti anlayışla karşılamaktadırlar.

7. *Bu taleplerde Alevi grupların tavırlarını olumlu – olumsuz nasıl değerlendiriyorsunuz?*

Cemevi açılmasında engelleme olmadığı sürece ve dedelere saygılı olduğu sürece olumlu bunun tam tersi ise olumsuzdur.

8. *Avrupa Birliği bu bağlamda neler yapabilir?*

AB bunun için açılan davaları olumlu sonuçlandırmalı, cemevlerine dini yasal statüsünü kazandırmalıdır.

9. *Sizce çözüm nasıl sağlanabilir?*

Bütün çözümler günümüz problemlerinde olduğu gibi diyalog, anlayış, hoşgörü ve zamanla çözülebilir. Tabii ki iyi niyeti de unutmamalıyız.

YENİ AKİT GAZETESİ YAZARI ABDURRAHMAN DİLİPAK

Gazeteci / Yazar – İnsan Hakları Aktivisti

4 Temmuz 2018

1-Sizce Alevilik nedir? İlkeleri, öğretileri ve değerleri hakkında ne düşünüyorsunuz?

Alevilik, Şiinin Anadolu'daki bir uygulama biçimi olarak daha çok kültürel, folklorik ve geleneğe dayalı motiflerle biçimlenmiş bir öğretilerdir.

Kendi içlerinde bir bütünlük yoktur. Adana, Hatay, Sivas, Tunceli, Maraş alevileri kendi aralarında büyük farklılıklar gösterirler. Şii ve Sünni, Türk, Kürt, Ermeni, Balkan kökenliler arasında da, hem dini, hem etnik kimlik açısından farklılıklar gösterirler.. “ŞİA” İran akla gelir ama, “ALEVİLİK” deyince Anadolu geleneği anlaşılır. BEKTAŞİLİK Balkanlarda daha güçlüdür. KIZILBAŞ deyince Tunceli akla gelir. NUSEYRİ deyince Lazkiye ve Hatay akla gelir.

Alevilik, zaman, mekân, iktidar ilişkilerine dayalı olarak anlam, renk ve şekil değiştirdi. Mesela Ermeni PAKRADUN'lar kendilerini Alevilere nispet ettiler. Daha çok da Kızılbaş kimliğine kendilerini nispet ettiler.

“Alevilik” biraz da “olunan” bir şey değil, “doğulan” bir şeydir. Anadolu Hristiyanlığındaki kavimle ilişkilendirilmiş dini bir gelenek karakteri gösterir. Motif olarak “Ali” yanında güçlü bir “Ehlibeyt” anlayışı vardır. Burada Hz. Muhammed, Hz. Ali Hz. Fatıma, Hz. Hasan-Hüseyin güçlü motiflerdir.

Güçlü bir “Ali” motifi vardır. Ali, adeta Hz. İsa gibidir. Ona benzetilir.

Paradokslar da vardı. Mesela Aleviler, kendilerini dini bir topluluk, dergâh olarak tanımlarlar ama, aynı zamanda Laiktirler. Dergâhları kapatan CHP'dir ama CHP'ye oy verirler. Hz. Ali, Atatürk ve Hacı Bektaş Veli ikonlaştırır. Barışçıdırlar, savaşa karşıdırlar ama, devrimcidirler, radikal sol örgütlere destek verirler. Hz. Ali, elinde ZÜLFİKAR olan “Allah'ın Arslanı”dır. “Kan kalesi cengi” gibi CENK kültürü baskındır. ARSLAN motifi Safevilerden gelse gerekir. KERBELA ve YEZİD olumsuz olarak baskın, dominant bir anlam taşır.

Şia ehlisünnet geleneğinde “Mufaddıla, Gulat ve Sebbe” diye 3'e ayrılır. Mufaddıla da “Caferiye, İmamiye ve Zeydiye” diye kollara ayrılır. Mesela İmam-ı Caferi sadık, İmamı azamın hem üvey babası ve hem de hocasıdır. Aralarında bir tekfir söz konusu değildir. Ya da Yemendeki Zeydilerin Şafilere yakınlığı, Caferilere

yakınlığından daha fazladır. Ya da Zeydilerle Şafiler arasındaki fark, Hanefilerle Şafiler arasındaki fark kadar bile değildir. Şia Ehl-i sünnet'e göre, fıkhî bir mekteptir, ama Şia'ya göre, Şia İslam'ın ta kendisidir ve Ehl-i sünnet geleneği bir sapmadır.

Alevî topluluklardan bazıları kendini Müslüman olarak tanımlar, namaz kılar, oruç tutar, hacca gider ve zekât verirler. Bazıları Farklı bir mezhep gibi görürler. Bazıları bir dergâh olarak görürler. Mesela “Bektaşî dergâhları” meşhurdur. Daha sonra Camiye karşılık olarak “Cemevi” öne çıkartılmaya ve buraya ibadethane statüsü kazandırılmaya çalışıldı. Mevlevilerdeki Sema'yı hatırlatan “Semah” gösterisi de dini bir ibadet biçimine dönüştürülmek istendi.

Tabi ki, İbadet ya da Mabed dediğinizde önce ABD İDRAKİ olması gerekir. Yani “Kulluk Şuuru” Abd, MABUD'a İBADET edecektir. Bunun için de bir MABED gereklidir. ABD kim, MABUD'u tanımlayan KUTSAL BİR VAHİY-BEGE ve / veya METİN? Söz konusu mu?

Laik Aleviler Kulluğu reddedeler ve dolayısı ile buna dayalı bütün iddialar ve talepleri havada kalır. Aynı bir İLAH ve RAB tanımı yok, ayrı bir NÜBÜVVET VE RİSALET iddiası yok, ayrı bir KİTAP / VAHİY iddiası yok, ama MABED talebi var! Bunu anlamak mümkün değildir.

2.Alevilik İslam dininin bir parçası olarak ne kadar görülebilir? Sizce “Alevilik İslam dışıdır” tezi ne kadar isabetlidir?

Alevilik bir bütün olmadığı için, Hacı Bektaşî Veli'nin herhangi bir Müslüman nezdinde Hacı Bayramı Veli'den bir farkı yok. İmam-ı Caferî sadık da sonuçta bir İlam alimidir, mezhep imamıdır. İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin üvey babasıdır ve Hocasıdır. Ama Ateist, her ehl-i sünnet Müslümanı Yezid gören bir Alevî anlayışı da var. Mücerret anlamda “Alevilik İslam dışıdır” denemeyeceği gibi Alevilik=İslam da denemez. Bunu Gülenizm için de ya da Kalkancı için de Ehl-i Sünnet dünyasındaki bazı akımlar içinde söylemek mümkündür.

Her Müslüman ALİ ŞİASİndandır, ama hiçbir Sünnî Müslüman SAFAVİ ŞİASİndan değildir.. Kendine ALEVİ diyen, KIZILBAŞ, BEKTAŞİ diyen ATEİST'ler de vardır.

3-Alevilerin maruz kaldığı ön yargılar ve söylemler nelerdir? Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Çok farklı dönemlerde farklı Alevi topluluklarının geleneklerine ilişkin farklı eleştiri ve itirazlar olmuştur. Bektaşî fıkraları, ya da Rafiziler'e yönelik eleştiriler ve halk tarafından anlatılan bazı hikâyeler karşılıklı olarak tarafların arasına soğukluk girmesine sebep olmuştur. Bunlar dini, ahlâki, gelenekle ilgili konular olduğu gibi tamamen uydurma iddialar da söz konusu olmaktadır. Tavşan, Menengiç ağacı gibi, bazı şeylerin uğuru ve uğursuzluğu, Dedelik makamı, Türbe ziyareti geleneği, esoterik bir takım menkıbeler bu söylemler açısından referans olarak kullanılmaktadır.

Özellikle Hatay Alevileri arasında ruh sıçrama (Tenasuh-Reenkarnasyon) inancı yaygındır. Diğer Alevi topluluklarda da ermiş dede ve türbeler etrafından dönen birçok olaydan söz edilir.

4-Sizce Diyanet İşleri Başkanlığı kapatılmalı mıdır? “Dedelik” kurumu Diyanet İşleri Başkanlığında temsil edilmeli midir?

Diyanet kapatılmamalı, özerk hale getirilerek yeniden yapılandırılmalı ve beynekmüslimin bir yapıya kavuşturulmalıdır.

Dedelik kurumu ya da Cemevlerinin diyanete bağlanması, kadroya alınması gibi talepler çok gerçekçi değil. Alevi - Bektaşî Dergâhları, geleneksel, Kültürel yapılardır. Nahşi, Kadiri, Mevlevî dergâhı neyse bu da aynı şekildedir. Tabi bunlarında dini vakıflar çerçevesinde yeniden ele alınıp değerlendirilmesi gerekir.

Bugün için bunun önündeki en büyük engel, Alevilerin ısrarla savundukları, laiklik, Atatürkçülük ve inkılap yasalarıdır. Tekke ve zaviyelerin kapatılması, Bey efendi ile birlikte dede, çebebi gibi unvanların kaldırılıp yasaklanmasıdır. Dolayısı ile bu konudaki en büyük engel, kendi ideolojik ve politik bakış açıları, destekledikleri değiştirilmesinin teklif dahi edilemeyeceği inkılap yasalarıdır. Yani yine sonuçta kendileridir.

5.Sizce Türkiye’de toplumsal huzurun ve kardeşliğin sağlanması çerçevesinde Alevilerin hangi sorunları çözüme kavuşturulmalıdır? Nasıl?

Aleviler, İmam-ı Cafer-i Sadık'ın ve Hacı Bektaş-ı Velinin öğütlerine sadık kalsalar bu iş çözülür. Cemevleri kültürel mekânlar olarak, dergâh olarak açılabilmeli, ancak tabi denetlenmeli de. Burada Türkler, Kürtler, Aleviler için imtiyaz ve statü belirlemek değil, herkes için geçeli olan bir meşruiyet zemini oluşturulmalıdır. Bu

konuda belki önce kendini ALEVİ olarak tanımlayanların, kendi aralarında bir görüş birliğine varmaları gerekir. EHLİ BEYT taraftarları ile ALİ'SİZ ALEVİLİK fikriyatına sahip olanların tek yekun içinde ifade edilmesi sanırım mümkün olamaz.

6.Alevilerin Türkiye'den taleplerinde devletin tavrını olumlu ve olumsuz nasıl değerlendiriyorsunuz?

Alevilerin taleplerinde bir bütünlük yoktur. Dedelerin Diyanet kadrosuna alınması ve eğitimlerinin Diyanet tarafından verilip denetlenmesini savunanlar da var, Cemevlerine Mabet statüsü verilmesini savunan da. Ya da buraların Laik ve Seküler anlamda Kültür ocağına dönmesini savunanlar da. Bu konuda üzerinde uzlaşmış bir görüş birliği yok. Dolayısı ile gideceği yeri bilmeyen bir kaptana hiçbir rüzgâr fayda sağlamaz.

7.Bu taleplerde Alevi grupların tavırlarını olumlu – olumsuz nasıl değerlendiriyorsunuz?

Alevi gruplar kendi içlerinde çok farklı, birbirine zıt özelliklere sahip. Avrupadan gelen talepler, Alevi toplumunun talepleri olmaktan çok batılıların Türkiye üzerindeki planlarına yönelik olarak Aleviler üzerinden bir manupilasyon fırsatı oluşturmaya yönelik taleplerdir.

Sol gruplar daha çok politik anlamda Kemalist bir çizgi izlerken, Sosyalist gruplar İdeolojik anlamda Militan bir söyleme sahipler.

Net bir "Alevi" tanımı da yok.

Bazı kaynaklara göre Türkiye'de de 300-500 bin civarında Şii Caferi nüfus vardır. Ayrıca Türkiye'de 5 -10 milyon civarında Alevi nüfus da vardır. Kimileri bu rakamın çok üzerine çıkar. Alevi / Şii nüfus üzerinde Türk, İran, Arap etkisi ayrıca değerlendirilmelidir. Yine Balkanlardaki Bektaşî gelenek ayrı bir özellik gösterir. Arap dünyasında Irak şiası ile Suriye Şiası ya da Huzistan aynı özelliğe sahip değildir. Türkiye'deki Türk, Kürt şiası da ayrı. Alevilerin %30'u İstanbul'da, onlar da farklı. Hatay, Tunceli, Sivas, İğdır farklı, Maraş farklı.

Sonuçta herkes, adalet istiyor, barış istiyor, hürriyet istiyor, başkasına muhtaç olmadan karnını doyurmak ve barınmak istiyor. Bunlar bir kesim için değil, herkes için. Bunlar varsa insanları kovsanızda gitmezler. Yoksa bağlasanız da durmazlar zaten.

8-Avrupa Birliği bu bağlamda neler yapabilir?

Gölge etmesinle başka ihsan istemeyiz. Batının kendisi himmete muhtaç bir dede, nerdeki gayrıya himmet ede, dini, etnik, mezhebi, ideolojik, poltik, felsefi ve vijdani kanaat farklılıklarını çatışma sebebi görüp, bunları birbirine karşı kışkırtan ve soğuk savaş döneminde olduğu gibi bunların kanları ve gözyaşları üzerine kendilerine iktidar ve servet üretme çabasındakilerden bu konuda çözüm beklemek doğru bir tercih olmasa gerek.

9-Sizce çözüm nasıl sağlanabilir?

Bu konuda siyasi bir çözüm yerine önce doğru bilgiye ihtiyacımız var. Bu anlamda Üniversitelerimizin İlahiyat, Sosyoloji, Tarih fakültelerinin yapacakları çalışmalar çok önemli. Buraya nasıl geldik? Bunun cevabını Siyaset bilimciler aramalı. Bu işin hukuki zeminini oluşturmak için Hukuk Fakültelerine görev düşüyor. Önce Diyanet Anayasal statüde özerk olsun. Tevhid-i tedrisat ve Laikçi baskılardan, değiştirilmesi tehlif dahi edilmesi yasaklanan devrim yasaları baskısından kurtulalım. Sonra ciddi bir kamuoyu araştırması yapılsın, Strateji geliştirme kuruluşları alanda çalışmalar yapıp tüm taraflarla konuşularak umutlar ve korkular, sorunlar ve çözüm talepleri hazırlansın, sonra da bunların üzerinden bir eylem planı hazırlansın. Çözüm çok kolay değil, ama imkânsız değil.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Atay, Tayfun. (2004). *Din Hayattan Çıkar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Baumann, Gerd.(2006). *Çokkültürlülük Bilmecesi*. Işıl Demirakın (çev), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Bileydi Koç, Malike. (2016). *Cumhuriyet Döneminde İnsan Hakları Bağlamında Aleviler*. Destek Yayınları
- Birdoğan, Nejat.(2003). *Anadolunun Gizli Kültürü –Alevilik*. İstanbul: Kaynak Yayınları
- Bulut, Faik.(2015). *Ali'siz Alevilik*. Berfin Yayınları
- Burke, Peter.(2008). *Kültür Tarihi*, Mete Tunçay (çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çakmak, Yalçın ve Gürtaş, İmran.(ed.)(2015). *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşilik*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Çamuroğlu, Reha.(2005). *Değişen Koşullarda Alevilik*. İstanbul: Kapı Yayınları
- Çınar, Erdoğan.(2007). *Aleviliğin Gizli Tarihi*. İstanbul: Kalkedon Yayınları
- Demir, Hande Seher.(2011).*Türkiye'de Din ve Vicdan Özgürlüğü, AİHM Kararları ışığında*. Ankara : Adalet Yayınları
- Doğan, İzzettin.(1998).*Din-Devlet İlişkileri ve Türkiye'de Din Hizmetlerinin Yeniden Yapılandırılması* Uluslararası Sempozyumu 26-27 Mart 1996. İstanbul: Cem Vakfı Yayınları
- Donnelly, Jack.(1995). *Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları*. Mustafa Erdoğan ve Levent Korkut.(çev). Ankara: Yetkin Yayınları
- Doytcheva, Milena.(2009). *Çokkültürlülük*. Tuba Akıncılar Onmuş (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları
- Dressler, Marcus.(2016). *Türk Aleviliğinin İnşası Oryantalizm, Tarihçilik, Milliyetçilik ve Din Yazımı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Ensaroğlu, Yılmaz.(2001). *Modernleşme Sürecinde Çokkültürlülük, Modernleşme ve Çokkültürlülük*. İstanbul: İletişim Yayınları

Ertan, Mehmet.(2017). *Aleviliğin Politikleşme Süreci: Alevi Kimlik Siyasetinin Kısıtlılıkları ve İmkânları*. İletişim Yayınları

Fırlalı, Ethem Ruhi.(1990) *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*. İstanbul: Selçuk Yayınları

Gözler, Kemal.(2000). *Hukuka Giriş*, Bursa: Ekin Yayınları

Gülmez, Mesut.(2000). *İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Ulaştığı Nokta, Farklı Bakış Tarzlarıyla İnsan Hakları Uygulamaları*. Ankara: APK Yayınları

Kapani, Münci.(1993). *Kamu Hürriyetleri*. Ankara: Yetkin Yayınları

Keyman, Selahattin.(2012). *Hukuka Giriş*. 5.Baskı Ankara: Yetkin Yayınları

Kızılyel, Serkan.(2015). *Zorunlu Din Dersinin Hukukiliği Sorunu*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık

Kurubaş, Erol.(2004). *Asimilasyondan Tanınmaya: Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı*. Ankara: Asil Yayınları

Kutlu, Sönmez.(2007). *Avrupa Birliği Sürecinde Dini Kurumlar ve Din Eğitimi* (Genel Değerlendirme). İlyas Çelebi (Ed.). İstanbul: Ensar Yayınları

Küçük, Adnan.(2012). *Türkiye'nin Siyasal ve Anayasal Rejimi*. Orion Kitabevi

Nohutçu, Ahmet.(2012). *İnsan Hakları ve Demokratikleşme Kuram ve Pozitif Hukukumuz*. Ankara: Savaş Yayınları

Ocak, Ahmet Yaşar. Alevi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt: 2

Oran, Baskın.(2004). *Türkiye'de Azınlıklar*. İstanbul: İletişim Yayınları

Özenç, Berke.(2006). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İnanç Özgürlüğü*. İstanbul: Kitap Yayınevi

Subaşı, Necdet.(2008). *Sırrı Faş Eyleme: Alevi Modernleşmesi*. İstanbul: Ufuk Çizgisi

Şener, Cemal.(2007). *Sorularla Alevilik*. Pozitif Yayınları

Yükleyen, Ahmet ve Kuru Ahmet T.(2006). *Avrupa'da İslam, Laiklik ve Demokrasi, Fransa, Almanya ve Hollanda*, İstanbul: Tesev Yayınları

Taylor, Charles.(2006). *Modern Toplumsal Tahayyüller*. Hamide Koyukan (çev.). İstanbul: Metis Yayınları

Tunaya, Tarık Zafer.(1982). *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*. İstanbul: Araştırma Eğitim Ekin Yayınları

Üzüm, İlyas.(1997). *Günümüz Aleviliği*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Üzüm, İlyas.(2002). *Kültürel Kaynaklarına Göre Alevilik*. İstanbul: Horasan Yayınları

Wallace, Helen, Pollack Mark A. and Young Alasdair.(2005). *Policy-Making in the European Union*. Oxford: Oxford University Press

Yaman, Mehmet.(2011).*Alevilik, İnanç, Edep, Erkân*. İstanbul: Demos Yayınları

Zelyut, Rıza.(2015). *Türk Aleviliği*. Ankara: Kripto Yayınları

Zelyut, Rıza.(1990). *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*. İstanbul: Anadolu Kültürü Yayınları

Makaleler

Akyüz, Emrah.(Ekim 2015). *Demokrasi, Laiklik ve Eşit Yurttaşlık Bağlamında Alevi Sorununun Çözümü*. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt: 8 Sayı: 40

Arıkoğlu, Cemile. Avrupa Birliği'nin İnsan Hakları Politikası / Türkiye Örneği Üzerine İnceleme

Atılgan, Meral.(2006). Avrupa Birliği, Azınlık Hakları ve Türkiye, *Türk İdare Dergisi* Sayı: 450. s.43-65

Aydın, Ayhan.(2000). İzzettin Doğan'ın Alevi-İslam İnancı ile Görüş ve Düşünceleri. *Cem Vakfı Yayınları*.

Başbilen, Pınar.(2008). AB'nin Etnik ve Dini Kimliklere Yaklaşımı: Güneydoğu Anadolu Bölgesi Örneği. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü *Yayımlanmamış YLT*. Ankara

Borovalı, Murat ve Boyraz, Cemil.(2015). The Alevi Workshops: An Opening Without an Outcome?. *Turkish Studies*. Vol. 16. No. 2

Borovalı, Murat ve Boyraz, Cemil.(2016). Türkiye'de Cemevleri Sorunu: Haklar ve Özgürlükler Bağlamında Eleştirel Bir Yaklaşım. *Mülkiye Dergisi*.

Bozbel, Savaş.(Ağustos 1999). Alman Anayasa Uygulamasında Din ve Vicdan Hürriyeti. *Mevzuat Dergisi*. Sayı: 20

Canatan, Kadir.(2007). Avrupa Ülkelerinin Azınlık Politikalarında Türkçe Anadil Eğitiminin Konumu, İsveç, Fransa ve Hollanda Örnekleri. *Türkoloji Araştırmaları*. Cilt: 213

Canatan, Kadir.(2009). Avrupa Toplumlarında Çokkültürcülük: Sosyolojik Bir Yaklaşım. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Sayı:26

Cengil, Muammer.(2003). Cem Ayininin Fert ve Toplum Üzerindeki Etkileri. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. Sayı:3

Dedekargınoğlu, Hüseyin.(2010). Dünkü ve Bugünkü Alevilik. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi*. Cilt:6

Doğan, İzzettin.(1998). Din-Devlet İlişkileri ve Türkiye’de Din Hizmetlerinin Yeniden Yapılandırılması. Uluslararası Sempozyumu 26-27 Mart 1996. *Cem Vakfı Yayınları*. İstanbul

Duman, M.Zeki.(2011). Heterodoksi Bir İnanç Olarak Alevilik, Alevism As A Heterodox Belief. *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*. ZfWT Vol. 3. No. 1

Ecevitoglu, Pınar.(2011). Aleviliği Tanımlamanın Dayanılmaz Cazibesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. Cilt: 66 s.137-156

Efe, Haydar.(Bahar 2010). Avrupa Birliği’nde İnsan Hakları Gelişimi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Journal of the Institute of Social Sciences* Sayı 5. s.47-67

Efe, Haydar.(2012). Avrupa Birliği’nin Bir İnsan Hakları Sorunu Olarak Türkiye’deki Alevilerin ve Bektaşilerin Sorunlarına Artan İlgisi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*

Eker, İsmail.(2012). Alevilikte Temel Kurumlar, II. Uluslararası Tarihten Bugüne Alevilik Sempozyumu (23-24 Ekim 2010). *Cem Vakfı Yayınları*. Ankara

Engin, İsmail.(2002). Türkiye için Yeni Şanslar, Olanaklar, Sınırlar ve Avrupa Birliği: Türkiye’de Demokratikleşmenin Önemli bir Unsuru Olarak Aleviler. *Folklor/Edebiyat*. Cilt: 8 sayı: 29

Erdoğan, Gökhan (2014). AB Hukukunda Din ve İnanç Hürriyetinin Kapsamı. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı *Yayımlanmış Doktora Tezi*. Kırıkkale

Ergül, Ergin.(2015). Mevlânâ Perspektifinden İnsan Hakları. *Adalet Dergisi*. Sayı: 51

Gölbaşı, Haydar ve Mazlum, Ahmet.(2010). Çatışma odağında Alevi-Sünni ilişkileri ve “öteki” Algısı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. Cilt: 7 Sayı:2

Gölbaşı, Haydar.(Mart 2015). Alevi Çalışmayı Ön Raporunun Söylem Analizi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Yıl: 3 Sayı:9 s.142-156

Gülmez, Mesut (2000). İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Ulaştığı Nokta, Farklı Bakış Tarzlarıyla İnsan Hakları Uygulamaları. *APK Dairesi Başkanlığı Yayınları*. Ankara

Gündüz, Aslan.(1994). Din ve Vicdan Hürriyeti. *İslami Araştırmalar Dergisi*. Cilt: 9 İstanbul

Haktankaçmaz M. İlker.(2010). İnsan Haklarının Korunması AB İçin Gerçekten Önemli mi?. *İnsan Hakları Yıllığı*. Cilt: 28

İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi.(2014). İslamofobi ve Entegrasyon Arasında Azınlıklar. 2014 Yılı Hollanda İnsan Hakları Raporu

Kaplan, Doğan.(2014). Alevilere Atılan “Mum Söndü” İftirasının Tarihsel Kökenleri Üzerine. *Hünkâr Alevilik Bektaşilik Akademik Araştırmalar Dergisi*. Sayı: 2

Köse, Ali ve Küçükcan, Talip.(2006). AB Ülkelerinde Din-Devlet İlişkisi Hukuki Yapı Din Eğitimi Din Hizmetleri. *İslam Araştırmaları Merkezi*.

Küçük, Adnan.(2009). AB Üyesi Bazı Ülkeler ile ABD ve Türkiye’de Din Eğitim ve Öğretiminin Hukuki Çerçevesi. *Liberal Düşünce Dergisi*. Cilt 14 Sayı: 55

Monsma, Stephen V. ve Soper, S. Cristopher.(2005). Çoğulculuğun Meydan Okuması Beş Demokraside Kilise ve Devlet. Çeviren: Bilal Sambur. *Liberal Düşünce Topluluğu*

Nal, Sebahattin.(2002). Avrupa’da İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. Cilt:57 Sayı:4

Özensel, Ertan.(2013). Doğu Toplumlarında ve Türkiye’de Birlikte Yaşama Arayışı: Çokkültürlülük Mü? Yoksa Yeni Bir Model Mi?. *Akademik İncelemeler Dergisi*. Cilt:8 Sayı: 3

Poyraz, Bedriye.(2006). EU Minority Perspective and the Case of Alevîlik in Turkey. *EUI Working Papers RSCAS*. European University Institute. No.2006/24

Sanioğlu, Hilal.(2008). AB Hukukunda İnsan Hakları. *TBB Dergisi*. Sayı:74

Shestack, J. Jerom.(2006). İnsan Haklarının Felsefi Temelleri. *Liberal Düşünce*. Cilt:11 No:43

Spencer, Martin E.(1994). Multiculturalism, Political Correctness and The Politics of Identity. *Sociological Forum*. Vol.9 No: 4

Süt, Abdulnasır.(2014). İnanç Hürriyeti Açısından Zorunlu Din Dersi. *Geçmişten Günümüze Alevilik, 1. Uluslararası Sempozyum 3-5 Ekim 2013*. Bingöl: Bingöl Yayınları

Şan, Mustafa Kemal.(2006). Küreselleşme Çağında Farklılık ve Çokkültürlülük Siyasetleri. *Avrupa Günlüğü Euroagenda*

Şen, Faruk.(2000). TR-AB İlişkileri Üzerine Karşılıklı Perspektifler. *Karizma Dergisi*. Sayı:4. s.59-62

Taşdemir, Hakan ve Saraçlı, Murat.(2008). Avrupa Birliği ve Türkiye Hakları Sorunu. *Uluslararası Hukuk ve Politika* Cilt: 2 No:8

Tombak, Yavuz.(2012). Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinde Kolektif Özgürlükler Perspektifinden Türkiye’de Alevilerin Durumu. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. *Yayımlanmış YLT*. Ankara.

Tuğsuz, Nigar.(2014). Alevi Açılımı’nın Neresindeyiz?. *Seta Perspektif*. Sayı:81

Turan, İbrahim.(2011). AB Sürecinde DİB; Özerklik ve Temsil Sorunu Bağlamında Bir Değerlendirme. *19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı 31

Uyanık, Zeki.(2013). Avrupa Komisyonu İlerleme Raporlarında (1998-2012) Aleviler: Tanımlar, Sorunlar ve Tartışmalar. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 56 s. 113-136

Uzak, Ahmet ve Altuntaş, Mehmet.(2007). İnsan Hakları nedir? *Başbakanlık Yayınları*. Ankara.

Yılmaz, Ömer.(2007). AB Üye Ülkelerinin Ulus Anayasalarında Din ve Vicdan Özgürlüğü, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt:11 Sayı:1

İnternet Kaynakları

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa Konseyi (Council of Europe). (2010). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*. www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf (1 Ağustos 2017)

Avrupa Komisyonu.(2002). *Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu*. www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2002.pdf (8 Mayıs 2017)

Avrupa Komisyonu.(2006). *Türkiye 2006 İlerleme Raporu [COM (2006) 649Nihai]*. www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2006.pdf (8 Mayıs 2017)

Avrupa Komisyonu.(2007). *Türkiye 2007 İlerleme Raporu [COM (2006) 663]*.

www.ikv.org.tr/images/files/B22-tr.pdf (8 Mayıs 2017)

Avrupa Komisyonu.(2008). *Türkiye 2008 İlerleme Raporu [COM (2008) 674]*,

http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2008.pdf (8 Mayıs 2017)

Avrupa Toplulukları Komisyonu.(2009). *2009 Yılı Türkiye İlerleme Raporu Komisyon Tarafından Konseye ve Avrupa Parlamentosuna Sunulan Bildirim, Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2009-2010 [COM (2009) 533 Final], Komisyon Çalışma Belgesi*.

http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf (8 Mayıs 2017)

Avrupa Komisyonu.(2010). *2010 Yılı Türkiye İlerleme Raporu" Komisyon Tarafından Konseye ve Avrupa Parlamentosuna Sunulan Bildirim, Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2010-2011 [COM (2010) 660 Final], Komisyon*

Çalışma

Belgesi.

http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2010.pdf (8 Mayıs 2017)

Avrupa Komisyonu. (2011). *2011 Yılı Türkiye İlerleme Raporu” Komisyon Tarafından Konseye ve Avrupa Parlamentosuna Sunulan Bildirim, Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2011-2012 [COM (2011) 666], Komisyon Çalışma Belgesi.*

http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2011_ilerleme_raporu_tr.pdf (8 Mayıs 2017)

Avrupa Komisyonu.(2012). *2012 Yılı Türkiye İlerleme Raporu Komisyon Tarafından Konseye ve Avrupa Parlamentosuna Sunulan Bildirim, Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2011-2012 [COM (2011) 666], Komisyon Çalışma Belgesi.*

http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2012_ilerleme_raporu_tr.pdf (8 Mayıs 2017)

Avrupa Komisyonu.(2013).*2013 Yılı Türkiye İlerleme Raporu Komisyon Tarafından Konseye ve Avrupa Parlamentosuna Sunulan Bildirim, Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2013-2014 [COM (2013) 700], Komisyon Çalışma Belgesi.*

http://www.ab.gov.tr/files/2013%20ilerleme%20raporu/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf (8 Mayıs 2017)

Avrupa Komisyonu.(2014). *2014 Yılı Türkiye İlerleme Raporu” Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosuna, Konseye, Ekonomik ve Sosyal Komiteye ve Bölgeler Komitesine Sunulan Bildirim Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2014-2015 [COM (2014) 700], Komisyon Çalışma Belgesi.*

http://www.ab.gov.tr/files/ilerlemeRaporlariTR/2014_ilerleme_raporu_tr.pdf (8 Mayıs 2017)

Avrupa Komisyonu.(2015). *2015 Yılı Türkiye İlerleme Raporu Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosuna, Konseye, Ekonomik ve Sosyal Komiteye ve Bölgeler Komitesine Sunulan Bildirim” Komisyon Çalışma Belgesi.*

http://www.ab.gov.tr/files/000files/2015/11/2015_turkiye_raporu.pdf (8 Mayıs 2017)

Avrupa Komisyonu.(2016). *Komisyon Çalışma Dökümanı 2016 Türkiye Raporu Ekindeki Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosuna, Konseye, Ekonomik ve Sosyal Komiteye ve Bölgeler Komitesine Sunulan Bildirim AB Genişleme Politikasına İlişkin 2016 Bildirimi {COM(2016) 715 nihai}*

https://www.ab.gov.tr/files/pub/2016_ilerleme_raporu_tr.pdf (24 Ekim 2018)

Avrupa Komisyonu.(2018). *Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosuna, Konseye, Ekonomik ve Sosyal Komiteye ve Bölgeler Komitesine Sunulan Bilgilendirme. AB Genişleme Politikasına İlişkin 2018 Bilgilendirmesi {COM(2018) 450 nihai} - {SWD(2018) 150 nihai} - {SWD(2018) 151 nihai} – {SWD(2018) 152 nihai} - {SWD(2018) 154 nihai} - {SWD(2018) 155 nihai} – {SWD(2018) 156 nihai }* Ekindeki KOMİSYON ÇALIŞMA DOKÜMANI 2018 Türkiye Raporu, www.ab.gov.tr/siteimages/pub/komisyon_ulke_raporlari/2018_turkiye_raporu_tr.pdf (24 Ekim 2018)

Balci, Muharrem, Sivilleşme, <http://www.muhamrembalci.com/yayinlar/tebligler/1.pdf> (30 Temmuz 2017)

Dalkıran, Sayın.(2002). *Alevi Kimliği ve Anadolu Aleviliği Üzerine Bir Deneme*. Ekev Akademi Dergisi, Yıl: 6 Sayı: 10 (Kış 2002), s. 95-117, http://ktp.isam.org.tr/pdfdrg/D01777/2002_10/2002_10_DALKIRANS.pdf (15 Eylül 2017)

Danıştay.(1949). *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*. <http://www.danistay.gov.tr/upload/insanhaklarievrenselbeyannamesi.pdf> (30 Temmuz 2018)

Deutsche Welle.(2016). *Ayrımcılık Almanya'nın Bir Gerçeği* www.dw.com/tr/ayr%C4%B1mc%C4%B1l%C4%B1k-almanyan%C4%B1n-bir-ger%C3%A7e%C4%9Fi/a-19295385 (18 Ağustos 2016)

Devlet Planlama Teşkilatı.(2003). *Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu*. www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf (8 Mayıs 2017)

Fransa Ulusal İstatistik Enstitüsü.(2015). *Ulusal İstatistik Enstitüsü Fransa göçmen raporunu açıkladı: Ülkede 6 milyona yakın yabancı yaşıyor*.

<http://www.fransa24.com/ulusal-istatistik-enstitusu-fransa-gocmen-raporunu-acikladi-ulkede-6-milyona-yakin-yabanci-yasiyor> (1 Ağustos 2018)

Gözler, Kemal.(2010). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, <http://anayasa.gen.tr/1982ay.htm> (4 Ocak 2017)

Hacı Bektaş Veli Kültür Derneği.(2014). *Yerel Yönetimler ve Aleviler Paneli*, Ankara, 2014 <https://www.haberler.com/chp-li-ozbolat-ulke-genelinde-12-milyon-521-bin-5732812-haberi> (17 Eylül 2016)

Karan, Ulaş.(2009). *AB Ülkelerinde Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik Kurumları*. <http://insanhaklarisavunuculari.org/dokumantasyon/files/original/230b1af082c93483fd391a56339cf5c7.pdf> (9 Ekim 2017)

Karaman, Hayrettin. *Sünni-Alevi İlişkisi*. www.hayrettinkaraman.net/yazi/turkiyeveislam/0049.html (17 Eylül 2016)

Kılavuz, Hasan.(2015). *Alevilik İslam Dışında Bir İnanç*. www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/178283/Alevilik_Islam_disinda_bir_inanc.html (18 Eylül 2016)

Milliyet, *AB'den Türkiye'ye bir yıl süre*, 2017, <http://www.milliyet.com.tr/ab-den-turkiye-ye-bir-yil-sure-dunya-2441174/> (29 Nisan 2017)

Stratejik Düşünce Enstitüsü.(2009). *Alevi Raporu*. http://www.sde.org.tr/Files/Reports/sde_alevi_raporu.pdf (7 Mayıs 2017)

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu. *Kopenhag Kriterleri* <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/752d1--Kopenhag-Kriterleri.pdf> (7 Mayıs 2018)

T.C. Adalet Bakanlığı.(2011). *Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası*, <http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/08-ALMANYA%20209-276.pdf> (1 Ağustos 2017)

T.C. Devlet Bakanlığı.(2010). *Alevi Çalıştayları, Nihai Rapor* <https://serdargunes.files.wordpress.com/2013/08/alevi-c3a7alc4b1c59ftaylarc4b1-nihai-rapor-2010.pdf> (9 Aralık 2018)

T.C. Devlet Bakanlığı.(2009). 2. *Alevi Çalıştayı* <http://docplayer.biz.tr/5549259-2-alevi-calistayi-2-alevi-calistayi-08-temmuz-2009-istanbul.html> (6 Mayıs 2018)

T.C. Devlet Bakanlığı.(2010). *Alevi Çalıştayları Nihai Raporu*
<https://serdargunes.files.wordpress.com/2013/08/alevi-c3a7alc4b1c59ftaylarc4b1-nihai-rapor-2010.pdf> (18 Eylül 2016)

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı.(2011). *Adalet İnsan Hakları*
http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/%C4%B0nsan%20Haklar%C4%B1.pdf (7 Mayıs 2018)

Temizkan, Ömer, *Kültürlere Karşı Çokkültürlülük*
https://www.academia.edu/1744248/Modern_Toplumda_Cokkulturluluk (6 Temmuz 2018)

Tol, Ulaş.(2016). *Neden Cemevi*
<http://www.sivilsayfalar.org/2016/04/27/neden-cemevi/> (18 Ocak 2018)

Yaman, Ali. *Avrupa Birliği Komisyonu İlerleme Raporlarında Alevilik*
www.alevibektasi.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=758:avrupa-birlii-komisyonu-lerleme-raporlarında-alevilik&catid=35:makale (7 Mayıs 2017)

Alevi Çalıştayları Ön Raporu.(2010).
<http://www.yenidenergenekon.com/209-alevi-calistaylari-on-raporu-yayinlandi/> (6 Mayıs 2018)

Yıldırım, Ali.(2012). *Camide Cem Önerisi*
<http://www.aksam.com.tr/guncel/camide-cem-onerisi--97967h/haber-97967> (18 Eylül 2016)

Yiğit, İsmail. *Sıffin Savaşı*, Cilt: 37; s. 108
<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=37010> (11 Aralık 2018)